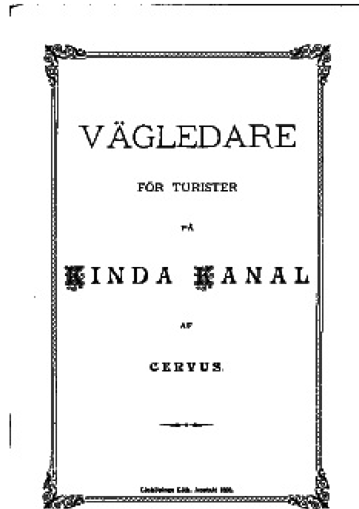
af
Cervus.

Linköpings Lith. Anstalt 1888

Preface to the Electronic Edition

The identity behind the author signature Cervus (lat. Cervus = sv. hjort = eng. deer, hart) is Per Erik Georgsson Hjort (1832-1922).

This is a tourist's guide to Kinda Kanal, a beautiful water path through the landscape south of Linköping in Sweden. The guide was printed in 1888. The **last page** containing additions and corrections was printed in 1892. The guide contains 54 pages of text, an alphabetic index, and a map. The map was too long for our scanner, so it is presented in two parts, showing the **northern** and **southern** half of the canal area.

This work was scanned in 1994 in 300 dpi bitonal. It is presented here as 100 dpi grayscale GIF. The front cover image above is reduced to 50 dpi.

Gunstige läsare!

Låtom oss tillsammans göra en färd på den natursköna vattenväg, som leder från Linköpingsslätten uppför

Stångåns dalar genom skogomkransade, klara sjöar, nära på intill Smålandsgränsen.

Vi gå då ned till Linköpings hamn och ombord på den prydliga ångbåten Brokind kl. 7 en härlig sommarmorgon.

Kapten Cederkrona har gifvit den sista signalen i ångpipan. Timslaget ljuder från domkyrkans götiska torn. Loss! Sakta framåt!

Vi glida förbi tullhuset, under jernvägsbron, genom Stångebro, der landsvägen leder till Norrköping, och äro inom en kort stund i de första, djupa slussarne vid Tannefors.

Här lyftas vi under ungefär 25 minuter upp ofvan vattenfallen och skåda hela den vackra staden under oss.

Linköping förtjenar väl en vida omständligare beskrifning än hvad utrymmet här medgifver, men vi kunna ej lemna denna 700-åriga stad utan att något återupplifva minnet om dess märkliga forntid, dess vexlande öden och dess nutida framåtskridande.

Att platsen redan af urinnevånarne varit omtyckt är nog troligt. Vattenfallet med sittlaxfiske, Roxen med sitt insjöfiske, den omgifvande släta marken som erbjöd vackra svedjeland och den mängd af stenåldersredskap som här upphittats, gifva all sannolikhet för uråldrigt bebyggande. Men invandringen hit af en ny folkrace skedde troligen från Vestergötland öfver Vettern, hvarföre Skeningeslätten antagligen blef tidigare bebygd med fasta boplatser än Östergötlands mellersta och östliga slättbygd.

Det dröjde ett par sekel innan Ansgarie lära här hade någon framgång. Linköpings förste biskop Herbertus lefde i slutet af tiohundratalet. Hans efterträdare Gislo grundlade domkyrkan i medlet af elfvahundratalet under konung Sverker I:s tid. År 1219 kröntes här Johan I, Sverkers son och år 1251 kröntes här konung Waldemar, Birger Jarls äldste son, af biskop Laurentius. Jarlens yngste son den ädle hertig Bengt var här biskop 5 år och dog 1291.

Här var det som biskop Kettil inför högaltaret påtog sig full rustning och aflade ed att befria erkebiskop Jöns ur danska fångenskapen (år 1464).

Biskop Henrik bygde Linköpings slott. Den beryktade Johannes Brask, borgmästareson från staden, vigdes här 1513 till biskop och påbörjade delvis anläggandet af Göta kanal, nemligen mellan Söderköping och Roxen, således 300 år före detta stora arbetes återupptagande. Denne okuflige katolik kunde ej böja sig för den nya läran. Han plundrade domkyrkan och stiftets kloster på dess rika dyrbarheter och rymde ur riket.

Här i domkyrkan var det som Johan III åtföljd af kardinalen Possevin uppmanade biskop Martinus Olai att antaga den nya messboken(lithurgien) eller afstå från sitt embete. Martinus stod fast vid sin tro och nedlade sin biskopsskrud inför konungen. Såsom en ärad kyrkoherde i Nyköping under hertig Karl afled han 1585.

Då konung Kristian II återreste hem efter "Stockholms blodbad", anlände han juldagarne 1520 till Linköping. En allmän fruktan rådde. Men af de afrättningar som han lät utföra på färden, förekommo i Linköping inga andra än att två af hans egna tjenare blefvo hängda.

Ett gladare besök var då Gustaf Eriksson (Vase) drog på befriaretåg. Biskop Brask ansåg klokast att uppvakta honom med ett följe i hans hufvudqvarter Skärkinds prestgård och ledsaga honom till staden, der han å slottet gästade honom på det präktigaste. Derunder utfärdade Gustaf kallelsen till den märkliga riksdagen i Wadstena, der han valdes till riksföreståndare.

Året 1537 höll konung Gustaf riksdag i Linköping, och var då åtföljd af en rätt betydlig krigshär. Adeln måste återgifva förläningar, rusttjensten bestämdes, krigsgärd till en flotta beslutades.

Fem år derefter var här åter riksdag, med anledning af de blodige Dackefejderna. Ett års stillestånd ingicks, ehuru Dackes folk blifvit slagna dels vid Haddorp, en mil från staden, dels på Hålaveden.

Ytterligare hölls här herredag 1544, dervid bestämdes om den första stående här i landet (6000 man). Vid samma tillfälle begrofs i domkyrkan konungens och drottning Margaretas nyfödde son.Det vigtiga slaget vid Stångebro är för alla den mest bekanta tilldragelsen i Linköpings historia. Vår katolske konung Sigismund hade ankommit från sitt moderland Polen till sitt fädernesland Sverige för att tukta sin farbroder hertig Karl.

Konungen, som var vid Stegeborg ansatt af hertigen, drog med sitt folk i tysthet derifrån till Linköping natten till d. 21 Sept. (1598) och besatte broarne öfver Stångån. Hertigen med sitt folk tågade dit efter och underhandlingarne återtogos, utan att fred kunde stiftas.

Bittida om morgonen d. 25 Sept. gåfvos genom biskopen Peter Benedictus och borgmästaren Per Eriksson, hvilka voro hertigens sak tillgifna, öfverenskomna signaler med kyrkklockorna. Hertigen anryckte, vägledd i dimman af bonden Jola i Wångeby. De kungliga trupperna blefvo, efter vexlande stridslycka, drifna åter öfver ån in i staden med stor mansspillan. Med de eröfrade polska fältstyckena besköts derefter staden. Då sände konungen en småländsk adelsman Arvid Svan att underhandla. Hertigen red ned till ån; men då han samtalade med Arvid, hade en lifländare Henrik Nykirk på eget bevåg lagt sig i försåt och sköt på hertigen med en reffelbössa, dock harnesket räddade honom. Det beramades ett personligt möte på slätten mellan broarne. Efter ett kort, vänskapligt samtal redo konungen och hertigen bredvid hvarandra upp till slottet. Det blef ett stort jubel i staden. Hertigen bemöttes på det förbindligaste af konungen och af sin kusin prinsessan Anna. Efter festmåltiden red hertig Karl åter till sina trupper. De höga anförvandterna sågo hvarandraaldrig mera, ty Sigismund, som förbundit sig att fara till Stockholm och egna sig åt riksstyrelsen, begaf sig i stället öfver Kalmar åter till Polen.

Ett blodigt efterspel skulle emellertid försiggå. Konungen hade utlemnat 5 af riksråden, dock mot försäkran att de skulle på riksmöte ransakas. De fördes fängslade till Nyköping. I Febr. 1600 sammanträdde ständerna i Linköping till det sista möte der blifvit hållet, men af den största vigt. Sigismund afsattes. Hans halfbror Johan åtnöjde sig att blifva hertig af Östergötland och Karl skulle blifva Sveriges konung, derest ej Sigismunds son Uladislaus inom 5 månader infann sig.

Ransakningen mot rådsherrarne företogs. 156 personer sutto i domstolen. Endast genom hertigens personliga närvaro och hotfulla ytranden blefvo dessa ädlingar, som hållit sin trohetsed till sin laglige konung, omsider dömda till döden; men många af domarne vädjade till hertigens nåd. Han var dock obeveklig och har derigenom suddlat sitt minne med en förfärlig blodskuld.

Den 20 Mars 1600 afrättades på Jerntorget, der ännu en krets af röda stenar betecknar platsen, Gustaf Banér, Erik Sparre, Sten Banér, Ture Bjelke och Bengt Falk. Först på afrättsplatsen benådades åtta andra dödsdömda ädlingar, sedan de måst åse de andras halshuggning.

Vändom våra tankar från denna ohyggliga tilldragelse, från dessa upprörda tider och låtom oss glädjas åt att Linköping, efter många olyckor, stora eldsvådor, pest och nöd, i nutidens fredligautveckling kommit till den vackra gestalt det för närvarande redan har.

Alla beqvämligheter, de sista årtiondens uppfinningar, eger det. Jernväg, gaslysning, vattenledning, telegraf, telefon, angenäma förlustelseställen (Trädgårdsföreningen och Vernerska trädgården).

Den härliga domkyrkan har fått sig ett värdigt torn. Det dyrbara biblioteket är ordnadt och dess intressanta porträttsamling restaurerad. Östergötlands museum har redan en betydlig samling af etnografiska och andra föremål. Residenset (Linköpings slott) har omsider fått ett värdigare yttre. Nya gator med tidsenliga smakfulla byggnader uppstå år efter år. Allt går raskt och lifskraftigt framåt.

Hur underligt att tänka på stadens utseende för tre århundraden sedan. Gamla domkyrkan bränd och skadad, men med en mängd åldriga dyrbarheter hopade inom sina dunkla glasmålade fönster. Slottet och de två klostren samt Helgeandshuset (herberge för kringfärdande munkar) voro måhända för öfrigt de enda stenhusen, ty de fem kapellen och alla enskilda hus voro troligen stocktimrade, merendels med torftak på näfver eller med grofva spåntak och liggande utmed krokiga, blott här och der stenlagda gator omkring domkyrkogårdens ringmur. Östra sidan ned vid ån var då ett kärr.

Tannefors. Här, der Stångån sedan urtiden brusat utför klippan, men sedan säkerligen mer än 1000 år fått tjenstgöra som qvarndragare, här har senare tiders jettekrafter urhålkat graniten till beqväma slussar, hvars

hvitskummande vattenfall, då de påsläppas, gifva en ståtliganblick. Sju mjölqvarnar, tricotfabrik med omkring 60 arbetare, 2 sågverk, 1 benstamp, 1 vaddfabrik, 1 snusqvarn äro här i verksamhet. Linköpings vattenledning har här pumpmaskin och filtreningsbassiner, derifrån vattnet uppressas till reservoaren, belägen nära kyrkogården.

Af gamla handlingar vet man, att det mäktiga riksdrotset Bo Jonsson (Grip), år 1384 här köpte en qvarn af Harald Bagge. År 1651 donerades en del af hemmanet till skrifvaren Anders Olofson, men såväl denna jord som de till kammarrådet Ehrensköld och kyrkoherden Simonius donerade qvarnarne indrogos vid reduktionen, hvaremot biskop Ennanders två qvarnar fingo bibehållas. Linköpings hospital eger ännu sedan forna tider en af qvarnarne.

Det första pappersbruk i landet anlades här 1523 af biskop Brask.

Detta forna pappersbruk, jemte en qvarn, eges af domkyrkan, som fick en del deraf 1634 af ståthållaren Erik Ulfsparre.

Strax norr om byn går stora landsvägen till Åtvid och Vestervik.

Sedan vi nu kommit upp i den lugna ån, som utgör gränsen mellan Bankekinds härad, på venstra sidan, och Hanekinds härad på den högra, hafva vi inom kort åter en sluss.

Hackefors. Två mjölqvarnar äro här sedan gammalt. Hemmanet har tre egare. 1603 donerades Hackefors till kammarrådet Ture Jakobssons döttrar, men återtogs 1683.

Midt för denna sluss på högra sidan ligger helt nära, ehuru för närvarande föga synligt till följd af skogen, sätesgården *Ekholmen*, hette fordom Qvinneby, är med underlydande 4 1/4mantal och tillhör f. n. fröken Agnes Löwenhjelm, som ärft densamma efter sin fader, generallöjtnanten grefve Karl Gust. L. Föregående egare hafva varit: på 1600-talet häradshöfdingen Erik Slatte, derefter hans dotterson kapten Knut Drake (afliden der 1699); 1700 frih. Germund Cederhjelm; 1726 assessor Johan Liljenadler, hans enka Anna Margareta Cederhjelm, omgift med kammarherren Karl Rutger von Braunjohan, 1750 deras son generalmajoren Germ. Karl v. B. (död 1805); 1807 köptes egendomen af öfverstelöjtn. Jak. Lagercrantz och 1825 af frih. Johan Karl Adelsvärd till Adelsnäs; 1850 af protokollsekreteraren, sedermera departementschefen Erik Ljungstedt, som 1856 sålde egendomen för 250,000 kronor till nuvarande egarinnans fader. Hr Arvid Rizell är f. n. arrendator. Arealen 253 h:ar, hvaraf åker 145.

Boningshus med flyglar äro bygda i början af detta århundrade och ej af stora proportioner.

Strax ofvan hafva vi åter en sluss, *Hjulsbro*, der väg leder öfver från Hanekinds härad till Linghems station. Och derefter på venstra stranden

Landeryd kyrka. I handlingar från 1312 kallas församlingen Lannærö.

Vid reformationstiden blef L. prebende åt rektor i katedralskolan; men 1597--1657 åter eget pastorat. Derefter prebende åt lektor i Linköping och räknas till 3:e klassen.

Kyrkan blef ombygd 1753 och betydligt repararad 1872. Altartaflan, en kristusbild, målad af professor Winge sistnämnde år, är skänkt af år 1876 aflidne öfversten C. H. Mörner på Harfvestad.Predikstolen med bilder, skurna i trä år 1676, förärad af kapten K. Drake på Ekholmen, den har till fotstöd en gammal dopfunt af sten. En dopfunt af koppar finnes samt en tafla framställande huru Enkans i Nain son återuppväcktes. Många gamla märkliga inventarier, som äldre beskrifningar omtala, äro tyvärr borta. Dock finnes lyckligtvis en runsten förvarad, sittande i kyrktornets södra yttermur. Dess inskrift lyder:

Wikir reste stenen efter sin broder Dialfe, kämpen, då han var med Gauti.

Största ringklockan, omgjuten senast 1871, har malm från 1508 års klocka. Af gamla bibehållna grafstenar finnas äfven pastor Joen Benedicti, 1640, och kyrkoherden Joh. Wagners 1658.

Ej långt från kyrkan på samma strand ligger det vackra *Slattefors*, af hvilket härvarande sluss har sitt namn. Det är en egendom, som med underlydande utgör 7,5 mantal med qvarn och såg och sedan 1825 tillhör Sturefors

fideikomiss, i utbyte mot egendomen Förråd. Forne egare hafva varit före 1570 Nils Slatte, såsom säteri, 1586 hans brorson Klas Slatte, som förverkade sina gods emedan han vistades hos konung Sigismund i Polen. 1619 fick häradshöfd. Erik Slatte stadfäste på dessa gods. Sedermera blef amiralen Joh. Bär, gift med hans sondotter, ensam egare af Slattefors och fick bibehålla det vid reduktionen mot lösen. Egdes sedermera af hans måg generaladjutanten Karl Magn. v. Gerdten, död 1718, sonen löjtn. Jean Maur. v. G. Derefter, genom köp, bergsfogden Henr. Stockenström. Johan Stockenström sålde till sin svåger majoren Gust. Söderholm, som var egare 1818.På Slattefors egor utmed åstranden ligger den vackra villan Åhagen, på de senare åren uppbygd af enkefru C. Odencrantz, f. Stenhammar, och som nu eges af f. kaptenen A. L. Sehman. Åhagen är en utjord af 42 h:ar.

På höger hand, alldeles intill åkanten uppstiger det lodräta Ufberget. Det är väl ej så storartadt hvarken i höjd eller utsträckning, men synnerligen måleriskt och derjemte intressant, emedan det är ett s. k. "borgberg", d. v. s. det är försedt med lemningar af forntida bullerstensvallar, 3 à 4 meter breda. Sådana lösa stenvallar utan murning finnas på många ställen i landet och äro alltid anlagda på mera otillgängliga berg, der genom sammanhopande af stenhögar vid de få uppgångspassen kunde bildas en temligen lätt försvarad plats. Här i orten tros de merendels vara från Dackefejdens tid; men detta är oriktigt. På den tiden funnos goda yxor och det var vida lättare att hugga s. k. "bråtar", d. v. s. fälla träd till barrikader, som voro svåra att storma och som alldeles afstängde ryttare.

Bergborgarne äro otvifvelaktigt från gråaste forntid, då kastvapen voro bullerstenar och äfven qvinnorna och barnen kunde nedslunga stenar på de stormande, hvilka äfven hindrades af stenvallarne och af det trånga utrymmet att uppstiga. Att den kringliggande skogen hölls afbränd var naturligt, dels för att ha fri utsigt, dels för att ej bli utrökta genom anlagd skogsbrand.

På nyssnämda klippa, der numera ej ufven törs lägga sitt rede, sedan ångbåtarne pusta förbi, dit glada passagerare skicka obekymradeblickar hafva kanske dödsföraktande vildar under krigstjut krossadt hvarandras raggiga skallar och segrarne vräkt liken utför bråddjupet ned i ån.

Ofvanpå berget ligger ett ovanligt välformadt stenblock, 1 m. bredt och högt, nära 2 m. långt. På öfre sidan äro 6 i rad, med en ränna förenade, skålformiga fördjupningar af 7 centimeters djup och nära samma tvärmått. Det är en s. k. "elfsten", d. v. s. en helig sten, hvarå i hedendomen blotades (offrades).

Sjön Erlången ligger nu för oss i vackert perspektiv med en skogsklädd ö i midten. Vi äro redan 190 fot öfver hafvet och ungefär 80 fot öfver Linköpings hamnvatten.

I fonden, sjöns sydöstra ända, se vi

Grebo kyrka,</> men komma ej inom dess sockengräns, utan äro sedan en stund i Wist församling.

På 1300-talet kallades kyrkan Grepabo och är sedan 300 år förenad med kapellförsamlingen Wärna. Nuvarande kyrkan är från 1773 och eger ej mycket af gammalt, utom predikstolen, som skänktes 1744 af enkegrefvinnan Kristina Piper f. Törnflycht, samt en gammal, tysk altartafla. Nya altartaflan är målad och skänkt af Joh. Stålbom, en församlingsbo, som varit boende å Orräng under titel af "contrefeymålare".

Men uppmärhsamheten drages snart från den aflägsna kyrkan till det på högra stranden liggande slottet.

*Sturefors. År 1333 nämnes stället under namn af Kabbafors, med anledning af en tvist om strömmen härstädes mellan en kanik och Askaby kloster. På 1400-talet kallas det Forsa. Bjelkefamiljen anses af gammalt ha innehaft gården. Riksrådet Ture Nilsson Bjelke, -- som*så frimodigt gick mot döden på Linköpings torg 1600 och hvars dyrbara grafkor i Linköpings domkyrka nu är restaureradt, -- är den förste med säkerhet kände egaren. Han var gift med Margareta Sture, död 17 år efteråt, och uppförde här det trevåningars slott, som är, såväl som det nuvarande, af bildadt i det bekanta planschverket Suecia af grefve Dahlberg. Efter henne förändrades namnet från Turefors till Sturefors. Så öfvergick godset till deras måg riksdrotset frih. Gabriel Oxenstjerna (d. 1640), gift med Märta Bjelke (d. 1620), och derefter till deras söner riksrådet Gustaf O. (d. 1648) och landshöfd. Ture O. (d. 1669), båda upphöjda till grefvar 1651, den förre således efter sin död. Den senares enka Beata Lejonhufvud dog

1692 och godset, då blott 4,5 mantal, öfvergick till hennes måagar kammarherren Karl Pedersson Natt och Dag samt generalen frih. Bernhard v. Liewen. Den senare sålde Sturefors till kongl. rådet och öfverstemarskalken grefve Karl Piper (d. 1716). Hans enka Kristina Törnflycht var det som 1747 stiftade fideikommisset för sin dotterson dåvarande kammarherren, sedermera riksrådet Nils Adam Bjelke, som tillträdde det 1747. Derefter har son efter far varit innehafvare, nemligen 1792 kornetten grefve Ture B., 1833 kammarherren grefve Nils B. (gift med frih. Ebba Sture, den sista af denna ätt), 1845 nuvarande innehafvaren f. ryttmästaren Ture B., född 1829, gift med grefvinnan (af fransk ätt) Pauline d'Otrante, f. 1839. Deras äldsta son är underlöjtn. grefve Nils B., f. 1862.

Fideikommisset utgör tillsammans 49 mantal inom 9 socknar. Slottet uppfördt 1704 efterritning af grefve N. Tessin, är, med sina flyglar, sin nakna borggård, sina många hvitmenade grofva staketpelare, alldeles i den tidens smak, som för nutiden ej är särdeles tilltalande. En dyrbar stenmur, på senare åren uppförd till skoning mot sjöstranden, passar väl ihop med den öfriga gedigna enkelheten. Der finnes omkring 50 boningsrum, hvaribland flera af märkvärdighet, isynnerhet en praktsal, och en högst kostbar samling af familjeklenoder, såsom oljefärgsporträtt, vapen, kuriosa, antiqviteter, bibliotek, m. m., hvilka samlingar på senaste åren blifvit betydligt tillökade. Bland annat förvaras der en rar pokal, gjord af ett strutsägg, med rik infattning, som tillhört drottning Gunilla (Bjelke), Johan III:s andra gemål, försedd med hennes namn och vapen, samt en ännu präktigare vinkanna af perlemosnäcka, med synnerligen smakfull ornering i förgyldt silfver, besatt med ädla stenar.

Omgifvande trädgårdar och park upptaga 25 h:ar. Det på parkkullen stående templet är 1776 uppfördt till minne af fideikomisstiftarinnan, hvars porträttmedaljong och en marmortafla med latinsk inskrift der äro uppsatta.

Såsom af kartan synes vända vi nu -- efter att ha genomgått Sturefors föga djupa sluss -- mot vester, nästan i motsatt riktning mot vår föregående led, tills vi snart passera Vist prestgård invid åstranden och strax derofvan belägna *Vist kyrka.*

Här anses att ett gudshus stått redan för sju sekler sedan, men den nuvarande kyrkan är uppbygd 1745. På 1300-talet var namnet Husaby-Vist, äfven Vistbo, men redan 1391 återfinnesdess nuvarande namn i gamla dokument och kyrkoherdar nämnas 100 år derförut. Kyrkans yttre, isynnerhet trätornet, gör ej godt intryck. Dess zinktak är på senaste åren pålagdt och harmonierar ej heller med det öfriga.

Egarne af Sturefors, Säby och Stafsäter tillsätta presterna i tur. Dessa gods hafva också bekostat såväl kyrkan som de flesta af dess gamla inventarier. Att märka är predikstolen af kalksten med figurer af hvit marmor, förfärdigad inom socken af Birger Eriksson i Bäck och skänkt af Frih. Krist. Sofia Natt och Dag f. Stenbock. Takhvalfvet är af trä med allehanda målningar. Altertaflan från år 1748, men med allt detta öfverensstämmer illa det moderna altaret i hvitt och guld.

Tre murade grafvar finnas för de tre godsen. En grafsten med en riddare och fru i relief är öfver Nils Nilsson till Säby d. 1613 och hans hustru. Men en dylik sten ligger förstörd utanför kordörren. Förr fans äfven en grafsten öfver Öfversten Anders Styfvert till Säby men den borttogs från koret och dit lades i stället 1760 en annan öfver lagman Daniel Sparrskiöld och hans fru Sofia Spens. Ett gammalt altarskåp med snidade bilder, en kristusbild, tio oljefärgstaflor öfver bibliska ämnen, två prestporträtt, åtskilliga snidade adliga vapensköldar som burits vid begrafningsprossessioner och derefter i kyrkan upphängst.

En nära femhundraårig kalk med latinsk inskrift förtjenar att väl bevaras "för tjufvahand och eld och brand".

Ån kröker nu åter mot söder och har rika vassbänkar, ett kärt tillhåll för gräsänderna.Till höger på en ekkulle ligger det lilla välbygda hemmanet Skog, under Bjerka-Säby.

Vi se framför oss en betydlig höjd och dermed de djupa Hamra och Hofvetorps slussar.

Det dröjer en full timma innan båten hinner pressas upp de öfver 50 foten genom den kanal som här går mera rakt till sjön Stora Rängen under det att Stångån i flera krokar kommer från venstra sidan.

Den som vill härunder göra en promenad å den af åldriga träd garnerade vägen som kommer från Linköping, kan

vid Hofvetorp, en utgård under Bjerka-Säby, se en utmärkt ladugård med en hjord af äkta, mörkbruna Anglerkor, svällande af vällefnad, äfvensom ett nyuppfördt sädesmagasin, enligt nutidens metod, och mycket annat utvisande ett väl ordnadt landtbruk. Man hinner godt att likväl på bänkarne vid öfversta slussen hvila sig under det ångbåten tvingar sig dit upp.

Skulle resande här vara på nedgående till Linköping och tiden brådskar, kan i den närliggande gården Wessentorp erhållas skjuts, hvarigenom minst 2 timmar inbesparas. På samma sätt kan man naturligtvis, genom att först kl. 9 resa landsvägen från staden, godt hinna att här gå om bord på ångbåten.

I närheten ligger Cedersberg der 1782 anlades glasbruk som dock 1846 nedlades. I närheten deraf är en holme i ån kallad Bosholme, der sägnen förmäler att riksdrotset haft sin bostad och ett stycke derifrån en stor sten der han skulle ha hållit sina landstämmor.Enär nu ångbåten med blott sakta fart får genomgå den öfver 2 kilometer långa enformiga kanalen torde vara tillfälle att läsa

Några uppgifter om Kinda kanal.

Denna farled om 75 kilometers längd från sjön Roxen till sjön Åsundens sydligaste spets vid Horn är egentligen, sedan vi nu hunnit till sjön Stora Rängen, icke annat än öppna sjöar, mellan hvilka de korta bitarne af den sammanbindande Stångån blifvit upprensade. Endast vid Brokind förekommer en föga djup sluss och vid Rimforsa en kort genomskärning så att strömmen ledits i annan fåra.

Redan 1801 bildades ett bolag för "kanal mellan Åbyviken och Labbenäs", enligt inbjudan af landshöfd. gr. Cronhielm, biskop Lindblom m. fl. men, ehuru tryckt kanaltaxa af 1806 finnes, synes detta företag ej kommit till stånd, troligen af bristande aktieteckning, ehuru hela kostnaden, med 2 slussar, vid Brokind och Qvilla, ej var beräknad till mera än 9540 riksdaler (banco ?) eller 14300 kr.

Först år 1855--60 började *Kinda farled* genom att sänka samtliga sjöarne, hvarigenom betydlig landvinning och torrläggning till beräknad areal af 2600 h:ar skedde. Kostnaden härför uppgick till ungefär en half million kr., hvaraf statslån till 390000 kr., och amorteringen häraf har ända till senaste åren tungt drabbat många hemman, som således temligen dyrt fått betala den vunna förbättringen. Sjöarne beforos derefter af åtskilliga farkoster, hvaribland ångbåten "General Boy" var enda passagerarebåt,utan restauration och långsamt släpande efter sig en pråm för fraktgods. Den gick upp till Stora Rängens nordligaste spets vid Labbenäs der en omnibus förde passagerarne till staden. Det var emellertid ett nytt sätt att färdas. Kindaboarna togo med sig matsäck och det var ofta ganska muntert och familjert om bord. Men det var naturligt att ortens skogsprodukter m. m. måste få direkt vattenväg till Göta kanal om de skulle kunna med någon fördel afsättas och derför bildades *Kinda Kanalbolag* 1865 och blef kanalen mellan Rängen och Roxen färdig efter 6 år.

Utom den förut varande slussen vid Brokind, gjordes 14 slussar, samt en fast och 14 rörliga broar. Fartygen få ej öfverstiga 83 fot i längd, 15,5 fot i bredd och 5 fot i djupgående.

Till kostnaden har staten lemnat lån och

bidrag med. .... 900,000 kr. Göta kanal med .... 100,000 " Linköpings stad med .... 100,000 " Östergötlands landsting med ... 60,000 " ____________ eller tillsammans .... 1,160,000 kr.

Trafiken började 1871, och efter anläggning af flera betydliga sågverk utmed sjöarne, tilltog rörelsen så, att 1884 passerade 541 lastade och 730 olastade ångare, 233 seglande fartyg och 963 dels lastade dels tomma pråmar. Inkomsterna gingo till nära 29,000 kr. för året.

Å dessa tysta skogssjöar, der förut endast fiskrarnes små "ökar" och söndagarnes "kyrkbåtar" krusat ytan, der blef ett pustande och hvisslande och ångande både natt och dag, så länge isen ej hindrade. Stora timmermassor forslades, först helt kort sedan allt längre i dyrbara, millånga flottleder, samlades i vikarne och släpadessedan till de oafbrutet arbetande ångsågarne. Skogsspekulationen var i sina glansdagar och ständigt hörde man talas om uppgjorda köp, alltid till föga båtnad för de oerfarna skogsegarne.

Denna oerhörda afverkning har gjort, att nu efter knappa 20 år nästan all timmerskog i Kinda härad är afverkad,

att sågverken måst upphöra och att kanalbolaget får mycket reduserade inkomster.

-

Ändtligen kommenderas "full fart!" vi äro ute på sjön Öfra Rängen och passera ett par vackra öar der häradsgränsen stryker öfver. Vi äro inne i Kinda härad, som fordom kallades *Kinden* och hörde till Småland.

Till höger se vi taket af *Stafsäters säteri*. Ingen skada att mera ej synes, ty det är en gammal, förfallen, rödfärgad träbyggnad med högt, brutet tak, sådana säteriernas karaktershus vanligen bygdes i förra århundradet. Egendomen utgör 4 mantal och är sistlidne år köpt till Bjerka-Säby godset.

År 1332 sålde Ingeborg Dansdottef Staffsætra till Guttorm Turesson. På 1600-talet tillhörde det Stuartar, riksskattmästaren Bonde och sedermera gr. Jak. Spens, på 1700-talet lagman Sparrskiöld, hans dotterdotter Hedv. Mar. Taube, som 1765 gifte sig med landshöfd. Frih. F. U. Hamilton. Vidare sonen kammarherren F. E. Hamilton (död här 1837) samt derefter hans måg Generallöjtn. J. F. Boij, Chef för 2:a Lifgrenadier-Reg:t. Hans son kammarherren J. F. Boij och derefter 1860 handl. Fr. Tornborg, som kompå obestånd, hvarpå kammarh. Boij ånyo blef egare intill 1886 då det förenades med Bjerka-Säby-godset.

Sedan udden å venster hand passerats ses det ståtliga *Bjerka-Säby* vid sjöns östra stand, men de höga parkträden bortskymma en stor del af slottsbyggnaden, som vänder vestra gafveln mot sjön.

Ända till senaste åren har detta gods hetat Säby, men då en af hemmanen heter Bjerka har det nuvarande namnet af egaren antagits, då så många andra egendomar inom länet heta Säby.

På 1300-talet var riksdrotset Grip egare. År 1501 riksrådet Joh. Månsson Natt och Dag (d. 1520). Derefter sonen riksrådet Måns Johansson (d. 1555). 1551 sonen Nils Månsson, 1579 hans fru Karin Gyllenstierna, 1683 deras son hofmästaren Nils Nilsson (död här 1613) som i sitt andra gifte äktade Erik XIV dotter Sigrid. Vidare sonen Kanslirådet Per Nilsson Natt och Dag (d. 1634) och sonen kammarherren Karl. Derefter hans måg lagmannen frih. Erik Germ. Cederhielm (d. 1743) gift med Katrina, Ebba Natt och Dag (d. 1746), kom så genom köp till hennes svärfader presidenten frih. Germ. C. (d. 1741) och innehades af hans enka grefvinnan Anna Maria Lewenhaupt (d. 1766). Såsom morgongåfvagods till sonsonen presidenten Germ. Karl C. (d. 1789) och slutligen af dennes ende son exellensen grefve Germ. Ludv. C. som dog ogift 1841 och slutade sin ätt. Hans kusin öfverstekammarjunkaren gr. Evert Fred. v. Saltza ärfde då godset. Efter det han aflidit 1859 såldes det till kammarherren Sigge Sparre, hvilken 1867 försålde till öfverhofstallmästaren frih. Ferd.Braunerhielm och konsuln i Gröteborg Oskar Ekman. Efter den förres död inköpte den sistnämnde 1872 hela godset.

Den temligen oansenliga tvåvåningsbyggnad som ligger med långsidan åt stranden är gamla slottet, bygdt af sten. Öfver portalen är Natt och Dags samt Stenbocks vapen, huggna i sten. Öfver en inre dörr står i marmor byggnadsåret 1632. En vacker spisel med inristade tänkespråk i marmor finnes bibehållen. En afritning af densamma är att se i Östergötlands museum. Byggnaden användes nu till mejeri m. m.

Nya slottet är bygdt på 1790-talet i italiensk stil. Med vidhängande flyglar har det en längd af 234 fot och bredd af 62 fot. I första våningen är en rund salong af 32 fots höjd till det i domen anbringade runda fönstret. Sedan 1878 är kyrksal inredd i östra flygeln och gudstjenst förrättas der hvarannan söndag af socknens prester.

I den vackra parken är ett dyrbart monument, förfärdigadt i Italien. På en meterhög granitsockel är en 2 meters marmorstod och derpå en svart marmorurna med flamma. Å ena sidan står en latinsk inskrift, tolkande att G. L Cederhielm reste vården för ett kärt minne. Å andra sidan är en qvinnofigur och å tredje sidan Slev fata (O, öde!)

Det är all sannolighet att grefve C. här minnesvårdat en för honom dyrbar afliden, hvars bortgång kom honom att såsom ogift genomgå sitt långa lif.

Ur denna framstående ädlings lefnad som bygt en värdig bostad på sin fädernegård ochder länge lefvat i minnet af ett lysande lif, torde det intressera att höra några drag.

Redan vid 18 års ålder var han såsom lifdrabant följaktig Gustaf III på resor. Derefter gjorde han vidlyftiga resor

kring Europa. Var tillsammans med hertig Fredrik Adolf i Rom och Neapel. Tjenstgjorde i Franska och Spanska arméen ett par år. Vid 25 års ålder öfverste för ett regemente. Återkom 1781. Var i konungens svit vid dennes besök i Paris 1784, och fästades sedan vid det lysande hoflifvet i Stockholm. Vid 30 år var han major vid Lätta Dragonerna och förde sedan regementet såsom befälhafvare under finska fälttåget 1789. Vid konungens revolution s. å. ingaf han, såsom många andra af riddarhuset, sin afskedsansökan och lefde såsom privat man, hvarunder han åter företog utländska resor, och afböjde de erbjudanden af hoftjenster, som efter Gustaf III död erbjöds honom.

Men med Kronprinsen Carl Johans ankomst öppnades för honom en så lysande bana att han ej kunde motstå. Redan vid första uppvaktningen, då kronprinsen passerade Linköping, fattade denne ett sådant tycke för den fint bildade ädlingen att han 1812 förordnade honom till guvernör för sin då 13-årige son (Oskar I) hvarmed han fortfor i 3 år till Carl Johans synnerliga belåtenhet. Han blef också 1811 Öfverstekammarjunkare och Nordsjernekommendör, 1814 "En af rikets Herrar" och vid kröningen 1818 Serafimerriddare samt slutligen 1822 upphöjd till grefve. Han drog sig tillbaka till sitt vackra Säby, var ibland uppe i hufvudstaden, dock icke på de sista 10 åren af hans långa lefnad. Mender fördes ett om ej skrytsamt dock nobelt lif. Både konungen Karl Johan och kronprins Oskar voro der flera gånger och på senare tid äfven Drottning Desideria. Han var konstvän och hade åtskilliga konstföremål hemförda från sina resor, han var kunskapsrik och samlade ett bibliotek på 13000 volymer, som först på senare åren skingrats i Stockholm. Sin manuskriptsamling räddade han dock genom testamente till Upsala bibliotek. År 1841 slutade den gamle vördade exellensen sitt minnesrika lif, 86 år gammal. Kanske ännu på senaste dagar lade han blommor vid minnesvården i parken och sände tankar till sina många fröjder och sin stora hjertesorg.

Tiderna vexla. Dit förr riksdrotset Bo Jonsson red åtföljd af väpnare och svenner, dit 1600-talets adeliga fruar och jungfrur färdades i tunga karosser, dit Carl Johan gungade fram i "berlinare", dit fara vi nu med ångbåt kanske för att aflemna vid bryggan en hög fosfat-säckar.

Slottet står numera obebodt, om ej tillfälliga sommargäster der logera. Förvaltaren Direktör Ivar Insulander bor i en af gamla flyglarna. Jordbruk, kreatursskötsel, mejeri, allt drifves efter nutidens bästa metoder. Ladugården af tegel torde vara den ståtligaste dylika byggnad i Östergötland. Länets landtbruksskola är sedan 1880 här förlagd. Till slottet finnes äfven en djurgård med omkring 40 dofhjortar. Hela godset, sedan förutnämnda Stafsäter nu äfven är tillagdt, utgör 25 mantal med en areal af 4776 kar hvaraf 965 h:ar åker.

Vi passera nu den temligen stora Unön och hafva på venster hand Vårdnäs vid stranden vackert belägna prestgård. Strax derofvan ligger*Vårdnäs kyrka,* som nämnes redan 1320 under namn af Vardhanes. Kyrkan är uppförd af gråsten 1796 och har, bland annat, altartafla, målad 1803 af Per Hörberg, framställande "Kristi förklaring".

Å stora gången ligger en stenhäll med en vapensköld, hvarå är ett svin. Kring kanten står följande vers:

Corporis hic meta för snart pst q etam hic animam letam certa maria petam.

(Det är: Här är kroppens ände, för snart härefter önskar jag ett gladt själslif och begifver mig på det trygga haf.)

I vapenhusets vägg är en inmurad minnessten med en rimmad personalia på 38 rader öfver fru Margareta Banér, född Grip, död på Brokind 1586. Grefliga ätten Falkenberg af Bålby har ett vackert och väl underhållet grafkapell å kyrkogården.

Nu svänger farleden rakt i vester för att kringgå det stora näs, å hvilket vi se till venster på en temligen kal backe

Westerby säteri. Gården är känd sedan 1383, då Nils Skata sålde den till Bo Jonsson (Grip). 1683 egdes den af riksrådet frih. Gust. Kurck, 1700 af öfverstelöjtn. v. Beijer, gift med grefvinnan A. Maria Dahlberg. 1726, deras måg lagman Joh. Franc, som sålde egendomen till frih. V. H. Stackelberg, sedermera generalmajor, hvilken bortbytte densamma till gen.-major gr. Adam Horn, hvarefter den genom köp förenades med Säby bortåt ett sekel, men af dess egare gr. Saltza försåldes 1861 till kammarherren gr. H. G. Falkenberg på Brokind, hvilken lät

uppföra nuvarande karaktershuset, med ovanligt stora och beqväma rum. Hans son f. löjtnanten gr. Henrik Falkenberg gift med ElisabethCronstedt (finska ätten) är sedan 1873 egare och har uppfört nya ladugårdsbyggnader, tidsenligt mejeri och mycket förbättrat egendomen. Godset utgör 12 mantal med en areal af 1675 h:ar, af hvilka 413 h:ar åker.

Vi passera nu en bro, der vägen mellan Wist och Wårdnäs socknar går öfver ån och svänga sedan åter mot söder genom sjön *Lilla Rängen*, hvarpå vi äro snart framme vid

Brokind, der sista slussen, föga djup, förekommer.

Denna plats torde i så fall vare den märkligaste under vår färd som, enligt häfdaforskaren Olof v. Dalins iitsago, här hafva bott "gamle östgöta-jarlar allt intill Toril och Tatil, östgötakonungar, som lefde i 10:de århundrat och voro stamfäder för konung Sverker och hans ätt".

Namnet Brokind (Broo i kinden) begagnades först på 1600-talet. Förut hette det blott Broo. Det öfvergick till Folkungaätten och såldes 1379 till den allt slukande Bo Jonsson för 200 lödiga mark silfver. Men detta skedde förmodligen med tvång. Han ville lägga det till sina invidliggande gårdar Säby och Vesterby. Egarinnan, Helga Anundadotter, var omgift med Ivar Konungxmark och hon klagar i ett bref af 1398: "det mig var afhändt Broo, och det gjorde Ivar Konungxmark, som min husbonde var, för den skull, det han ville det unna hvarken mig eller mina arfvingar, och det gjorde jag med stor nöd, och jag var slagen och trugad och illa handlat dertill, med nöd och ej med lust och honom trängde der hvarken fängelse eller fattigdom eller något det honom måtte skada i någrahanda måtto, och han tog mitt insegel och sattederför, utan min tack och utan min vilja, det gjorde han med rätto wälde" etc.

Bo Jonsson blef konung Albrekts "välduga embetsman" 1369 och 1375, *drots*, det var det samma som vicekonung. Derförut var han lagman, bland annat äfven i Östergötland, och, utom alla sakören, äfvensom genom indragning af de anklagades egendom hopade han oerhörda besittningar, förutom alla förläningar för penningeförsträckningar till konungen. Carl Nilsson (Färla) lät han döda inför högaltaret i Gråmunkarnes klosterkyrka, der han sökt skydd. Det är ej kändt för hvilken anklagelse, men kändt är att han tog för sin egen räkning alla den dödades gods i Södermanland och tvang hans syster och svåger att i ett köpebref afsäga sig all deras arfsrätt till godsen och att aldrig göra sak af mordgerningen, mot det att de, "af hans godviljas skull" erhöllo 200 marker, hälften i svenska pengar och hälften i kläde, och framdeles ett halft stycke brunt kläde och 4 timber gråskinn.

Ännu förvaras vid Brokind köpebref af 1383 och 1386, deruti drotsen bortbyter Broo till riddaren Johan Molteke och hans hustru Katarina Glysingsdotter och sedan återköpte det för 3000 mark.

I början af 1400:talet egdes Broo af "riddaren till Kristi graf", danska riksrådet Ficke Bülow, genom hvars dotter Ermegards gifte med riksrådet Måns Bengtsson Natt och Dag gården öfvergick till denna ätt. Nämnde riksråd (Engelbrekts baneman) innehade egendomen 1460. Derefter hans son riksrådet Johan Månsson (d. 1620), som äfven var en dråpare. VidareMåns Johansson (d. 1555), hvilken var "lagman öfver allt Östergötland och Småland". Derefter till 1567 var Erik Månsson egare. Genom hans enka, hofmästarinnan, friherrinnan Margareta Grip, innehade dennes andre man, Sten Banér (halshuggen i Linköping 1600), denna egendom till hennes död 1586. Derefter voro af ätten Natt och Dag, son efter far, egare, intill 1670, då en farbror till den siste tillbytte sig Brokind för Bjursund i Småland.

Efter asessor Gustaf Natt och Dags död 1694 uppstod arfstvist, som slutade så, att hans måg, v. presidenten Henrik Georg Falkenberg 1706 erhöll fasta å godset.

Vid hans död 1709 tillöste sig en dotter Anna Maria det hela. Hon var gift med fältmarskalken gr. Axel Sparre (d. 1728), och stiftade år 1732 10 3/4 mantal till fideikomiss samt afled 1744. Hennes broder öfversten Henrik Falkenberg och 3 systrar utvidgade då fideikommisset till förmån för brorsonen, sedermera riksrådet grefve Melker F. (d. 1795), hvilken ytterligare tillade 12.5 hemman. Efter honom har fideikommisset innehafts af, son efter fader, öfverstekammarjunkaren gr. Henrik F. (d. 1837), kammarherren gr. Henrik Georg F. (d. 1873) och f.

n. af f. kaptenen, gr. Melker F., kammarherre, f. 1841, gift med Marie-Louise Blomstedt (adliga ätten N:o 1736). Deras äldste son, gr. Henrik F., är född 1874.

Godset, som från 1600-talet utgjorde 55 mantal, består nu af 23 mantal med en areal ät 3250 h:ar, (åker 600) och har af nuvarande innehafvaren blifvit med stora kostnader förbättradt i många afseenden. Alla hemmanen äroutarrenderade, hufvudgården först sistlidne år till hr A. C. Sundstedt. Stor qvarn, sågverk och tröskverk drifvas af strömmen, tegelbruk, mejeri, ålfiske finnas samt ett prydligt skolhus och postexpedition.

Till följd af det omgifvande vattnet och att stora landsvägen från Linköping till Kisa här går tätt förbi, är trädgård och park temligen inskränkta, men väl ordnade.

Hufvudbyggnaden, af sten med 2 flyglar, är uppförd 1727--31 i 3 våningar och likasom alla öfriga hus, äfvenledes af sten, enligt den tidens smak, hvitmenade, hvilket ger ett kallt intryck. Öfver stora ingångsporten är falkenbergska och sparreska vapnen samt årtalet 1727. Den flagga, som vid herrskapets hemmavaro är hissad å taket, är falkenbergska vapnets färger (röda och hvita rutor), hvilket torde för mången behöfva förklaring. På senare åren har äfven byggnadens inre gjorts tidsenligare. Porträttsamlingen är restaurerad. Biblioteket, 4000 band samt en rik manuskriptsamling, är ordnadt och inrymmes i en större sal uti öfversta våningen der taket är spändt med en kolossal oljemålning på duk föreställande slaget vid Lützen 1632 och som skall ha setat i ett tornrum på förra slottet, hvilket afbrann 1726. En afbildning deraf finnes i "Dahlbergs Suecia". Det hade ett rundt och ett fyrkantigt torn, det förra med en manshög kopparflagga med årtalen 1250, 1270 i munkstil.

Bland folksägner kunna vi anföra att en här boende Barbro Grip var omenskligt sträng mot sina underhafvande, så att de som felade blefvo insatta i "Kistan", en arrest, hvarefter Kisthagen ännu har namn, att der svälta.Hon fick sedan ej ro i sin graf uti Linköpings domkyrka, utan flyttades till "Wardnäs, och slutligen, för att fa slut på hennes spökeri, nedgräfd i en mosse och en påle slagen genom kistan ned i dyn. Hon kallades sedan "Pålfrun". Äfven omtalas att då den fruktade drotsen brukade komma roende hit från Säby och Vesterby, gick han i land på en holme, sedan kallad Bosholmen, och åt matsäck.

Vi lemna denna urgamla sätesgård och glida in i den stora, af vackra löfklädda öar afbrutna sjön Jernlunden. Vi äro nu nära 300 fot öfver Östersjön och komma ej högre upp på denna farled. Vi se blott utgårdar under fideikommisset och kunna derföre passa på att äta middag, som i vanliga fall vid denna tid brukar vara serverad. Rätteligen skulle klockan vara blott 12,30, men sällan inträffar att ej något opåräknadt uppehåll inträffat.

-

Det första vi nu ha att bemärka är på venster hand det å en hög udde vackert belägna *Hamra*, 2,5 mantal säteri, som sedan 1869 eges af ledamoten i 2:a kammaren för Kinda och Ydre, Axel E. Petersson och hans fru Karolina Sofia Janzon.

Föregående egaren, kronolänsman C. W. Sandström ombygde den förfallna gården till man- och ladugård.

Äldsta egare till Hambra voro af ätten Drake till Torp och Hambra. På 1700-talet öfvergick gården genom gifte till öfversten Arendt Johansson von Müllern och hans son, kanslisten Karl v. M. Derefter genom slägtskap till löjtn. Karl Johan Stuart (d. 1784) och derefter till hans enda barn, gift med löjtn. Karl Ad. von.Rohr, hvilkens qvarlefvande barn, fanjunkaren Karl Gust. von Rohr, dog här 1863 och fröken Christina Magdalena v. R., den sista af denna gamla ätt, afled 1882, 83 år gammal.

Strax härofvan ligger hemmanet Grofede, i hvars vackra ekäng är en mängd resta stenar, af hvilka flera ännu äro upprättstående, och då vi hinna längre fram synes redan på långt håll å en hög åkerkulle nära hemmanet Hackel tre stora resta stenblock. Fem andra äro kullfallna eller lutande och bilda med dem en rund krets.

Vid den höga fasta bro, under hvilken vi passera, är en bit kanal gräfd, så att strömmen, som förr forsade ned mellan klipporna något mera i vester, nu är der uttorkad. Här låg, enligt Messenius, ett fäste kalladt Forsholmen, som af konung Albrecht pantsattes till Bo Jonsson. Vi äro framme vid *Rimforsa station*, med handelsbod, mejeri, stort sädesmagasin m. m. Gästgifvaregården, på senare åren reparerad och ombygd, har trefliga gästrum och

synnerligen godt kosthåll. Härifrån är 1,8 mil till Kisa och lika långt till Målbäcks gästgifvaregård samt dubbelt så långt till Linköping. Vägen delar sig här dessutom såväl uppåt Nykils som till Tjärstads m. fl. socknar.

En "fjerdingsväg" vester från gästgifvaregården ligger ett litet hemman om blott 70h:ar i djupa skogsbygden vid en bäck. Det heter Eriksholm efter den förtjenstfulle geografen assessor Erik Tuneld. Han ärfde gården efter sin svärmoder, prostinnan A. M. Engelcrona, och då han ej vann någon befordran i riksarkivet, der han var extra ordinarie kanslist, utan blott hofauditöra, sedermera hofrättsassessorstitel, egnade han sig åt detta lilla oländiga ställes förbättrande. En af hans vänner skref härom:

<tab<År 1746 Var här rätt styggt.

" 1747 Ett hus först bygdt

" 1748 Gräft och plöjt.

" 1751 På Mugghult röjdt

" 1752 Väg, bro och dam

" 1753 Ny herrgårdsstam.

" 1754 Trädgårds skick.

Då Eriksholm sin Madur fick Sen herrgård, gärden, ängar, fält Till landtbruksskotsel odladt ställdt

Tuneld skref sin geografi öfver Sverige 1741, Folkungaättens upphof (54) samt Engelbrekts historia. Han afled här 1788, 79 år gammal, då gården kom till hans måg, fabrikören Mörklander i Norrköping. Sedermera, efter flera mellanhänder, blef nu aflidne notarien O. W. Molin egare 1851, och har här anlagdt en spiksmedja och ånyo förbättrat gården, hvarefter han sålde stället för några år sedan.

I en stor sten invid ladugården är s. k. "vargfjät", d. v. s. egendomliga, af naturen bildade fördjupningar.

Strax söder om gästgifvaregården å en sandås är ett betydligt antal af grafkullar från jernåldern. Genom landsvägens framdragande och genom ett stort grustag, samt genom odling och uppbyggandet af backstugor äro många grafvar förstörda, men ännu qvarfinnas åtskilliga orubbade. 1887 blef med vederbörligt tillstånd två grafkullar undersökta. De innehöllo, såsom vanligast är, brända ben och lerkrukor samt några af elden ej alldeles förstörda föremål, ibland hvilka en intressant sak, nemligen ett forntyskt mynt, begagnadt som hängsmycke, ochsom visade att högarne äro omkring tusen år gamla. Fynden äro i statens fornsamlingar. Vid kullarnes återställande i sin förutvarande form, uppsattes å den ena den toppsten, som der låg kullfallen. Man kan med kikare se den från ångbåten, den står nära vid den stuga, som ligger nordligast å åsen. Här vid forsen och de vidlyftiga sjöarne har varit en god plats för en hednaby och hvarje sådan by hade sin grafplats.

Då vi nu äro inne på den stora och sista *sjön Åsunden*, hafva vi till venster den högt och vackert belägna gamla sätesgården

Skedevid. Redan 1279 nämnes Skyedwy i Kind såsom förpantadt af Magn. Gerason till Strengnäs-biskopen Anund. År 1345 testamenterade östgöta-lagmannen Knut Jonsson gården till ett prebenda vid Linköpings domkyrka och 1390 afyttrades den af kantorn i Linköping Niklas Ulfson till riddaren Thyrkel Haraldsson. Omkring 1600 var marskalken Kristofer von Schneiding gårdens egare. Hans söner landshöfd. Karl, ståthållaren Holger och riksrådet Filip v. S. skrefvo sig till Skedevid. 1636 var Holger v. S. enka, Kerstin Natt och Dag, egarinna, då godset var 26 mantal. Sedermera genom köp Gripenwald och frih Lindehielm. 1686 assessorn Gideon Rålamb. Vidare af kongl. rådet gr. Jak. Spens (d. 1721), hans enka Beata Bonde (d. 1732). Derefter mågen, riksrådet gr. Ant. Wrangel (d. 1763). Sedan af riksrådet gr. M. Falkenberg, hvars son sålde den 1810 till ryttmästaren Klas Engelcrantz och af honom till prosten J. G. Wänman, men återköptes. 1820 köpte frih. Aug. v. Friesendorff, som sålde till

V. Hartman, hvarefter A. Dahlstedt och J. A. Lodén en kort tid innehade egendomen, men försålde den år 1853 till fältkamreraren S. J. Bergman. Har sedan egts af mågen, kapten D. W. Pontin och för närvarande af hans enka,

fru Adéle P. Deras enda barn, herr Esbjörn Pontin, gift med Sigrid Wetterström, förvaltar godset, som består af 10 mantal.

Den stora, gedigna, slottslika byggnaden är uppförd 1769--81 af sten i tre våningar med utspringande flyglar och högt, brutet tak. Den omgifvande parken med åldriga träd och den härliga utsigten öfver sjöarne gör Skedevid till det vackrast belägna ställe under resan.

Förutom tegelbruk är här en stor nyuppförd ladugård.

Ett smalt sund går här till den på andra sidan parken liggande sjön Ämmern, vid hvilken ligga det betydliga godset *Söderö*, 11 3/8 mantal, tillhörigt löjtn. frih. Beck-Friis och hans fru Anna Adelsvärd, samt *Hamra* egendom, tillhörig aflidne majoren J. H. Segerstéens enka, f. frih:a Uggla och deras son. Vidare *Opphem*, tillhörigt afl. löjtn. G. A. Ehrenborgs sterbhus.

Tjärstad kyrka. Denna socken, på 1300-talet kallad Tyræstadha, är sedan gammalt annex till Kettilstad.

Kyrkan är bygd 1778, enligt en stentafla öfver ingången, såsom vanligt är å kyrkor, och murad af gråsten. Altartaflan är skänkt af excellensen gr. M. Falkenberg. Af gamla inventarier finnas hufvudbaner öfver öfverstelöjtn. Fr. Lejonburgh och v. Schneidingska vapnet. Å stora ringklockan är följande inskrift:

"År 1817 omgjöts denna klocka af Lars Öhman i Norrköping på bekostnad af herr assistenten Joh. Pet. Sundsten, hvilken, född af fattiga föräldrar i denna socken, af erkänsla för den allsmäktiges skyddande nåd öfver sig under 12 års vistande i China, gjorde denna ädelmodiga uppoffring till väckelse af Herrans lof."

I trakten ha många grafkullar blifvit rubbade genom odling, dervid äfven obrända lik lära påträffats.

Den en knapp halfmil söder ut belägna Hägerstad kyrka, ehuru mera osynlig från farleden, förtjenar omnämnas, emedan i dess närhet qvarstår den gamla kyrkan temligen oförändrad och erbjuder en intressant bild af de snart försvinnande små landtkyrkornas utseende. Hon är utan torn, uppförd af bullersten, blott 72 fot lång och 26 å 32 fot bred. I taket äro 60 bibliska och allegoriska målningar med omskrifter. För öfrigt är att se 3 snidade bildertaflor och en gammal med heliga bilder sirad predikstol (fr. 1681), en dopfunt af sten samt ytterdörr med vackert ornamenterade jernbeslag o. s. v. Tyvärr finnas väl icke inom socken de som vilja bekosta bättring af det bristfälliga spåntaket, hvarföre det snart torde instörta.

Lerje sten. Strax ofvan hemmanet Kårtorp på vestra sjöstranden är landsvägen sedan omkring 30 år omlagd närmare gården. Den gamla vägen går ännu såsom en grön gata genom den grytiga skogsmarken. På höjden af backen ligga i vägkanten midt emot hvarandra två gigantiska stenblock, hvaraf det ena hotande hänger orubbadt sedan årtusenden på en berghäll, men såsom vore det färdigt att rasa ned. Detta pass har sedan gammalt haft namn af *Helvetes port.* Strax söder derom, ej långt från vägkanten, står

"Lerje-sten", ett sällsynt vackert stenblock, blott 0,5 m. tjockt och l m. bredt vid marken men fullt 3 meter högt och af den egendomliga form att den afsmalnande bredden sammandrager sig till en hals, hvarpå den åter vidgar sig till ett nästan rundt hufvud. Folksägner bibehåller tron att en "kung" der blifvit dräpt. Omöjligt är väl ej att det är en sådan minnessten, men det är kanske troligare att den vid vägens brytande påträffades och för sin ovanligt vackra form upprestes. I så fall är det en verklig "bauta- eller bötasten"; ty dermed menades egentligen minnesstenar vid väganläggning, icke andra resta grafstenar och dylika. I forntiden då ridvägarne ej hindrades så mycket af berg och sten som af sänka kärr och mossar, ansågs det som ett synnerligt berömligt företag att lägga s. k. kafvelbroar deröfver och ännu mera att bygga pålbro öfver de vattendrag, der vadställena voro obeqväma. Till minne af sådana för den tidens verktyg storartade företag, restes bötastenar och många runstenar förtälja om dylik fredlig bragd. Måhända var Lerje en sådan vågbrytare. En grafsten kan det ej vara emedan marken der är ett stengryt.

Ett godt stycke längre upp i skogen är en ännu märkligare naturföreteelse, neml. en jettegryta, som med den lilla öppningen af 1,7 meter har ett lodrätt djup af ej mindre än 4 meter. Man kan knappt föreställa sig huru den sten, som af den oerhörda vattenhvirfveln under rullstensnoden borrades ned i berget, kunnat vara af så ytterst hård art

att han ej var uppsliten innan han nådde ett sådant djup. Denna sällsynta jettegryta har också blifvit råmärke mel--
37 -

lan 3 socknar Tjärstad, Kettilstad och Vestra Eneby och har säkerligen också begagnats som helig offerkälla.

Framför oss se vi nu ett smalt pass inklämdt mellan höga skogsberg. Det är Ulfvesund der en folksägen berättar att en drottning Ylfva efter en seger tvungit sina fångar att simma öfver. Vägen från Kisa går här medelst färja öfver till s. k. Norra Kinda. Färja och färjkarlsstuga underhålles af häradet.

Ej långt derifrån ligger f. d. kronofogdebostället Drättinge, som arrenderas af kronofogden O. Åberg och der han på senare åren anlagt en vacker park.

Åsundens stränder antaga nu en allt mera storslagen natur. Isynnerhet äro skogsbergen på högra sidan väldiga. Under dem vid stranden ligger vackert beläget Mjölkvik, som äfven var bland Bo Jonssons otaliga hemman. Under detta århundrade har det varit i Westerlingska slägten, såldes 1872 till ett sågverksbolag för 64000 kr. och eges nu af Ingeniören J. O. Söderberg. Arealen är 265 h:ar deraf 21 h:ar åker.

Vi äro nu Straxt framme vid Hofby Brygga, uppkalladt efter den egendom som ligger dold af träet och uthus ofvan viken och tillhör afl. fältläkaren O. Egerströms sterbhusdelegare samt arrenderas af hr K. Andersen från Danmark. Den gamla oansenliga säteribyggnaden der kan ej bebos. Egendomen om 4 mantal har en areal af 407 h:ar, deraf 75 åker. Ladugård och mejeri äro på senare åren nybygda.

År 1279 såldes Hoby af Birjer Filipson till lagmannen i Östergötland Bengt Folkunge. Sedermera har gården haft många egare. 1825 var prosten G. Engdahl och hans fru C. M. Vik-- 38 -

blad egare och hade de så liten försyn för fornminnen att Kinda härads enda runsten, som stod å Bykudden ned vid stranden, släthöggs och uppsattes i gårdsparken försedd med initialerna af deras namn under en stor kunglig krona. Sådan står den der ännu. Deras dotterson E. Lindgren, sedermera egare, fullföljde förstörelsen af de många resta stenar som funnos å samma udde genom att använda dem vid byggande af en ångsåg, som uppbrann, och en tegellada. Intet finnes nu qvar af dessa dyrbara, väl tusenåriga minnesmärken. En senare fornsak har der ock gått förlorad. Sägner förmälde att Nils Dacke vid tiden för striden här (hvarom mera längre fram) bott i en stuga som ännu finnes qvar vid gårdsplanen, och att egaren af Hofby derför låtit måla af honom ur minnet å en vägg. Dessa väggbräder erhöll den för fornforskning lifligt intresserade artisten Mandelgren; men då de skulle uppsändas till Stockholm voro de ej bättre förvarade än att de i Linköping af okunniga personer förstördes. Bilden är dock genom Mandelgrens afteckning bevarad och finnes återgifven i julkalendern Nornan för 1875.

Framnäs heter den vackra på en ekkulle belägna gård, som synes helt nära Hofby brygga och är för omkring 30 år sedan bebygd af kapten G. Törnbohm. 1864 såldes den till källarmästaren K. Eeijner i Stockholm, 1869 till K. v. Wernstedt (numera kapten) och eges sedan 1874 af kapten E. Ridderborg. Egendomen 1 1/4 mantal har en areal af 250 h:ar och deraf äro 40 h:ar åker.

Hoberg det höga skogbeklädda berg som ligger invid Hofby är ett s. k. "borgberg" (se Ufberget sid. 12).- 39 -

Den väl bekanta gamla sagan om "Hobergsgubben" är förlagd såväl hit som till Hoburg på Gotland. Den vanligaste sägnen är, att en fattig bonde, som skulle reda till barnsöl, var alldeles utan medel dertill, men hans sluge dräng tröstade honom med att om det i Hoberget boende rika trollet blefve bjuden skulle det nog gifva hederlig faddergåfva. Drängen tog en säck med sig och gick oförskräckt att bulta på bergsporten. Han blef insläppt och framförde bjudningen; men Hobergsgubben frågade om medfaddrarna, ooh då han hörde att det skulle bli "Trumslagaren" (Tor), som var alla jettars fasa, och Sankte Per med flera helgon, som han ej kunde tåla, så betackade han sig, men ville dock gifva hederlig faddergåfva. De gingo in i skattkammaren och gubben öste en skopa silfverpengar i drängens säck. "Har du sett någon gifva mer?" frågade gubben. Ja, sade drängen. "Ingalunda vill jag vara den sämsta", sade gubben och öste åter en skopa. Åter frågade han om drängen sett någon gifva mer och fick samma svar, hvarpå följde en ny skopa, tills drängen kände att han ej orkade bära mera, utan knogade mödosamt hem och medförde den helsningen till bonden att af penningarne skulle bli ingen välsignelse om han ej ock vore arbetssam.

En annan sägen är att han lefde i fred med de kristne äfven sedan Kisa första gudshus byg-des, men då äfven Eneby kyrkklocka började ringa, helt nära berget, vantrifdes han så att han flyttade med sina skatter ut på en hafsö, sedan han först en natt vräkt ned kyrkklockan i Åsunden, der man sedan förgäfves sökt att draga upp henne, oaktadt 12 par oxar varit förspända.- 40 -

Denna senare folksaga, striden mellan kristendomen och hedendomen, förekommer i snarlik form uti många landskap.

En annan sägen är om jetteqvinnan Ena, som bodde inom stenborgen på Hoberg, och efter hvilken Eneby socken fått sitt namn. Hon förtörnades öfver att hon ej blef medbjuden på ett bröllop i Killinge (nu Killingevid). Då brudhofvet kom i Långe-lid (uppom Framnäs) tog hon ett klippblock i sin hårstrykel (hårband) och slungade efter de ridande, men strykem sprang, så att stenen istället föll ned vid Näs. Om man ser på denna vackert belägna, men nu illa bebygda gård, strax söder om Hofbyviken, synes der ett ofantligt ensamt liggande stenblock. En så ovanlig naturföreteelse på den i öfrigt släta kullen, skulle, det kan man lätt förstå, gifva anledning till en folksaga.

Bakom altaret i Eneby kyrka förvarades förr ett stort ben, som ansågs ha tillhört denna jettinna och hvaraf skafdes för sjukdomar o. dyl. Vid kyrkans ombyggnad skall dåvararande prosten Juringius låtit nedgräfva benet för att förekomma denna vantro.

Näs afsöndrades från Hofby 1764 och var i omkring 70 år i Enanderska slägten, har sedermera varit bondgård.

Då vi nu från Hofby brygga fortsätta färden,*) ha vi på höger sida flera af dessa vackra holmar som efter sjöarnes sänkning hafva å landvinningen fått det yppigaste uppslag af al- och björkskog. Efter passerandet af det smala sundet äro vi invid det prydliga hemmanet Runefall, som redan länge synts. Det är för om-

*) såvida ej turen tages till Kisa, hvarvid ledsagande lemnas se sid. 51.

kring 20 år sedan bebygdt af byggmästaren G. Landström och utgör 1/4 mantal frälse. Forna egare hafva varit: för 100 år sedan A. D. Enander, derefter kapten Grevahn, fru M. Laggström, m. fl.

På den breda udde som synes strax söder om Runefall och tillhör den bondgård, Nedra Killingevid, hvilken ligger derofvanför, har en af de märkligare träffningarne under *Dackefejden* försiggått.

Den vilde partigängaren Nils Dacke fortsatte det redan af bonden Jon Andersson 1537 påbörjade ohyggliga bondeupproret i Småland. Efter att ha dräpt en konungens fogde af hämdlystnad blef han 1542 partigängare och hade en synnerlig förmåga att uppvigla och leda de upproriska bondhoparne. Konungens trupper hade omvexlande lycka i striderna. De oupphörliga fejderna gjorde konung Gustaf de största bekymmer, ty de lejda knektarne kostade mycket pengar och åtskilliga ännu till sinnet katolska landtprester höllo med bönderna. Slutligen företogs 1643 ett allvarsammare fälttåg mot de upproriske. Hufvudhären under Lars Siggeson och Johan Turesson tågade från Vadstena in i Kinda, (hvilket, såsom vi påminna oss, då hörde till Småland) men blott tre socknar underkastade sig. Bönderna höggo bråtar öfver vägarne, upprefvo broar och oroade dagligen med bakhåll och öfverfall, utan att erbjuda öppen strid. Då trupperna kommo in i Asbolands härad, hade Dacke med sin hufvudstyrka förskansat sig så fast att öfversterna ej vågade angripa, utan tågade in åt Östra härad. Dacke bröt då upp och tågade hit till Eneby, der han intog en förskansad ställning ånäset vid Killingevid för att öfverfalla trupperna vid återtåget. De båda fältöfverstarna skyndade då efter och ämnade öfverraska bondehären. Det var derför förbjudet att lossa något skott i otid; men ett par vårdslösa knektar bröto detta förbud så att Dacke var beredd. Anfallet började genast. Dalkarlarne från ena sidan och hakeskyttarne (de som hade eldgevär) från den andra. Manspillan blef stor bland bönderna, men de höllo sig envist, tills dess deras anförare ej mera syntes till, då de skingrades till skogarne. Händelsen var den, att en hakekula genomborrade Dackes båda lår. Två närstående bönder, Peder Djup och Sven i Flaka, buro honom genast ned till stranden och rodde honom öfver sjön samt forslade honom vidare till Flaka gård i Södra Wi socken.

Segern var väl vunnen och omkring ett halft tusen af bondehären hade stupat; men Dackes sår var ej svårare än

att han på sommaren åter uppträdde och förmådde samla skaror omkring sig. Bönderna började dock tröttna på detta mödosamma röfvarlif. Jakob Bagge förföljde Dacke långt ned i Småland och många hans anhängare öfvergingo till de kungliga. Slutligen upphanns han af några knektar och af forna medhållare under anförande af Ragvald Pederson (Fargalt) på skogen mellan Lödie och Långemåla hemman. En armborstpil träffade den flyende i ryggen. Han dödades och liket fördes till Kalmar att steglas.

-

Må tankarne få återgå från dessa vilda tider af mord, rån och oförrätt, till den dag som idag är, då, mellan fredliga idoga gårdar, vi ånga hän öfver den vackra Åsunden.

Turen går nu vanligen rakt österut in åt den långa *Björkforsviken*. Vi se till venster *Utdala* med en medelstor byggning, uppförd för omkring 20 år sedan af häradshöfd. D. Pontin, som här afled 1879, hvarefter egendomen köptes af kammarjunkaren O. Pauli. Den utgör 3,5 mantal, men var på 1600-talet ett gods på 24 mantal och tillhörde assessorn Per Mattsson Stiernfelt. Derefter hans måg, landshöfd. Arendt Möller (d. här 1692) hans son Adam M. (d. här 1738), försåldes derpå till enkefru Armskiöld, f. Ulf. 1760 voro enkefru Duse, född Rääf, och hr Ad. Joh. Rääf egare. Derefter den senares son, lagman L. H. Rääf. Vidare genom köp hofqvartermästaren, med. d:r J. A. Hvitfelt, hvars måg, öfverstlöjtn. frih. K. A. Raab inlöste hela egendomen. Derefter hans enka, omgift med majoren A. Gr. Holst, hvilka 1825 försålde egendomen till prosten D. Pontin och hans hustru M. C. Hedelius.

Norr om gården ligger sjön *Nimmern* med en märkvärdig flottholme, som efter långa mellantider visar sig ofvan vattenytan och som för hvarje gång har försetts med en minnessten. 1709, 1749 och en gång under detta århundrade har holmen kunnat beträdas, men är eljest under 8 à 10 meters vatten.

Längre in i norra viken, sedan vi passerat det höga Torreberg, se vi

Oppeby kyrka utmed stranden. På 1400-talet kallad *Uppabo*, är socken nu annex till Hägerstad. Nuvarande kyrkan är bygd 1760 af sten med en tornspira af trä. Altartaflan ärskänkt af Carl XIII, predikstolen af kommendörkapten v. Breitholz på Stjernevik. Lilla klockan har ej varit omgjuten sedan 1669 och har en latinsk inskrift. Ätten Pauli har här grafkor utmed kyrkan.

Derinvid ligger det vackra *Stjernvik*, hvarom köpebref från 1370 förmäler att det, under namn af Uppeby, såldes af Bo Jonsson till Torkel Haraldson, köptes 1529 af assessor Stjernfelt. År 1683 var öfversten G. Koskull egare. Derefter sonen löjtn. And. K. 1760, hans måg kommendörkapten Breitholz (d. 1783), sonen kornetten B., som 1815 sålde den till kapten K. O. v. Gerten, hvilken 1819 försålde egendomen till ryttmästaren frih. Sv. Joh. Duvall. Ärfdes 1820 af hans måg kapten A. G. Pauli, 1862 dennes son kapten Gust. E. Pauli (d. 1868), och eges nu af hans broder kammarjunkaren OÖ. Pauli. Godset är 6 1/4 mantal med en areal af 1680 h:ar och arrenderas jemte Utdala af hr C. Nelzén, som i det rymliga karaktershusets stora rum, hvilka synas vara tapetserade vid början af århundradet, har samlat åtskilliga gammaldags möbler m. m.

Längre fram ha vi *Frösvik*, 2 m. frälse säteri, som tillhört förnämliga familjer, men nu eges af 8 bönder. Arealen är 1300 h:ar.

Slutligen, i ändan af viken se vi såsom en liten köping. Det är *Björkfors*.

Ännu 1866 var här blott en vattenqvarn på Knäppsviks egor vid det vattenfall, som afleder den högt liggande sjön Björkarn; men då bildades ett af jernhandlanden M. Hydén i Linköping och förvaltaren N. Lund (båda nu aflidna) ett sågverksbolag, i hvilka flera betydande personer togo aktier. Inom kort anlades här,såsom synes, ett högst dyrbart, kanske allt för dyrbart ångsågverk, som under de goda tiderna, då skogarna voro billiga men virket dyrt, torde ha fått god utdelning, men som på senare åren lärer gått sämre. Nu sedan ortens timmertillgångar äro nästan uttömda skall sågverksrörelsen komma att upphöra, men hvartill den storartade anläggningen sedermera skall kunna användas är ej kändt. På stället finnes en utmärkt vattenqvarn, handelsbod, postexpedition (kallad Oppeby) och nära intill folkskola.

På vikens södra strand ligger f. d. militieboställets Hagla, der på en åker finnas 10 resta stenar i en krets.

Den betydliga sjön *Björkarn*, som ligger 12 m. högre än Åsunden är en vild och af höga, skogsklädda berg innesluten sjö. Vid dess sydöstra ända är

Drabo helsobrunn. Denna märkliga helsokälla har en framstående rang. I afseende å vattnets renhet öfverträffas hon endast af Karlstad och Porla och eger en ganska betydlig grad af jernhalt. Källvattnet är af 6 à 7 grader Celsius och omkring 1500 kannors ymnighet i dygnet. Efter dess uppmärksammande 1871 bildades ett "bolag för att der inrätta en kurort. Brunnssalong, badrum, några små villor m. m. anlades och årligen har der varit ett antal brunnsgäster, mest af medelklassen, hvilka till en del bott i intilliggande Drabo by. Åtskilliga äfven långväga sjuklingar ha här om somrarne tillbragt några veckor i tillbakadragen, helsosam frid. Läkarevården har vanligen skötts af provinsialläkaren i Kisa, som minst en dag i veckan deruppehållit sig. En liten ångslup förmedlar persontrafiken med Björkfors.

Från Drabo är ej långt till *Tyllinge*, ett betydligt gods, tillhörigt friherrinnan M. Rosenmüller f. Duvall, och fortsätter man häradsvägen, är till Öfverums bruk och jernvägsstation förbi Dalhems gästgifveri tillsammans något öfver 2 mil.

Vi återfärdas ur Björkforsviken och vändande mot sydost ha vi intet bemärkansvärdt, mer än de vackra, här och der bebygda öarne och stränderna, förr än vi komma till *Gumhems Jetteudde*, hvarest finnes en bland de vackraste stensättningar i Östergötland. På en åker invid den höga sandstranden stå de s. k. "Slottsstenarne", 9 större och mindre resta stenar i en cirkel och nära invid, på sjelfva udden, är en s. k. skeppssättning, 21 resta stenar i form af ett skepp, hvaribland de i den mot vester vända skarpa fören äro särdeles vackra. Yttersta stenen i spetsen är framspringande ned till, hvaraf man kan förmoda att vikingadrakarne hade en sådan form, s. k. "bagge", för att kraftigare kunna ränna på en fiendtlig drake och likväl skydda sin galjonsbild, drakhufvudet.

Flera af skeppssättningens stenar synas dock vara bortförda och en grop i midten visar att grafven är på senaste tiden undersökt. En större ek står nu inom sättningen.

Invid äro flera grafhögar, deraf en ännu har qvar 5 kantstenar. Högarne äro dock urgräfda eller skadade genom odling. Att här varit en vigtig plats i forntiden är således en gifven sak. Åtskilliga fornsaker, såsom perlor af glas ochlera m. m., ha här funnits i åkern äfven på senare åren.

Derefter ha vi på högra stranden Horns kyrkoherdeboställe *Ekeby* och i fonden af viken *Hycklinge kyrka*, nybygd 1778. Altartaflan, ett af Per Hörbergs bästa arbeten, är en skänk af frih. Svante Duvall och kapten Axel Gyllenhammar och föreställer Kristi födelse. En af bifigurerna är Hörbergs sjelfporträtt. En rar grafsten, som enligt inskrift, är från 1333 öfver Botolphus Joons son, ligger i korsgången och borde bättre bevaras från att förtrampas. Vapensköldar för Silfverlod och Eketrä, äro i kyrkan upphängda. Hycklinge är annex till Horn.

Vid ångbåtsbryggan har i många år varit ett betydligt ångsågverk, tillhörigt grosshandl. Mattsson m. fl. i Göteborg.

Ett par kilometer från kyrkan ligger s. k. "Jettemon" på Österby egor, ett slätt åkerfält med en mängd vackra, resta stenar ännu qvarstående. Förr lärer deras antal varit betydligt större.

Vid återvändandet ur Hycklingeviken komma vi in i Åsundens sydligaste smala spets. I en mindre vik till venster se vi *Hornsberg herrgård*, bebygd för 25 år sedan, med ett prydligt karaktershus, af dess egare, kammarjunkaren Otto Pauli. Egendomen egdes på 1600-talet af kornetten Sven Eketrä, samt under namnet Lilla Horn af fru Mari Garfve; 1686 voro Kristina Gyllenstierna och 1700 grefvinnan M. C. Gyllenstierna egarinnor. Sedermera landshöfd. frih. N. Gripenhielms enka. frih. Maria E. Bonde (d. 1736). Derefter var hennes son, ryttmästaren frih. Nils G (d. 1759) egare. En senare egarev. Gardemein, sålde 1760 till Karl Stråle, som sålde till ryttmästaren frih. Sven Joh. Duvall. Vid hans död tillföll egendomen hans måg, kapten Ax. Georg Pauli, och sedan 1862 dennes son nuvarande egaren.

Enär kammarjunkare Pauli sedermera ärfde äfven sina två ogifta bröder, samt derefter inköpt egendomarne

Utdala, Flytthem m. m., är han för närvarande bland länets största och derjemte solidaste jordegare, utgörande hans gods 22 mantal med en areal af 7200 hektar.

Den gamla adliga ätten Pauli (N:o 96) synes komma att å mansidan utslockna, ty ofvannämde Otto P., f. 1830, är ogift och hans syssling, amanuensen i Stockholm, Gustaf P. är utan manliga afkomlingar.

Den sista smala viken liknar mera en ström. Till höger på stranden ligger den gamla sätesgården Åby, som af Lasse Olofsson till Ramstad såldes den 5 okt. 1698 till hofmästaren Kristoffer v. Scheiding. Hans son guvernören och ståthållaren Otto v. S. (d. 1651), var derefter egare af Åby jemte 38 underlydande hemman. Derefter voro följande egare: sonen öfverstelöjtn. Otto v. S., dennes måg kapten H. L. Drake af Hagelsrum, dennes son och sonsöner, de senares svåger, adjutanten Ax. Kr. v. Gardemein, som 1760 sålde egandomen till brukspatron Per Helvegh, hans enka innehade Åby i 30 år till 1814. Vid hennes död blef magen, majoren And. Bleckert Flodman och 1831 dennes måg kaptenen J. P. Westerling egare. Efter hans död såldes egendomen till Edsvalla bruksbolag, som här i flera år hade en betydlig sågverksrörelse, men slutligen kom på obestånd, hvareftergården 1 1/2 m. Åby, med en areal af 316 h:ar, inköptes af hr J. G. Gustafsson. Den gamla säteribyggnaden är temligen förfallen. En flygelbyggnad, uppbygd af kapten Westerling, utgör egentligen boningshuset.

På egorna sydvest från gården ligger ett märkvärdigt klippblock, kalladt "Runkesten", beräknadt att väga omkring 1/4 million kilogram och af naturen så underbart afvägdt, att det kunde med temlig lätthet vaggas ännu för få år sedan. Genom våldsamhet eller genom nötning är dock denna jemnvigt nu förlorad.

Vid Åby finnes en guldring, som medföljt gården från egare till egare under halfannat århundrade och som bevarar minnet af en egendomlig händelse. Ofvannämnde v. Gardemeins fru var en gång ute på båtfärd och lekte då med ringen, hvarvid roddaren varnade henne att tappa ringen i vattnet. Förlusten tyckte hon skulle vara liten för henne, och kastade ringen i sjön sägande öfvermodigt: "förr skall jag återfå denna ring än en Gardemein kan någonsin blifva fattig." Följande dag återfanns ringen i magen på en gädda, som anrättades i Åby kök. Den stolta frun dog slutligen i armod på Speckemåla 1798.

Horns kyrka bygdes ny 1764, enligt en stentafla öfver stora ingången. Den gamla, länge ytterst bristfälliga träkyrkan stod vid prostgården. Tornet har en synnerligen smäcker och vacker spira. I kyrkan märkes hufvudbanér för ätterna Scheiding och Drake.

Nära kyrkan bodde den på sin tid riksbekanta *"Frun i Horn"* eller *"Kisa-mor"*, en högst märklig personlighet, enär hon, en blott obildadläkarinna, fick Sundhetskollegii särskilda tillstånd att utöfva sina kurer. Hennes namn var Maria Janson. Hon föddes 1791 i Nerike. Hennes far var hemmansegare och qvacksalfvare under namnet Lake-Jan. Hon blef gift med en ung bonde, men skilde sig vid honom och började qvacksalfva, men hade den oturen att med arsenik gifva ihjäl en bondson, som skulle botas för fylleri. Härför undergick hon bestraffning. 1813 kom hon till Östergötland, åkande omkring i sitt yrke, och derför då benämd "Åkare-Maja". Till Åby anlände hon för att bota en hr Helwegh för en kräftartad sjukdom. Detta lyckades och hon blef derigenom så vänligt upptagen der, att hon erbjöds att bo hos två fröknar Helwegh på Flytthem. Här residerade hon i 15 år och blef efter hand en hustyrann, som oförsynt begagnade sig af deras obegränsade gästfrihet mot henne och alla hennes patienter, bland hvilka många ur de högsta samhällsklasser. Slutligen, för att få husfrid, skänkte de henne på deras lifstid den lilla gården Katrineberg invid kyrkan, dit hon flyttade 1829 och der hon dog 1842. Redan länge hade hon varit fallen för dryckenskap, så att slutligen hon blott på morgonen kunde rådfrågas, och var merendels sträf, ibland häftig mot hvem som helst. Emellertid var hon med skäl mycket anlitad och hade verkligen en märkvärdig förmåga, liksom en instinkt, att rätt behandla de flesta sjukdomar. Hon efterlemnade en förmögenhet af nära 60,000 kronor, som ärfdes af slägtingar i Nerike. Till beqvämlighet för de många besökande inrättades gästgifveri i Flarka by.Från denna gästgifvaregård är afståndet till *Gamleby* 4,5 mil, till *Wimmerby* 3,5 och till *Kisa* 2 mil.

-

Vår kanalfärd är således slut, men då många lustresande i stället for den långsamma återfärden å kanalen taga

vägen öfver Kisa och sjön Sommen, följer här en kort vägledning för denna tur.

För att komma från Horn till Kisa kan man antingen med den återvändande ångbåten fara till Hofby och derifrån en half mil till Kisa (skjuts erhålles hos hamnfogden). Eller kan den nyomlagda, särdeles vackra landsvägen begagnas. Derunder synes en vackert belägen egendom, Orremåla, tillhörig Major T. Nordström. Nära Kisa passeras Starrsjön och man får det väldiga, kala Starberget på höger sida. Här regerar anden Wyst och en urhålkning i berget med några löfträd kallas Wystens trädgård.

Kisa kyrkby liknar en mindre köping och är särdeles vackert belägen, der en å och en bäck utfalla i Kisasjön. På platsen finnes ett prydligt hotell och för öfrigt gästgifvaregård, tingshus, kronohäkte, apotek, lasarett, läkareboställe, postexpedition, bankkontor samt åtskilliga handelsbodar och handtverkare.

Konung Karl XI antecknar Kisa som "den första krog i Småland". Här var nemligen på hans resor till Kalmar m. m. det första hästombytet inom Småland, hvartill Kinden då räknades. Ett gammalt "kungsstall" från den tiden qvarstod förfallet ännu 1830. I trädgårdenbakom tingshuset är ett s. k. lusthus, stocktimradt med toppformadt tak och källare under. Detta hus ombygdes för ungefar 40 år sedan af gamla timret och i alldeles lika form som det der förut stående, hvilket lärer begagnats af Karl XI.

Ännu qvarstår en af de gamla timrade marknadsbodarne, hvaraf ännu för 20 år sedan funnos många utmed vägen vid torget och hvilka tillhörde handtverkare, som från de närmaste städerna hitkommo till de mycket besökta marknaderna, hvilka ännu äro ortens folkfester.

Vid uppehåll i Kisa förtjenar att beses:

Kyrkan, som nämnes redan 1255 med egen kyrkoherde. 1754 tillbygdes hon och tornet uppfördes 1773. I vapenhuset står en inflyttad grafsten öfver länsmannen i Kinden, Måns Nilsson i Kulla, död 1650, och hans hustru. I kyrkan finnas: altartafla af Hörberg, predikstol med träsnideri, på hvars tak Grubbes och v. Goltz' vapen äro uppsatta. På väggarna hänga stora, i trä väl snidade vapen (Grubbe, Ädelberg, Winter, Hägerhielm, v. Groltz). Af de 5 malmljuskronorna är en gifven af Petrus Ekstrand, född i Yxefalla, köpman i Stockholm, död 1736. En af messhakarne är ett dyrbart arbete med årtalet 1746 och bokstäfver som antyda, att den är skänkt af samma personer, som bekostat predikstolen.

I närheten af Kisa finnes det vackra lodräta Klefberget, strax bortom egendomen *Harg,* och på det vid en liten sjö täckt belägna jägmästareboställets *Råstorp* finnes en temligen stor samling af fornsaker och etnografiska föremål m. m., hvilken äfven af fremlingar kan få beses.Vägen från Kisa till Sommen kan tagas antingen till *Norra Wi* brygga vid *Ribbingshofs* fideikomissegendom (innehafves af kammarherre C. Ridderborg), 2 1/4 mil, eller till *Håredals* brygga, en ny beqväm och vacker väg, knappa två mil. Ångbåten Carl Johan afgår från den förra måndagar och torsdagar samt från den senare onsdagar. Restauration ombord.

På denna väg passerar man 1/4 mil från Kisa de vid sjön Fölingen vackert belägna egendomarne *Fölingsö*, tillhörig kammarjunkare Pauli, arrenderas af löjtn. C F. Marin, och *Tomastorp*, eges af kyrkvärden C J. Nilsson, samt på Håredalsvägen *Örneström,* tillhörigt grosshandl. Enhörning i Norrköping.

På den i stora vikar inskurna sjön Sommens skogsbeklädda, ofta vilda stränder, ses här och der bebygda ställen, dock ej af någon betydenhet. Det enda att märka under färden är *Maljesanda kyrka*, der ångbåten tillägger nedom egendomen *Bålnäs*, tillhörig kapten O. Kugelberg.

Denna kyrka, som äfven fått det förvrängda namnet Malexander, bör rätteligen heta Maljesanda för dess sandiga strand och af den intilliggande mindre sjön Maljen (der äfven kronodomänen Maljeryd är belägen).

Kyrkan är på senaste tiden nybygd. Den gamla träkyrkan, uppförd i slutet af 1600-talet, var i många afseenden märklig. Vid dess nedrifvande förstördes åtskilliga ålderdomliga föremål och fornämliga grafvar blottades.

Längre fram på norra stranden passeras på afstånd *Blåviks kapell*, på senare åren uppbygdt, sedan en

kapellsamling till Ekeby socken bildadesaf 11 mantal från nämnda och från Torpa socken.

Närmare Sommen jernvägsstation synas en och annan sommarvilla vara på senare åren uppbygda invid de vackra stränderna. Vid *Sommens station* finnas rum för resande och restauration.

-

Rättelser

Sid. 14 r. 4 nedifr. står *a'Otraute*, läs *d´Otrante*. " 19 " 6 " " *"ökar"* " *"ökor"* " 24 " 8 " " *1880* " *1883*.

- **Tillägg och rättelser år 1892.**

Sid. 10. *Ekholmen* arrenderas nu af hr M. P. Carlsson.

Sid. 11. *Slattefors* bebos af Grefve Nils Bjelke och hans Grefvinna född Carleson (kommendörsätten N:r 1877).

Sid. 20. *Stafsäter* har undergått stor förändring. Boningshuset är prydligt repareradt. Ny stor ladugård m. m.

Sid. 22, rad 7 nedifrån står *Slev fata*, skall vara *Hev fata*.

Sid. 34. *Hamra* eges af hr J. Segerstéen och hans fru Ester Carlberg.

Sid. 37. *Mjölkvik* eges af hr R. Castensson, som utarrenderat gården.

Sid. 37. *Hofby* eges och bebos af Kaptenen Friherre Fredrik Raab och hans Friherrinna Kerstin Egerström.

Sid. 38. *Framnäs* eges af hr K. Andersén.

Sid. 44. *Utdala* och *Stjernevik* arrenderas af hr Edv. Nelzén.

Sid. 45. *Drabo brunn* är numera icke kur-ort.

Sid. 45. *Björkfors* eges af hrr J. Segerstéen, H. Drangel och Chr. Nelzén.

Sid. 47, rad. 8 står *födelse*, läs *korsfästelse*.

Sid. 48. Kammarjunkaren Pauli är afliden. Alla hans egendomar tillhöra genom testamente Riddarhuset. *Hornsberg* arrenderas och bebos af hr Oskar Sundstedt. Adliga ätten Pauli är rekryterad derigenom att f. d. Apotekaren Aug. Ferdinand Paulis familj erhållit introduktion å riddarhuset.

-

Linköping 1892, Östgöta Correspondentens boktryckeri.

KARTA ÖFVER KINDA KANAL VÄGLEDARE

FÖR TURISTER

PÅ

KINDA KANAL

AF

CERVUS.

*

Linköpings Lith. Anstalt 1888. på obestånd, hvarpå kammarh. Boij ånyo blef egare intill 1886 då det förenades med Bjerka-Säby-godset.

Sedan udden å venster hand passerats ses det ståtliga *Bjerka-Säby* vid sjöns östra stand, men de höga parkträden bortskymma en stor del af slottsbyggnaden, som vänder vestra gafveln mot sjön.

Ända till senaste åren har detta gods hetat Säby, men då en af hemmanen heter Bjerka har det nuvarande namnet

af egaren antagits, då så många andra egendomar inom länet heta Säby.

På 1300-talet var riksdrotset Grip egare. År 1501 riksrådet Joh. Månsson Natt och Dag (d. 1520). Derefter sonen riksrådet Måns Johansson (d. 1555). 1551 sonen Nils Månsson, 1579 hans fru Karin Gyllenstierna, 1683 deras son hofmästaren Nils Nilsson (död här 1613) som i sitt andra gifte äktade Erik XIV dotter Sigrid. Vidare sonen Kanslirådet Per Nilsson Natt och Dag (d. 1634) och sonen kammarherren Karl. Derefter hans måg lagmannen frih. Erik Germ. Cederhielm (d. 1743) gift med Katrina, Ebba Natt och Dag (d. 1746), kom så genom köp till hennes svärfader presidenten frih. Germ. C. (d. 1741) och innehades af hans enka grefvinnan Anna Maria Lewenhaupt (d. 1766). Såsom morgongåfvagods till sonsonen presidenten Germ. Karl C. (d. 1789) och slutligen af dennes ende son exellensen grefve Germ. Ludv. C. som dog ogift 1841 och slutade sin ätt. Hans kusin öfverstekammarjunkaren gr. Evert Fred. v. Saltza ärfde då godset. Efter det han aflidit 1859 såldes det till kammarherren Sigge Sparre, hvilken 1867 försålde till öfverhofstallmästaren frih. Ferd. såsom synes, ett högst dyrbart, kanske allt för dyrbart ångsågverk, som under de goda tiderna, då skogarna voro billiga men virket dyrt, torde ha fått god utdelning, men som på senare åren lärer gått sämre. Nu sedan ortens timmertillgångar äro nästan uttömda skall sågverksrörelsen komma att upphöra, men hvartill den storartade anläggningen sedermera skall kunna användas är ej kändt. På stället finnes en utmärkt vattenqvarn, handelsbod, postexpedition (kallad Oppeby) och nära intill folkskola.

På vikens södra strand ligger f. d. militiebostället Hagla, der på en åker finnas 10 resta stenar i en krets.

Den betydliga sjön *Björkarn*, som ligger 12 m. högre än Åsunden är en vild och af höga, skogsklädda berg innesluten sjö. Vid dess sydöstra ända är

Drabo helsobrunn. Denna märkliga helsokälla har en framstående rang. I afseende å vattnets renhet öfverträffas hon endast af Karlstad och Porla och eger en ganska betydlig grad af jernhalt. Källvattnet är af 6 à 7 grader Celsius och omkring 1500 kannors ymnighet i dygnet. Efter dess uppmärksammande 1871 bildades ett "bolag för att der inrätta en kurort. Brunnssalong, badrum, några små villor m. m. anlades och årligen har der varit ett antal brunnsgäster, mest af medelklassen, hvilka till en del bott i intilliggande Drabo by. Åtskilliga äfven långväga sjuklingar ha här om somrarne tillbragt några veckor i tillbakadragen, helsosam frid. Läkarevården har vanligen skötts af provinsialläkaren i Kisa, som minst en dag i veckan der skänkt af Carl XIII, predikstolen af kommendörkapten v. Breitholz på Stjernevik. Lilla klockan har ej varit omgjuten sedan 1669 och har en latinsk inskrift. Ätten Pauli har här grafkor utmed kyrkan.

Derinvid ligger det vackra *Stjernvik*, hvarom köpebref från 1370 förmäler att det, under namn af Uppeby, såldes af Bo Jonsson till Torkel Haraldson, köptes 1529 af assessor Stjernfelt. År 1683 var öfversten G. Koskull egare. Derefter sonen löjtn. And. K. 1760, hans måg kommendörkapten Breitholz (d. 1783), sonen kornetten B., som 1815 sålde den till kapten K. O. v. Gerten, hvilken 1819 försålde egendomen till ryttmästaren frih. Sv. Joh. Duvall. Ärfdes 1820 af hans måg kapten A. G. Pauli, 1862 dennes son kapten Gust. E. Pauli (d. 1868), och eges nu af hans broder kammarjunkaren OÖ. Pauli. Godset är 6 1/4 mantal med en areal af 1680 h:ar och arrenderas jemte Utdala af hr C. Nelzén, som i det rymliga karaktershusets stora rum, hvilka synas vara tapetserade vid början af århundradet, har samlat åtskilliga gammaldags möbler m. m.

Längre fram ha vi *Frösvik*, 2 m. frälse säteri, som tillhört förnämliga familjer, men nu eges af 8 bönder. Arealen är 1300 h:ar.

Slutligen, i ändan af viken se vi såsom en liten köping. Det är *Björkfors*.

Ännu 1866 var här blott en vattenqvarn på Knäppsviks egor vid det vattenfall, som afleder den högt liggande sjön Björkarn; men då bildades ett af jernhandlanden M. Hydén i Linköping och förvaltaren N. Lund (båda nu aflidna) ett sågverksbolag, i hvilka flera betydande personer togo aktier. Inom kort anlades här, Till höger på en ekkulle ligger det lilla välbygda hemmanet Skog, under Bjerka-Säby.

Vi se framför oss en betydlig höjd och dermed de djupa Hamra och Hofvetorps slussar.

Det dröjer en full timma innan båten hinner pressas upp de öfver 50 foten genom den kanal som här går mera rakt till sjön Stora Rängen under det att Stångån i flera krokar kommer från venstra sidan.

Den som vill härunder göra en promenad å den af åldriga träd garnerade vägen som kommer från Linköping, kan vid Hofvetorp, en utgård under Bjerka-Säby, se en utmärkt ladugård med en hjord af äkta, mörkbruna Anglerkor, svällande af vällefnad, äfvensom ett nyuppfördt sädesmagasin, enligt nutidens metod, och mycket annat utvisande ett väl ordnadt landtbruk. Man hinner godt att likväl på bänkarne vid öfversta slussen hvila sig under det ångbåten tvingar sig dit upp.

Skulle resande här vara på nedgående till Linköping och tiden brådskar, kan i den närliggande gården Wessentorp erhållas skjuts, hvarigenom minst 2 timmar inbesparas. På samma sätt kan man naturligtvis, genom att först kl. 9 resa landsvägen från staden, godt hinna att här gå om bord på ångbåten.

I närheten ligger Cedersberg der 1782 anlades glasbruk som dock 1846 nedlades. I närheten deraf är en holme i ån kallad Bosholme, der sägnen förmäler att riksdrotset haft sin bostad och ett stycke derifrån en stor sten der han skulle ha hållit sina landstämmor. Vägen från Kisa till Sommen kan tagas antingen till *Norra Wi* brygga vid *Ribbingshofs* fideikomissegendom (innehafves af kammarherre C. Ridderborg), 2 1/4 mil, eller till *Håredals* brygga, en ny beqväm och vacker väg, knappa två mil. Ångbåten Carl Johan afgår från den förra måndagar och torsdagar samt från den senare onsdagar. Restauration ombord.

På denna väg passerar man 1/4 mil från Kisa de vid sjön Fölingen vackert belägna egendomarne *Fölingsö*, tillhörig kammarjunkare Pauli, arrenderas af löjtn. C F. Marin, och *Tomastorp*, eges af kyrkvärden C J. Nilsson, samt på Håredalsvägen *Örneström,* tillhörigt grosshandl. Enhörning i Norrköping.

På den i stora vikar inskurna sjön Sommens skogsbeklädda, ofta vilda stränder, ses här och der bebygda ställen, dock ej af någon betydenhet. Det enda att märka under färden är *Maljesanda kyrka*, der ångbåten tillägger nedom egendomen *Bålnäs*, tillhörig kapten O. Kugelberg.

Denna kyrka, som äfven fått det förvrängda namnet Malexander, bör rätteligen heta Maljesanda för dess sandiga strand och af den intilliggande mindre sjön Maljen (der äfven kronodomänen Maljeryd är belägen).

Kyrkan är på senaste tiden nybygd. Den gamla träkyrkan, uppförd i slutet af 1600-talet, var i många afseenden märklig. Vid dess nedrifvande förstördes åtskilliga ålderdomliga föremål och förnämliga grafvar blottades.

Längre fram på norra stranden passeras på afstånd *Blåviks kapell*, på senare åren uppbygdt, sedan en kapellsamling till Ekeby socken bildades Cronstedt (finska ätten) är sedan 1873 egare och har uppfört nya ladugårdsbyggnader, tidsenligt mejeri och mycket förbättrat egendomen. Godset utgör 12 mantal med en areal af 1675 h:ar, af hvilka 413 h:ar åker.

Vi passera nu en bro, der vägen mellan Wist och Wårdnäs socknar går öfver ån och svänga sedan åter mot söder genom sjön *Lilla Rängen*, hvarpå vi äro snart framme vid

Brokind, der sista slussen, föga djup, förekommer.

Denna plats torde i så fall vare den märkligaste under vår färd som, enligt häfdaforskaren Olof v. Dalins iitsago, här hafva bott "gamle östgöta-jarlar allt intill Toril och Tatil, östgötakonungar, som lefde i 10:de århundrat och voro stamfäder för konung Sverker och hans ätt".

Namnet Brokind (Broo i kinden) begagnades först på 1600-talet. Förut hette det blott Broo. Det öfvergick till Folkungaätten och såldes 1379 till den allt slukande Bo Jonsson för 200 lödiga mark silfver. Men detta skedde förmodligen med tvång. Han ville lägga det till sina invidliggande gårdar Säby och Vesterby. Egarinnan, Helga Anundadotter, var omgift med Ivar Konungxmark och hon klagar i ett bref af 1398: "det mig var afhändt Broo, och det gjorde Ivar Konungxmark, som min husbonde var, för den skull, det han ville det unna hvarken mig eller mina arfvingar, och det gjorde jag med stor nöd, och jag var slagen och trugad och illa handlat dertill, med nöd och ej med lust och honom trängde der hvarken fängelse eller fattigdom eller något det honom måtte skada i

någrahanda måtto, och han tog mitt insegel och satte Vägen från Kisa till Sommen kan tagas antingen till *Norra Wi* brygga vid *Ribbingshofs* fideikomissegendom (innehafves af kammarherre C. Ridderborg), 2 1/4 mil, eller till *Håredals* brygga, en ny beqväm och vacker väg, knappa två mil. Ångbåten Carl Johan afgår från den förra måndagar och torsdagar samt från den senare onsdagar. Restauration ombord.

På denna väg passerar man 1/4 mil från Kisa de vid sjön Fölingen vackert belägna egendomarne *Fölingsö*, tillhörig kammarjunkare Pauli, arrenderas af löjtn. C F. Marin, och *Tomastorp*, eges af kyrkvärden C J. Nilsson, samt på Håredalsvägen *Örneström,* tillhörigt grosshandl. Enhörning i Norrköping.

På den i stora vikar inskurna sjön Sommens skogsbeklädda, ofta vilda stränder, ses här och der bebygda ställen, dock ej af någon betydenhet. Det enda att märka under färden är *Maljesanda kyrka*, der ångbåten tillägger nedom egendomen *Bålnäs*, tillhörig kapten O. Kugelberg.

Denna kyrka, som äfven fått det förvrängda namnet Malexander, bör rätteligen heta Maljesanda för dess sandiga strand och af den intilliggande mindre sjön Maljen (der äfven kronodomänen Maljeryd är belägen).

Kyrkan är på senaste tiden nybygd. Den gamla träkyrkan, uppförd i slutet af 1600-talet, var i många afseenden märklig. Vid dess nedrifvande förstördes åtskilliga ålderdomliga föremål och förnämliga grafvar blottades.

Längre fram på norra stranden passeras på afstånd *Blåviks kapell*, på senare åren uppbygdt, sedan en kapellsamling till Ekeby socken bildades Till höger på en ekkulle ligger det lilla välbygda hemmanet Skog, under Bjerka-Säby.

Vi se framför oss en betydlig höjd och dermed de djupa Hamra och Hofvetorps slussar.

Det dröjer en full timma innan båten hinner pressas upp de öfver 50 foten genom den kanal som här går mera rakt till sjön Stora Rängen under det att Stångån i flera krokar kommer från venstra sidan.

Den som vill härunder göra en promenad å den af åldriga träd garnerade vägen som kommer från Linköping, kan vid Hofvetorp, en utgård under Bjerka-Säby, se en utmärkt ladugård med en hjord af äkta, mörkbruna Anglerkor, svällande af vällefnad, äfvensom ett nyuppfördt sädesmagasin, enligt nutidens metod, och mycket annat utvisande ett väl ordnadt landtbruk. Man hinner godt att likväl på bänkarne vid öfversta slussen hvila sig under det ångbåten tvingar sig dit upp.

Skulle resande här vara på nedgående till Linköping och tiden brådskar, kan i den närliggande gården Wessentorp erhållas skjuts, hvarigenom minst 2 timmar inbesparas. På samma sätt kan man naturligtvis, genom att först kl. 9 resa landsvägen från staden, godt hinna att här gå om bord på ångbåten.

I närheten ligger Cedersberg der 1782 anlades glasbruk som dock 1846 nedlades. I närheten deraf är en holme i ån kallad Bosholme, der sägnen förmäler att riksdrotset haft sin bostad och ett stycke derifrån en stor sten der han skulle ha hållit sina landstämmor. såsom synes, ett högst dyrbart, kanske allt för dyrbart ångsågverk, som under de goda tiderna, då skogarna voro billiga men virket dyrt, torde ha fått god utdelning, men som på senare åren lärer gått sämre. Nu sedan ortens timmertillgångar äro nästan uttömda skall sågverksrörelsen komma att upphöra, men hvartill den storartade anläggningen sedermera skall kunna användas är ej kändt. På stället finnes en utmärkt vattenqvarn, handelsbod, postexpedition (kallad Oppeby) och nära intill folkskola.

På vikens södra strand ligger f. d. militieboställets Hagla, der på en åker finnas 10 resta stenar i en krets.

Den betydliga sjön *Björkarn*, som ligger 12 m. högre än Åsunden är en vild och af höga, skogsklädda berg innesluten sjö. Vid dess sydöstra ända är

Drabo helsobrunn. Denna märkliga helsokälla har en framstående rang. I afseende å vattnets renhet öfverträffas hon endast af Karlstad och Porla och eger en ganska betydlig grad af jernhalt. Källvattnet är af 6 à 7 grader Celsius och omkring 1500 kannors ymnighet i dygnet. Efter dess uppmärksammande 1871 bildades ett "bolag för att der inrätta en kurort. Brunnssalong, badrum, några små villor m. m. anlades och årligen har der varit ett antal

brunnsgäster, mest af medelklassen, hvilka till en del bott i intilliggande Drabo by. Åtskilliga äfven långväga sjuklingar ha här om somrarne tillbragt några veckor i tillbakadragen, helsosam frid. Läkarevården har vanligen skötts af provinsialläkaren i Kisa, som minst en dag i veckan der - 37 -

lan 3 socknar Tjärstad, Kettilstad och Vestra Eneby och har säkerligen också begagnats som helig offerkälla.

Framför oss se vi nu ett smalt pass inklämdt mellan höga skogsberg. Det är Ulfvesund der en folksägen berättar att en drottning Ylfva efter en seger tvungit sina fångar att simma öfver. Vägen från Kisa går här medelst färja öfver till s. k. Norra Kinda. Färja och färjkarlsstuga underhålles af häradet.

Ej långt derifrån ligger f. d. kronofogdebostället Drättinge, som arrenderas af kronofogden O. Åberg och der han på senare åren anlagt en vacker park.

Åsundens stränder antaga nu en allt mera storslagen natur. Isynnerhet äro skogsbergen på högra sidan väldiga. Under dem vid stranden ligger vackert beläget Mjölkvik, som äfven var bland Bo Jonssons otaliga hemman. Under detta århundrade har det varit i Westerlingska slägten, såldes 1872 till ett sågverksbolag för 64000 kr. och eges nu af Ingeniören J. O. Söderberg. Arealen är 265 h:ar deraf 21 h:ar åker.

Vi äro nu Straxt framme vid Hofby Brygga, uppkalladt efter den egendom som ligger dold af träet och uthus ofvan viken och tillhör afl. fältläkaren O. Egerströms sterbhusdelegare samt arrenderas af hr K. Andersen från Danmark. Den gamla oansenliga säteribyggnaden der kan ej bebos. Egendomen om 4 mantal har en areal af 407 h:ar, deraf 75 åker. Ladugård och mejeri äro på senare åren nybygda.

År 1279 såldes Hoby af Birjer Filipson till lagmannen i Östergötland Bengt Folkunge. Sedermera har gården haft många egare. 1825 var prosten G. Engdahl och hans fru C. M. Vik- anblick. Sju mjölqvarnar, tricotfabrik med omkring 60 arbetare, 2 sågverk, 1 benstamp, 1 vaddfabrik, 1 snusqvarn äro här i verksamhet. Linköpings vattenledning har här pumpmaskin och filtreningsbassiner, derifrån vattnet uppressas till reservoaren, belägen nära kyrkogården.

Af gamla handlingar vet man, att det mäktiga riksdrotset Bo Jonsson (Grip), år 1384 här köpte en qvarn af Harald Bagge. År 1651 donerades en del af hemmanet till skrifvaren Anders Olofson, men såväl denna jord som de till kammarrådet Ehrensköld och kyrkoherden Simonius donerade qvarnarne indrogos vid reduktionen, hvaremot biskop Ennanders två qvarnar fingo bibehållas. Linköpings hospital eger ännu sedan forna tider en af qvarnarne.

Det första pappersbruk i landet anlades här 1523 af biskop Brask.

Detta forna pappersbruk, jemte en qvarn, eges af domkyrkan, som fick en del deraf 1634 af ståthållaren Erik Ulfsparre.

Strax norr om byn går stora landsvägen till Åtvid och Vestervik.

Sedan vi nu kommit upp i den lugna ån, som utgör gränsen mellan Bankekinds härad, på venstra sidan, och Hanekinds härad på den högra, hafva vi inom kort åter en sluss.

Hackefors. Två mjölqvarnar äro här sedan gammalt. Hemmanet har tre egare. 1603 donerades Hackefors till kammarrådet Ture Jakobssons döttrar, men återtogs 1683.

Midt för denna sluss på högra sidan ligger helt nära, ehuru för närvarande föga synligt till följd af skogen, sätesgården *Ekholmen*, hette fordom Qvinneby, är med underlydande 4 1/4 - 40 -

Denna senare folksaga, striden mellan kristendomen och hedendomen, förekommer i snarlik form uti många landskap.

En annan sägen är om jetteqvinnan Ena, som bodde inom stenborgen på Hoberg, och efter hvilken Eneby socken fått sitt namn. Hon förtörnades öfver att hon ej blef medbjuden på ett bröllop i Killinge (nu Killingevid). Då brudhofvet kom i Långe-lid (uppom Framnäs) tog hon ett klippblock i sin hårstrykel (hårband) och slungade efter de ridande, men strykem sprang, så att stenen istället föll ned vid Näs. Om man ser på denna vackert belägna, men nu illa bebygda gård, strax söder om Hofbyviken, synes der ett ofantligt ensamt liggande stenblock.

En så ovanlig naturföreteelse på den i öfrigt släta kullen, skulle, det kan man lätt förstå, gifva anledning till en folksaga.

Bakom altaret i Eneby kyrka förvarades förr ett stort ben, som ansågs ha tillhört denna jettinna och hvaraf skafdes för sjukdomar o. dyl. Vid kyrkans ombyggnad skall dåvararande prosten Juringius låtit nedgräfva benet för att förekomma denna vantro.

Näs afsöndrades från Hofby 1764 och var i omkring 70 år i Enanderska slägten, har sedermera varit bondgård.

Då vi nu från Hofby brygga fortsätta färden,*) ha vi på höger sida flera af dessa vackra holmar som efter sjöarnes sänkning hafva å landvinningen fått det yppigaste uppslag af al- och björkskog. Efter passerandet af det smala sundet äro vi invid det prydliga hemmanet Runefall, som redan länge synts. Det är för om-

*) såvida ej turen tages till Kisa, hvarvid ledsagande lemnas se sid. 51.

Rohr, hvilkens qvarlefvande barn, fanjunkaren Karl Gust. von Rohr, dog här 1863 och fröken Christina Magdalena v. R., den sista af denna gamla ätt, afled 1882, 83 år gammal.

Strax härofvan ligger hemmanet Grofede, i hvars vackra ekäng är en mängd resta stenar, af hvilka flera ännu äro upprättstående, och då vi hinna längre fram synes redan på långt håll å en hög åkerkulle nära hemmanet Hackel tre stora resta stenblock. Fem andra äro kullfallna eller lutande och bilda med dem en rund krets.

Vid den höga fasta bro, under hvilken vi passera, är en bit kanal gräfd, så att strömmen, som förr forsade ned mellan klipporna något mera i vester, nu är der uttorkad. Här låg, enligt Messenius, ett fäste kalladt Forsholmen, som af konung Albrecht pantsattes till Bo Jonsson. Vi äro framme vid *Rimforsa station*, med handelsbod, mejeri, stort sädesmagasin m. m. Gästgifvaregården, på senare åren reparerad och ombygd, har trefliga gästrum och synnerligen godt kosthåll. Härifrån är 1,8 mil till Kisa och lika långt till Målbäcks gästgifvaregård samt dubbelt så långt till Linköping. Vägen delar sig här dessutom såväl uppåt Nykils som till Tjärstads m. fl. socknar.

En "fjerdingsväg" vester från gästgifvaregården ligger ett litet hemman om blott 70h:ar i djupa skogsbygden vid en bäck. Det heter Eriksholm efter den förtjenstfulle geografen assessor Erik Tuneld. Han ärfde gården efter sin svärmoder, prostinnan A. M. Engelcrona, och då han ej vann någon befordran i riksarkivet, der han var extra ordinarie kanslist, utan blott hofauditöra, sedermera hofrättsassessors blickar hafva kanske dödsföraktande vildar under krigstjut krossadt hvarandras raggiga skallar och segrarne vräkt liken utför bråddjupet ned i ån.

Ofvanpå berget ligger ett ovanligt välformadt stenblock, 1 m. bredt och högt, nära 2 m. långt. På öfre sidan äro 6 i rad, med en ränna förenade, skålformiga fördjupningar af 7 centimeters djup och nära samma tvärmått. Det är en s. k. "elfsten", d. v. s. en helig sten, hvarå i hedendomen blotades (offrades).

Sjön Erlången ligger nu för oss i vackert perspektiv med en skogsklädd ö i midten. Vi äro redan 190 fot öfver hafvet och ungefär 80 fot öfver Linköpings hamnvatten.

I fonden, sjöns sydöstra ända, se vi

Grebo kyrka,</> men komma ej inom dess sockengräns, utan äro sedan en stund i Wist församling.

På 1300-talet kallades kyrkan Grepabo och är sedan 300 år förenad med kapellförsamlingen Wärna. Nuvarande kyrkan är från 1773 och eger ej mycket af gammalt, utom predikstolen, som skänktes 1744 af enkegrefvinnan Kristina Piper f. Törnflycht, samt en gammal, tysk altartafla. Nya altartaflan är målad och skänkt af Joh. Stålbom, en församlingsbo, som varit boende å Orräng under titel af "contrefeymålare".

Men uppmärhsamheten drages snart från den aflägsna kyrkan till det på högra stranden liggande slottet.

Sturefors. År 1333 nämnes stället under namn af Kabbafors, med anledning af en tvist om strömmen härstädes mellan en kanik och Askaby kloster. På 1400-talet kallas det Forsa. Bjelkefamiljen anses af gammalt ha innehaft gården. Riksrådet Ture Nilsson Bjelke, -- som läkarinna, fick Sundhetskollegii särskilda tillstånd att utöfva sina kurer. Hennes namn var Maria Janson. Hon föddes 1791 i Nerike. Hennes far var hemmansegare och

qvacksalfvare under namnet Lake-Jan. Hon blef gift med en ung bonde, men skilde sig vid honom och började qvacksalfva, men hade den oturen att med arsenik gifva ihjäl en bondson, som skulle botas för fylleri. Härför undergick hon bestraffning. 1813 kom hon till Östergötland, åkande omkring i sitt yrke, och derför då benämd "Åkare-Maja". Till Åby anlände hon för att bota en hr Helwegh för en kräftartad sjukdom. Detta lyckades och hon blef derigenom så vänligt upptagen der, att hon erbjöds att bo hos två fröknar Helwegh på Flytthem. Här residerade hon i 15 år och blef efter hand en hustyrann, som oförsynt begagnade sig af deras obegränsade gästfrihet mot henne och alla hennes patienter, bland hvilka många ur de högsta samhällsklasser. Slutligen, för att få husfrid, skänkte de henne på deras lifstid den lilla gården Katrineberg invid kyrkan, dit hon flyttade 1829 och der hon dog 1842. Redan länge hade hon varit fallen för dryckenskap, så att slutligen hon blott på morgonen kunde rådfrågas, och var merendels sträf, ibland häftig mot hvem som helst. Emellertid var hon med skäl mycket anlitad och hade verkligen en märkvärdig förmåga, liksom en instinkt, att rätt behandla de flesta sjukdomar. Hon efterlemnade en förmögenhet af nära 60,000 kronor, som ärfdes af slägtingar i Nerike. Till beqvämlighet för de många besökande inrättades gästgifveri i Flarka by. - 38 -

blad egare och hade de så liten försyn för fornminnen att Kinda härads enda runsten, som stod å Bykudden ned vid stranden, släthöggs och uppsattes i gårdsparken försedd med initialerna af deras namn under en stor kunglig krona. Sådan står den der ännu. Deras dotterson E. Lindgren, sedermera egare, fullföljde förstörelsen af de många resta stenar som funnos å samma udde genom att använda dem vid byggande af en ångsåg, som uppbrann, och en tegellada. Intet finnes nu qvar af dessa dyrbara, väl tusenåriga minnesmärken. En senare fornsak har der ock gått förlorad. Sägner förmälde att Nils Dacke vid tiden för striden här (hvarom mera längre fram) bott i en stuga som ännu finnes qvar vid gårdsplanen, och att egaren af Hofby derför låtit måla af honom ur minnet å en vägg. Dessa väggbräder erhöll den för fornforskning lifligt intresserade artisten Mandelgren; men då de skulle uppsändas till Stockholm voro de ej bättre förvarade än att de i Linköping af okunniga personer förstördes. Bilden är dock genom Mandelgrens afteckning bevarad och finnes återgifven i julkalendern Nornan för 1875.

Framnäs heter den vackra på en ekkulle belägna gård, som synes helt nära Hofby brygga och är för omkring 30 år sedan bebygd af kapten G. Törnbohm. 1864 såldes den till källarmästaren K. Eeijner i Stockholm, 1869 till K. v. Wernstedt (numera kapten) och eges sedan 1874 af kapten E. Ridderborg. Egendomen 1 1/4 mantal har en areal af 250 h:ar och deraf äro 40 h:ar åker.

Hoberg det höga skogbeklädda berg som ligger invid Hofby är ett s. k. "borgberg" (se Ufberget sid. 12). skänkt af Carl XIII, predikstolen af kommendörkapten v. Breitholz på Stjernevik. Lilla klockan har ej varit omgjuten sedan 1669 och har en latinsk inskrift. Ätten Pauli har här grafkor utmed kyrkan.

Derinvid ligger det vackra *Stjernvik*, hvarom köpebref från 1370 förmäler att det, under namn af Uppeby, såldes af Bo Jonsson till Torkel Haraldson, köptes 1529 af assessor Stjernfelt. År 1683 var öfversten G. Koskull egare. Derefter sonen löjtn. And. K. 1760, hans måg kommendörkapten Breitholz (d. 1783), sonen kornetten B., som 1815 sålde den till kapten K. O. v. Gerten, hvilken 1819 försålde egendomen till ryttmästaren frih. Sv. Joh. Duvall. Ärfdes 1820 af hans måg kapten A. G. Pauli, 1862 dennes son kapten Gust. E. Pauli (d. 1868), och eges nu af hans broder kammarjunkaren OÖ. Pauli. Godset är 6 1/4 mantal med en areal af 1680 h:ar och arrenderas jemte Utdala af hr C. Nelzén, som i det rymliga karaktershusets stora rum, hvilka synas vara tapetserade vid början af århundradet, har samlat åtskilliga gammaldags möbler m. m.

Längre fram ha vi *Frösvik*, 2 m. frälse säteri, som tillhört förnämliga familjer, men nu eges af 8 bönder. Arealen är 1300 h:ar.

Slutligen, i ändan af viken se vi såsom en liten köping. Det är *Björkfors*.

Ännu 1866 var här blott en vattenqvarn på Knäppsviks egor vid det vattenfall, som afleder den högt liggande sjön Björkarn; men då bildades ett af jernhandlanden M. Hydén i Linköping och förvaltaren N. Lund (båda nu aflidna) ett sågverksbolag, i hvilka flera betydande personer togo aktier. Inom kort anlades här, Vägen från Kisa till Sommen kan tagas antingen till *Norra Wi* brygga vid *Ribbingshofs* fideikomissegendom (innehafves af

kammarherre C. Ridderborg), 2 1/4 mil, eller till *Håredals* brygga, en ny beqväm och vacker väg, knappa två mil. Ångbåten Carl Johan afgår från den förra måndagar och torsdagar samt från den senare onsdagar. Restauration ombord.

På denna väg passerar man 1/4 mil från Kisa de vid sjön Fölingen vackert belägna egendomarne *Fölingsö*, tillhörig kammarjunkare Pauli, arrenderas af löjtn. C F. Marin, och *Tomastorp*, eges af kyrkvärden C J. Nilsson, samt på Håredalsvägen *Örneström,* tillhörigt grosshandl. Enhörning i Norrköping.

På den i stora vikar inskurna sjön Sommens skogsbeklädda, ofta vilda stränder, ses här och der bebygda ställen, dock ej af någon betydenhet. Det enda att märka under färden är *Maljesanda kyrka*, der ångbåten tillägger nedom egendomen *Bålnäs*, tillhörig kapten O. Kugelberg.

Denna kyrka, som äfven fått det förvrängda namnet Malexander, bör rätteligen heta Maljesanda för dess sandiga strand och af den intilliggande mindre sjön Maljen (der äfven kronodomänen Maljeryd är belägen).

Kyrkan är på senaste tiden nybygd. Den gamla träkyrkan, uppförd i slutet af 1600-talet, var i många afseenden märklig. Vid dess nedrifvande förstördes åtskilliga ålderdomliga föremål och förnämliga grafvar blottades.

Längre fram på norra stranden passeras på afstånd *Blåviks kapell*, på senare åren uppbygdt, sedan en kapellsamling till Ekeby socken bildades Från denna gästgifvaregård är afståndet till *Gamleby* 4,5 mil, till *Wimmerby* 3,5 och till *Kisa* 2 mil.

-

Vår kanalfärd är således slut, men då många lustresande i stället for den långsamma återfärden å kanalen taga vägen öfver Kisa och sjön Sommen, följer här en kort vägledning för denna tur.

För att komma från Horn till Kisa kan man antingen med den återvändande ångbåten fara till Hofby och derifrån en half mil till Kisa (skjuts erhålles hos hamnfogden). Eller kan den nyomlagda, särdeles vackra landsvägen begagnas. Derunder synes en vackert belägen egendom, Orremåla, tillhörig Major T. Nordström. Nära Kisa passeras Starrsjön och man får det väldiga, kala Starberget på höger sida. Här regerar anden Wyst och en urhålkning i berget med några löfträd kallas Wystens trädgård.

Kisa kyrkby liknar en mindre köping och är särdeles vackert belägen, der en å och en bäck utfalla i Kisasjön. På platsen finnes ett prydligt hotell och för öfrigt gästgifvaregård, tingshus, kronohäkte, apotek, lasarett, läkareboställe, postexpedition, bankkontor samt åtskilliga handelsbodar och handtverkare.

Konung Karl XI antecknar Kisa som "den första krog i Småland". Här var nemligen på hans resor till Kalmar m. m. det första hästombytet inom Småland, hvartill Kinden då räknades. Ett gammalt "kungsstall" från den tiden qvarstod förfallet ännu 1830. I trädgården blickar hafva kanske dödsföraktande vildar under krigstjut krossadt hvarandras raggiga skallar och segrarne vräkt liken utför bråddjupet ned i ån.

Ofvanpå berget ligger ett ovanligt välformadt stenblock, 1 m. bredt och högt, nära 2 m. långt. På öfre sidan äro 6 i rad, med en ränna förenade, skålformiga fördjupningar af 7 centimeters djup och nära samma tvärmått. Det är en s. k. "elfsten", d. v. s. en helig sten, hvarå i hedendomen blotades (offrades).

Sjön Erlången ligger nu för oss i vackert perspektiv med en skogsklädd ö i midten. Vi äro redan 190 fot öfver hafvet och ungefär 80 fot öfver Linköpings hamnvatten.

I fonden, sjöns sydöstra ända, se vi

Grebo kyrka,</> men komma ej inom dess sockengräns, utan äro sedan en stund i Wist församling.

På 1300-talet kallades kyrkan Grepabo och är sedan 300 år förenad med kapellförsamlingen Wärna. Nuvarande kyrkan är från 1773 och eger ej mycket af gammalt, utom predikstolen, som skänktes 1744 af enkegrefvinnan Kristina Piper f. Törnflycht, samt en gammal, tysk altartafla. Nya altartaflan är målad och skänkt af Joh. Stålbom, en församlingsbo, som varit boende å Orräng under titel af "contrefeymålare".

Men uppmärhsamheten drages snart från den aflägsna kyrkan till det på högra stranden liggande slottet.

Sturefors. År 1333 nämnes stället under namn af Kabbafors, med anledning af en tvist om strömmen härstädes mellan en kanik och Askaby kloster. På 1400-talet kallas det Forsa. Bjelkefamiljen anses af gammalt ha innehaft gården. Riksrådet Ture Nilsson Bjelke, -- som Till höger på en ekkulle ligger det lilla välbygda hemmanet Skog, under Bjerka-Säby.

Vi se framför oss en betydlig höjd och dermed de djupa Hamra och Hofvetorps slussar.

Det dröjer en full timma innan båten hinner pressas upp de öfver 50 foten genom den kanal som här går mera rakt till sjön Stora Rängen under det att Stångån i flera krokar kommer från venstra sidan.

Den som vill härunder göra en promenad å den af åldriga träd garnerade vägen som kommer från Linköping, kan vid Hofvetorp, en utgård under Bjerka-Säby, se en utmärkt ladugård med en hjord af äkta, mörkbruna Anglerkor, svällande af vällefnad, äfvensom ett nyuppfördt sädesmagasin, enligt nutidens metod, och mycket annat utvisande ett väl ordnadt landtbruk. Man hinner godt att likväl på bänkarne vid öfversta slussen hvila sig under det ångbåten tvingar sig dit upp.

Skulle resande här vara på nedgående till Linköping och tiden brådskar, kan i den närliggande gården Wessentorp erhållas skjuts, hvarigenom minst 2 timmar inbesparas. På samma sätt kan man naturligtvis, genom att först kl. 9 resa landsvägen från staden, godt hinna att här gå om bord på ångbåten.

I närheten ligger Cedersberg der 1782 anlades glasbruk som dock 1846 nedlades. I närheten deraf är en holme i ån kallad Bosholme, der sägnen förmäler att riksdrotset haft sin bostad och ett stycke derifrån en stor sten der han skulle ha hållit sina landstämmor. Hon fick sedan ej ro i sin graf uti Linköpings domkyrka, utan flyttades till "Wardnäs, och slutligen, för att fa slut på hennes spökeri, nedgräfd i en mosse och en påle slagen genom kistan ned i dyn. Hon kallades sedan "Pålfrun". Äfven omtalas att då den fruktade drotsen brukade komma roende hit från Säby och Vesterby, gick han i land på en holme, sedan kallad Bosholmen, och åt matsäck.

Vi lemna denna urgamla sätesgård och glida in i den stora, af vackra löfklädda öar afbrutna sjön Jernlunden. Vi äro nu nära 300 fot öfver Östersjön och komma ej högre upp på denna farled. Vi se blott utgårdar under fideikommisset och kunna derföre passa på att äta middag, som i vanliga fall vid denna tid brukar vara serverad. Rätteligen skulle klockan vara blott 12,30, men sällan inträffar att ej något opåräknadt uppehåll inträffat.

-

Det första vi nu ha att bemärka är på venster hand det å en hög udde vackert belägna *Hamra*, 2,5 mantal säteri, som sedan 1869 eges af ledamoten i 2:a kammaren för Kinda och Ydre, Axel E. Petersson och hans fru Karolina Sofia Janzon.

Föregående egaren, kronolänsman C. W. Sandström ombygde den förfallna gården till man- och ladugård.

Äldsta egare till Hambra voro af ätten Drake till Torp och Hambra. På 1700-talet öfvergick gården genom gifte till öfversten Arendt Johansson von Müllern och hans son, kanslisten Karl v. M. Derefter genom slägtskap till löjtn. Karl Johan Stuart (d. 1784) och derefter till hans enda barn, gift med löjtn. Karl Ad. von. V. Hartman, hvarefter A. Dahlstedt och J. A. Lodén en kort tid innehade egendomen, men försålde den år 1853 till fältkamreraren S. J. Bergman. Har sedan egts af mågen, kapten D. W. Pontin och för närvarande af hans enka, fru Adéle P. Deras enda barn, herr Esbjörn Pontin, gift med Sigrid Wetterström, förvaltar godset, som består af 10 mantal.

Den stora, gedigna, slottslika byggnaden är uppförd 1769--81 af sten i tre våningar med utspringande flyglar och högt, brutet tak. Den omgifvande parken med åldriga träd och den härliga utsigten öfver sjöarne gör Skedevid till det vackrast belägna ställe under resan.

Förutom tegelbruk är här en stor nyuppförd ladugård.

Ett smalt sund går här till den på andra sidan parken liggande sjön Ämmern, vid hvilken ligga det betydliga

godset *Söderö*, 11 3/8 mantal, tillhörigt löjtn. frih. Beck-Friis och hans fru Anna Adelsvärd, samt *Hamra* egendom, tillhörig aflidne majoren J. H. Segerstéens enka, f. frih:a Uggla och deras son. Vidare *Opphem*, tillhörigt afl. löjtn. G. A. Ehrenborgs sterbhus.

Tjärstad kyrka. Denna socken, på 1300-talet kallad Tyræstadha, är sedan gammalt annex till Kettilstad.

Kyrkan är bygd 1778, enligt en stentafla öfver ingången, såsom vanligt är å kyrkor, och murad af gråsten. Altartaflan är skänkt af excellensen gr. M. Falkenberg. Af gamla inventarier finnas hufvudbaner öfver öfverstelöjtn. Fr. Lejonburgh och v. Schneidingska vapnet. Å stora ringklockan är följande inskrift:

anblick. Sju mjölqvarnar, tricotfabrik med omkring 60 arbetare, 2 sågverk, 1 benstamp, 1 vaddfabrik, 1 snusqvarn äro här i verksamhet. Linköpings vattenledning har här pumpmaskin och filtreningsbassiner, derifrån vattnet uppressas till reservoaren, belägen nära kyrkogården.

Af gamla handlingar vet man, att det mäktiga riksdrotset Bo Jonsson (Grip), år 1384 här köpte en qvarn af Harald Bagge. År 1651 donerades en del af hemmanet till skrifvaren Anders Olofson, men såväl denna jord som de till kammarrådet Ehrensköld och kyrkoherden Simonius donerade qvarnarne indrogos vid reduktionen, hvaremot biskop Ennanders två qvarnar fingo bibehållas. Linköpings hospital eger ännu sedan forna tider en af qvarnarne.

Det första pappersbruk i landet anlades här 1523 af biskop Brask.

Detta forna pappersbruk, jemte en qvarn, eges af domkyrkan, som fick en del deraf 1634 af ståthållaren Erik Ulfsparre.

Strax norr om byn går stora landsvägen till Åtvid och Vestervik.

Sedan vi nu kommit upp i den lugna ån, som utgör gränsen mellan Bankekinds härad, på venstra sidan, och Hanekinds härad på den högra, hafva vi inom kort åter en sluss.

Hackefors. Två mjölqvarnar äro här sedan gammalt. Hemmanet har tre egare. 1603 donerades Hackefors till kammarrådet Ture Jakobssons döttrar, men återtogs 1683.

Midt för denna sluss på högra sidan ligger helt nära, ehuru för närvarande föga synligt till följd af skogen, sätesgården *Ekholmen*, hette fordom Qvinneby, är med underlydande 4 1/4 bakom tingshuset är ett s. k. lusthus, stocktimradt med toppformadt tak och källare under. Detta hus ombygdes för ungefar 40 år sedan af gamla timret och i alldeles lika form som det der förut stående, hvilket lärer begagnats af Karl XI.

Ännu qvarstår en af de gamla timrade marknadsbodarne, hvaraf ännu för 20 år sedan funnos många utmed vägen vid torget och hvilka tillhörde handtverkare, som från de närmaste städerna hitkommo till de mycket besökta marknaderna, hvilka ännu äro ortens folkfester.

Vid uppehåll i Kisa förtjenar att beses:

Kyrkan, som nämnes redan 1255 med egen kyrkoherde. 1754 tillbygdes hon och tornet uppfördes 1773. I vapenhuset står en inflyttad grafsten öfver länsmannen i Kinden, Måns Nilsson i Kulla, död 1650, och hans hustru. I kyrkan finnas: altartafla af Hörberg, predikstol med träsnideri, på hvars tak Grubbes och v. Goltz' vapen äro uppsatta. På väggarna hänga stora, i trä väl snidade vapen (Grubbe, Ädelberg, Winter, Hägerhielm, v. Groltz). Af de 5 malmljuskronorna är en gifven af Petrus Ekstrand, född i Yxefalla, köpman i Stockholm, död 1736. En af messhakarne är ett dyrbart arbete med årtalet 1746 och bokstäfver som antyda, att den är skänkt af samma personer, som bekostat predikstolen.

I närheten af Kisa finnes det vackra lodräta Klefberget, strax bortom egendomen *Harg,* och på det vid en liten sjö täckt belägna jägmästarebostället *Råstorp* finnes en temligen stor samling af fornsaker och etnografiska föremål m. m., hvilken äfven af fremlingar kan få beses. "År 1817 omgjöts denna klocka af Lars Öhman i Norrköping på bekostnad af herr assistenten Joh. Pet. Sundsten, hvilken, född af fattiga föräldrar i denna socken, af erkänsla för den allsmäktiges skyddande nåd öfver sig under 12 års vistande i China, gjorde denna ädelmodiga uppoffring till

väckelse af Herrans lof."

I trakten ha många grafkullar blifvit rubbade genom odling, dervid äfven obrända lik lära påträffats.

Den en knapp halfmil söder ut belägna Hägerstad kyrka, ehuru mera osynlig från farleden, förtjenar omnämnas, emedan i dess närhet qvarstår den gamla kyrkan temligen oförändrad och erbjuder en intressant bild af de snart försvinnande små landtkyrkornas utseende. Hon är utan torn, uppförd af bullersten, blott 72 fot lång och 26 å 32 fot bred. I taket äro 60 bibliska och allegoriska målningar med omskrifter. För öfrigt är att se 3 snidade bildertaflor och en gammal med heliga bilder sirad predikstol (fr. 1681), en dopfunt af sten samt ytterdörr med vackert ornamenterade jernbeslag o. s. v. Tyvärr finnas väl icke inom socken de som vilja bekosta bättring af det bristfälliga spåntaket, hvarföre det snart torde instörta.

Lerje sten. Strax ofvan hemmanet Kårtorp på vestra sjöstranden är landsvägen sedan omkring 30 år omlagd närmare gården. Den gamla vägen går ännu såsom en grön gata genom den grytiga skogsmarken. På höjden af backen ligga i vägkanten midt emot hvarandra två gigantiska stenblock, hvaraf det ena hotande hänger orubbadt sedan årtusenden på en berghäll, men såsom vore det färdigt att rasa ned. Detta pass har sedan gammalt haft namn af *Helvetes port.* Strax söder derom, ej långt från vägkanten, står mantal och tillhör f. n. fröken Agnes Löwenhjelm, som ärft densamma efter sin fader, generallöjtnanten grefve Karl Gust. L. Föregående egare hafva varit: på 1600-talet häradshöfdingen Erik Slatte, derefter hans dotterson kapten Knut Drake (afliden der 1699); 1700 frih. Germund Cederhjelm; 1726 assessor Johan Liljenadler, hans enka Anna Margareta Cederhjelm, omgift med kammarherren Karl Rutger von Braunjohan, 1750 deras son generalmajoren Germ. Karl v. B. (död 1805); 1807 köptes egendomen af öfverstelöjtn. Jak. Lagercrantz och 1825 af frih. Johan Karl Adelsvärd till Adelsnäs; 1850 af protokollsekreteraren, sedermera departementschefen Erik Ljungstedt, som 1856 sålde egendomen för 250,000 kronor till nuvarande egarinnans fader. Hr Arvid Rizell är f. n. arrendator. Arealen 253 h:ar, hvaraf åker 145.

Boningshus med flyglar äro bygda i början af detta århundrade och ej af stora proportioner.

Strax ofvan hafva vi åter en sluss, *Hjulsbro*, der väg leder öfver från Hanekinds härad till Linghems station. Och derefter på venstra stranden

Landeryd kyrka. I handlingar från 1312 kallas församlingen Lannærö.

Vid reformationstiden blef L. prebende åt rektor i katedralskolan; men 1597--1657 åter eget pastorat. Derefter prebende åt lektor i Linköping och räknas till 3:e klassen.

Kyrkan blef ombygd 1753 och betydligt repararad 1872. Altartaflan, en kristusbild, målad af professor Winge sistnämnde år, är skänkt af år 1876 aflidne öfversten C. H. Mörner på Harfvestad.

blad egare och hade de så liten försyn för fornminnen att Kinda härads enda runsten, som stod å Bykudden ned vid stranden, släthöggs och uppsattes i gårdsparken försedd med initialerna af deras namn under en stor kunglig krona. Sådan står den der ännu. Deras dotterson E. Lindgren, sedermera egare, fullföljde förstörelsen af de många resta stenar som funnos å samma udde genom att använda dem vid byggande af en ångsåg, som uppbrann, och en tegellada. Intet finnes nu qvar af dessa dyrbara, väl tusenåriga minnesmärken. En senare fornsak har der ock gått förlorad. Sägner förmälde att Nils Dacke vid tiden för striden här (hvarom mera längre fram) bott i en stuga som ännu finnes qvar vid gårdsplanen, och att egaren af Hofby derför låtit måla af honom ur minnet å en vägg. Dessa väggbräder erhöll den för fornforskning lifligt intresserade artisten Mandelgren; men då de skulle uppsändas till Stockholm voro de ej bättre förvarade än att de i Linköping af okunniga personer förstördes. Bilden är dock genom Mandelgrens afteckning bevarad och finnes återgifven i julkalendern Nornan för 1875.

Framnäs heter den vackra på en ekkulle belägna gård, som synes helt nära Hofby brygga och är för omkring 30 år sedan bebygd af kapten G. Törnbohm. 1864 såldes den till källarmästaren K. Eeijner i Stockholm, 1869 till K. v. Wernstedt (numera kapten) och eges sedan 1874 af kapten E. Ridderborg. Egendomen 1 1/4 mantal har en areal af 250 h:ar och deraf äro 40 h:ar åker.

Hoberg det höga skogbeklädda berg som ligger invid Hofby är ett s. k. "borgberg" (se Ufberget sid. 12). Till höger på en ekkulle ligger det lilla välbygda hemmanet Skog, under Bjerka-Säby.

Vi se framför oss en betydlig höjd och dermed de djupa Hamra och Hofvetorps slussar.

Det dröjer en full timma innan båten hinner pressas upp de öfver 50 foten genom den kanal som här går mera rakt till sjön Stora Rängen under det att Stångån i flera krokar kommer från venstra sidan.

Den som vill härunder göra en promenad å den af åldriga träd garnerade vägen som kommer från Linköping, kan vid Hofvetorp, en utgård under Bjerka-Säby, se en utmärkt ladugård med en hjord af äkta, mörkbruna Anglerkor, svällande af vällefnad, äfvensom ett nyuppfördt sädesmagasin, enligt nutidens metod, och mycket annat utvisande ett väl ordnadt landtbruk. Man hinner godt att likväl på bänkarne vid öfversta slussen hvila sig under det ångbåten tvingar sig dit upp.

Skulle resande här vara på nedgående till Linköping och tiden brådskar, kan i den närliggande gården Wessentorp erhållas skjuts, hvarigenom minst 2 timmar inbesparas. På samma sätt kan man naturligtvis, genom att först kl. 9 resa landsvägen från staden, godt hinna att här gå om bord på ångbåten.

I närheten ligger Cedersberg der 1782 anlades glasbruk som dock 1846 nedlades. I närheten deraf är en holme i ån kallad Bosholme, der sägnen förmäler att riksdrotset haft sin bostad och ett stycke derifrån en stor sten der han skulle ha hållit sina landstämmor. - 37 -

lan 3 socknar Tjärstad, Kettilstad och Vestra Eneby och har säkerligen också begagnats som helig offerkälla.

Framför oss se vi nu ett smalt pass inklämdt mellan höga skogsberg. Det är Ulfvesund der en folksägen berättar att en drottning Ylfva efter en seger tvungit sina fångar att simma öfver. Vägen från Kisa går här medelst färja öfver till s. k. Norra Kinda. Färja och färjkarlsstuga underhålles af häradet.

Ej långt derifrån ligger f. d. kronofogdebostället Drättinge, som arrenderas af kronofogden O. Åberg och der han på senare åren anlagt en vacker park.

Åsundens stränder antaga nu en allt mera storslagen natur. Isynnerhet äro skogsbergen på högra sidan väldiga. Under dem vid stranden ligger vackert beläget Mjölkvik, som äfven var bland Bo Jonssons otaliga hemman. Under detta århundrade har det varit i Westerlingska slägten, såldes 1872 till ett sågverksbolag för 64000 kr. och eges nu af Ingeniören J. O. Söderberg. Arealen är 265 h:ar deraf 21 h:ar åker.

Vi äro nu Straxt framme vid Hofby Brygga, uppkalladt efter den egendom som ligger dold af träet och uthus ofvan viken och tillhör afl. fältläkaren O. Egerströms sterbhusdelegare samt arrenderas af hr K. Andersen från Danmark. Den gamla oansenliga säteribyggnaden der kan ej bebos. Egendomen om 4 mantal har en areal af 407 h:ar, deraf 75 åker. Ladugård och mejeri äro på senare åren nybygda.

År 1279 såldes Hoby af Birjer Filipson till lagmannen i Östergötland Bengt Folkunge. Sedermera har gården haft många egare. 1825 var prosten G. Engdahl och hans fru C. M. Vik- lera m. m., ha här funnits i åkern äfven på senare åren.

Derefter ha vi på högra stranden Horns kyrkoherdeboställe *Ekeby* och i fonden af viken *Hycklinge kyrka*, nybygd 1778. Altartaflan, ett af Per Hörbergs bästa arbeten, är en skänk af frih. Svante Duvall och kapten Axel Gyllenhammar och föreställer Kristi födelse. En af bifigurerna är Hörbergs sjelfporträtt. En rar grafsten, som enligt inskrift, är från 1333 öfver Botolphus Joons son, ligger i korsgången och borde bättre bevaras från att förtrampas. Vapensköldar för Silfverlod och Eketrä, äro i kyrkan upphängda. Hycklinge är annex till Horn.

Vid ångbåtsbryggan har i många år varit ett betydligt ångsågverk, tillhörigt grosshandl. Mattsson m. fl. i Göteborg.

Ett par kilometer från kyrkan ligger s. k. "Jettemon" på Österby egor, ett slätt åkerfält med en mängd vackra, resta stenar ännu qvarstående. Förr lärer deras antal varit betydligt större.

Vid återvändandet ur Hycklingeviken komma vi in i Åsundens sydligaste smala spets. I en mindre vik till venster

se vi *Hornsberg herrgård*, bebygd för 25 år sedan, med ett prydligt karaktershus, af dess egare, kammarjunkaren Otto Pauli. Egendomen egdes på 1600-talet af kornetten Sven Eketrä, samt under namnet Lilla Horn af fru Mari Garfve; 1686 voro Kristina Gyllenstierna och 1700 grefvinnan M. C. Gyllenstierna egarinnor. Sedermera landshöfd. frih. N. Gripenhielms enka. frih. Maria E. Bonde (d. 1736). Derefter var hennes son, ryttmästaren frih. Nils G (d. 1759) egare. En senare egare gården 1 1/2 m. Åby, med en areal af 316 h:ar, inköptes af hr J. G. Gustafsson. Den gamla säteribyggnaden är temligen förfallen. En flygelbyggnad, uppbygd af kapten Westerling, utgör egentligen boningshuset.

På egorna sydvest från gården ligger ett märkvärdigt klippblock, kalladt "Runkesten", beräknadt att väga omkring 1/4 million kilogram och af naturen så underbart afvägdt, att det kunde med temlig lätthet vaggas ännu för få år sedan. Genom våldsamhet eller genom nötning är dock denna jemnvigt nu förlorad.

Vid Åby finnes en guldring, som medföljt gården från egare till egare under halfannat århundrade och som bevarar minnet af en egendomlig händelse. Ofvannämnde v. Gardemeins fru var en gång ute på båtfärd och lekte då med ringen, hvarvid roddaren varnade henne att tappa ringen i vattnet. Förlusten tyckte hon skulle vara liten för henne, och kastade ringen i sjön sägande öfvermodigt: "förr skall jag återfå denna ring än en Gardemein kan någonsin blifva fattig." Följande dag återfanns ringen i magen på en gädda, som anrättades i Åby kök. Den stolta frun dog slutligen i armod på Speckemåla 1798.

Horns kyrka bygdes ny 1764, enligt en stentafla öfver stora ingången. Den gamla, länge ytterst bristfälliga träkyrkan stod vid prostgården. Tornet har en synnerligen smäcker och vacker spira. I kyrkan märkes hufvudbanér för ätterna Scheiding och Drake.

Nära kyrkan bodde den på sin tid riksbekanta *"Frun i Horn"* eller *"Kisa-mor"*, en högst märklig personlighet, enär hon, en blott obildad lera m. m., ha här funnits i åkern äfven på senare åren.

Derefter ha vi på högra stranden Horns kyrkoherdeboställe *Ekeby* och i fonden af viken *Hycklinge kyrka*, nybygd 1778. Altartaflan, ett af Per Hörbergs bästa arbeten, är en skänk af frih. Svante Duvall och kapten Axel Gyllenhammar och föreställer Kristi födelse. En af bifigurerna är Hörbergs sjelfporträtt. En rar grafsten, som enligt inskrift, är från 1333 öfver Botolphus Joons son, ligger i korsgången och borde bättre bevaras från att förtrampas. Vapensköldar för Silfverlod och Eketrä, äro i kyrkan upphängda. Hycklinge är annex till Horn.

Vid ångbåtsbryggan har i många år varit ett betydligt ångsågverk, tillhörigt grosshandl. Mattsson m. fl. i Göteborg.

Ett par kilometer från kyrkan ligger s. k. "Jettemon" på Österby egor, ett slätt åkerfält med en mängd vackra, resta stenar ännu qvarstående. Förr lärer deras antal varit betydligt större.

Vid återvändandet ur Hycklingeviken komma vi in i Åsundens sydligaste smala spets. I en mindre vik till venster se vi *Hornsberg herrgård*, bebygd för 25 år sedan, med ett prydligt karaktershus, af dess egare, kammarjunkaren Otto Pauli. Egendomen egdes på 1600-talet af kornetten Sven Eketrä, samt under namnet Lilla Horn af fru Mari Garfve; 1686 voro Kristina Gyllenstierna och 1700 grefvinnan M. C. Gyllenstierna egarinnor. Sedermera landshöfd. frih. N. Gripenhielms enka. frih. Maria E. Bonde (d. 1736). Derefter var hennes son, ryttmästaren frih. Nils G (d. 1759) egare. En senare egare lera m. m., ha här funnits i åkern äfven på senare åren.

Derefter ha vi på högra stranden Horns kyrkoherdeboställe *Ekeby* och i fonden af viken *Hycklinge kyrka*, nybygd 1778. Altartaflan, ett af Per Hörbergs bästa arbeten, är en skänk af frih. Svante Duvall och kapten Axel Gyllenhammar och föreställer Kristi födelse. En af bifigurerna är Hörbergs sjelfporträtt. En rar grafsten, som enligt inskrift, är från 1333 öfver Botolphus Joons son, ligger i korsgången och borde bättre bevaras från att förtrampas. Vapensköldar för Silfverlod och Eketrä, äro i kyrkan upphängda. Hycklinge är annex till Horn.

Vid ångbåtsbryggan har i många år varit ett betydligt ångsågverk, tillhörigt grosshandl. Mattsson m. fl. i Göteborg.

Ett par kilometer från kyrkan ligger s. k. "Jettemon" på Österby egor, ett slätt åkerfält med en mängd vackra,

resta stenar ännu qvarstående. Förr lärer deras antal varit betydligt större.

Vid återvändandet ur Hycklingeviken komma vi in i Åsundens sydligaste smala spets. I en mindre vik till venster se vi *Hornsberg herrgård*, bebygd för 25 år sedan, med ett prydligt karaktershus, af dess egare, kammarjunkaren Otto Pauli. Egendomen egdes på 1600-talet af kornetten Sven Eketrä, samt under namnet Lilla Horn af fru Mari Garfve; 1686 voro Kristina Gyllenstierna och 1700 grefvinnan M. C. Gyllenstierna egarinnor. Sedermera landshöfd. frih. N. Gripenhielms enka. frih. Maria E. Bonde (d. 1736). Derefter var hennes son, ryttmästaren frih. Nils G (d. 1759) egare. En senare egare "År 1817 omgjöts denna klocka af Lars Öhman i Norrköping på bekostnad af herr assistenten Joh. Pet. Sundsten, hvilken, född af fattiga föräldrar i denna socken, af erkänsla för den allsmäktiges skyddande nåd öfver sig under 12 års vistande i China, gjorde denna ädelmodiga uppoffring till väckelse af Herrans lof."

I trakten ha många grafkullar blifvit rubbade genom odling, dervid äfven obrända lik lära påträffats.

Den en knapp halfmil söder ut belägna Hägerstad kyrka, ehuru mera osynlig från farleden, förtjenar omnämnas, emedan i dess närhet qvarstår den gamla kyrkan temligen oförändrad och erbjuder en intressant bild af de snart försvinnande små landtkyrkornas utseende. Hon är utan torn, uppförd af bullersten, blott 72 fot lång och 26 å 32 fot bred. I taket äro 60 bibliska och allegoriska målningar med omskrifter. För öfrigt är att se 3 snidade bildertaflor och en gammal med heliga bilder sirad predikstol (fr. 1681), en dopfunt af sten samt ytterdörr med vackert ornamenterade jernbeslag o. s. v. Tyvärr finnas väl icke inom socken de som vilja bekosta bättring af det bristfälliga spåntaket, hvarföre det snart torde instörta.

Lerje sten. Strax ofvan hemmanet Kårtorp på vestra sjöstranden är landsvägen sedan omkring 30 år omlagd närmare gården. Den gamla vägen går ännu såsom en grön gata genom den grytiga skogsmarken. På höjden af backen ligga i vägkanten midt emot hvarandra två gigantiska stenblock, hvaraf det ena hotande hänger orubbadt sedan årtusenden på en berghäll, men såsom vore det färdigt att rasa ned. Detta pass har sedan gammalt haft namn af *Helvetes port.* Strax söder derom, ej långt från vägkanten, står Vägen från Kisa till Sommen kan tagas antingen till *Norra Wi* brygga vid *Ribbingshofs* fideikomissegendom (innehafves af kammarherre C. Ridderborg), 2 1/4 mil, eller till *Håredals* brygga, en ny beqväm och vacker väg, knappa två mil. Ångbåten Carl Johan afgår från den förra måndagar och torsdagar samt från den senare onsdagar. Restauration ombord.

På denna väg passerar man 1/4 mil från Kisa de vid sjön Fölingen vackert belägna egendomarne *Fölingsö*, tillhörig kammarjunkare Pauli, arrenderas af löjtn. C F. Marin, och *Tomastorp*, eges af kyrkvärden C J. Nilsson, samt på Håredalsvägen *Örneström,* tillhörigt grosshandl. Enhörning i Norrköping.

På den i stora vikar inskurna sjön Sommens skogsbeklädda, ofta vilda stränder, ses här och der bebygda ställen, dock ej af någon betydenhet. Det enda att märka under färden är *Maljesanda kyrka*, der ångbåten tillägger nedom egendomen *Bålnäs*, tillhörig kapten O. Kugelberg.

Denna kyrka, som äfven fått det förvrängda namnet Malexander, bör rätteligen heta Maljesanda för dess sandiga strand och af den intilliggande mindre sjön Maljen (der äfven kronodomänen Maljeryd är belägen).

Kyrkan är på senaste tiden nybygd. Den gamla träkyrkan, uppförd i slutet af 1600-talet, var i många afseenden märklig. Vid dess nedrifvande förstördes åtskilliga ålderdomliga föremål och förnämliga grafvar blottades.

Längre fram på norra stranden passeras på afstånd *Blåviks kapell*, på senare åren uppbygdt, sedan en kapellsamling till Ekeby socken bildades Hon fick sedan ej ro i sin graf uti Linköpings domkyrka, utan flyttades till "Wardnäs, och slutligen, för att fa slut på hennes spökeri, nedgräfd i en mosse och en påle slagen genom kistan ned i dyn. Hon kallades sedan "Pålfrun". Äfven omtalas att då den fruktade drotsen brukade komma roende hit från Säby och Vesterby, gick han i land på en holme, sedan kallad Bosholmen, och åt matsäck.

Vi lemna denna urgamla sätesgård och glida in i den stora, af vackra löfklädda öar afbrutna sjön Jernlunden. Vi äro nu nära 300 fot öfver Östersjön och komma ej högre upp på denna farled. Vi se blott utgårdar under

fideikommisset och kunna derföre passa på att äta middag, som i vanliga fall vid denna tid brukar vara serverad. Rätteligen skulle klockan vara blott 12,30, men sällan inträffar att ej något opåräknadt uppehåll inträffat.

-

Det första vi nu ha att bemärka är på venster hand det å en hög udde vackert belägna *Hamra*, 2,5 mantal säteri, som sedan 1869 eges af ledamoten i 2:a kammaren för Kinda och Ydre, Axel E. Petersson och hans fru Karolina Sofia Janzon.

Föregående egaren, kronolänsman C. W. Sandström ombygde den förfallna gården till man- och ladugård.

Äldsta egare till Hambra voro af ätten Drake till Torp och Hambra. På 1700-talet öfvergick gården genom gifte till öfversten Arendt Johansson von Müllern och hans son, kanslisten Karl v. M. Derefter genom slägtskap till löjtn. Karl Johan Stuart (d. 1784) och derefter till hans enda barn, gift med löjtn. Karl Ad. von. - 36 -

"Lerje-sten", ett sällsynt vackert stenblock, blott 0,5 m. tjockt och l m. bredt vid marken men fullt 3 meter högt och af den egendomliga form att den afsmalnande bredden sammandrager sig till en hals, hvarpå den åter vidgar sig till ett nästan rundt hufvud. Folksägner bibehåller tron att en "kung" der blifvit dräpt. Omöjligt är väl ej att det är en sådan minnessten, men det är kanske troligare att den vid vägens brytande påträffades och för sin ovanligt vackra form upprestes. I så fall är det en verklig "bauta- eller bötasten"; ty dermed menades egentligen minnesstenar vid väganläggning, icke andra resta grafstenar och dylika. I forntiden då ridvägarne ej hindrades så mycket af berg och sten som af sänka kärr och mossar, ansågs det som ett synnerligt berömligt företag att lägga s. k. kafvelbroar deröfver och ännu mera att bygga pålbro öfver de vattendrag, der vadställena voro obeqväma. Till minne af sådana för den tidens verktyg storartade företag, restes bötastenar och många runstenar förtälja om dylik fredlig bragd. Måhända var Lerje en sådan vågbrytare. En grafsten kan det ej vara emedan marken der är ett stengryt.

Ett godt stycke längre upp i skogen är en ännu märkligare naturföreteelse, neml. en jettegryta, som med den lilla öppningen af 1,7 meter har ett lodrätt djup af ej mindre än 4 meter. Man kan knappt föreställa sig huru den sten, som af den oerhörda vattenhvirfveln under rullstensnoden borrades ned i berget, kunnat vara af så ytterst hård art att han ej var uppsliten innan han nådde ett sådant djup. Denna sällsynta jettegryta har också blifvit råmärke mel- läkarinna, fick Sundhetskollegii särskilda tillstånd att utöfva sina kurer. Hennes namn var Maria Janson. Hon föddes 1791 i Nerike. Hennes far var hemmansegare och qvacksalfvare under namnet Lake-Jan. Hon blef gift med en ung bonde, men skilde sig vid honom och började qvacksalfva, men hade den oturen att med arsenik gifva ihjäl en bondson, som skulle botas för fylleri. Härför undergick hon bestraffning. 1813 kom hon till Östergötland, åkande omkring i sitt yrke, och derför då benämd "Åkare-Maja". Till Åby anlände hon för att bota en hr Helwegh för en kräftartad sjukdom. Detta lyckades och hon blef derigenom så vänligt upptagen der, att hon erbjöds att bo hos två fröknar Helwegh på Flytthem. Här residerade hon i 15 år och blef efter hand en hustyrann, som oförsynt begagnade sig af deras obegränsade gästfrihet mot henne och alla hennes patienter, bland hvilka många ur de högsta samhällsklasser. Slutligen, för att få husfrid, skänkte de henne på deras lifstid den lilla gården Katrineberg invid kyrkan, dit hon flyttade 1829 och der hon dog 1842. Redan länge hade hon varit fallen för dryckenskap, så att slutligen hon blott på morgonen kunde rådfrågas, och var merendels sträf, ibland häftig mot hvem som helst. Emellertid var hon med skäl mycket anlitad och hade verkligen en märkvärdig förmåga, liksom en instinkt, att rätt behandla de flesta sjukdomar. Hon efterlemnade en förmögenhet af nära 60,000 kronor, som ärfdes af slägtingar i Nerike. Till beqvämlighet för de många besökande inrättades gästgifveri i Flarka by. kring 20 år sedan bebygdt af byggmästaren G. Landström och utgör 1/4 mantal frälse. Forna egare hafva varit: för 100 år sedan A. D. Enander, derefter kapten Grevahn, fru M. Laggström, m. fl.

På den breda udde som synes strax söder om Runefall och tillhör den bondgård, Nedra Killingevid, hvilken ligger derofvanför, har en af de märkligare träffningarne under *Dackefejden* försiggått.

Den vilde partigängaren Nils Dacke fortsatte det redan af bonden Jon Andersson 1537 påbörjade ohyggliga bondeupproret i Småland. Efter att ha dräpt en konungens fogde af hämdlystnad blef han 1542 partigängare och

hade en synnerlig förmåga att uppvigla och leda de upproriska bondhoparne. Konungens trupper hade omvexlande lycka i striderna. De oupphörliga fejderna gjorde konung Gustaf de största bekymmer, ty de lejda knektarne kostade mycket pengar och åtskilliga ännu till sinnet katolska landtprester höllo med bönderna. Slutligen företogs 1643 ett allvarsammare fälttåg mot de upproriske. Hufvudhären under Lars Siggeson och Johan Turesson tågade från Vadstena in i Kinda, (hvilket, såsom vi påminna oss, då hörde till Småland) men blott tre socknar underkastade sig. Bönderna höggo bråtar öfver vägarne, upprefvo broar och oroade dagligen med bakhåll och öfverfall, utan att erbjuda öppen strid. Då trupperna kommo in i Asbolands härad, hade Dacke med sin hufvudstyrka förskansat sig så fast att öfversterna ej vågade angripa, utan tågade in åt Östra härad. Dacke bröt då upp och tågade hit till Eneby, der han intog en förskansad ställning å Enär nu ångbåten med blott sakta fart får genomgå den öfver 2 kilometer långa enformiga kanalen torde vara tillfälle att läsa

Några uppgifter om Kinda kanal.

Denna farled om 75 kilometers längd från sjön Roxen till sjön Åsundens sydligaste spets vid Horn är egentligen, sedan vi nu hunnit till sjön Stora Rängen, icke annat än öppna sjöar, mellan hvilka de korta bitarne af den sammanbindande Stångån blifvit upprensade. Endast vid Brokind förekommer en föga djup sluss och vid Rimforsa en kort genomskärning så att strömmen ledits i annan fåra.

Redan 1801 bildades ett bolag för "kanal mellan Åbyviken och Labbenäs", enligt inbjudan af landshöfd. gr. Cronhielm, biskop Lindblom m. fl. men, ehuru tryckt kanaltaxa af 1806 finnes, synes detta företag ej kommit till stånd, troligen af bristande aktieteckning, ehuru hela kostnaden, med 2 slussar, vid Brokind och Qvilla, ej var beräknad till mera än 9540 riksdaler (banco ?) eller 14300 kr.

Först år 1855--60 började *Kinda farled* genom att sänka samtliga sjöarne, hvarigenom betydlig landvinning och torrläggning till beräknad areal af 2600 h:ar skedde. Kostnaden härför uppgick till ungefär en half million kr., hvaraf statslån till 390000 kr., och amorteringen häraf har ända till senaste åren tungt drabbat många hemman, som således temligen dyrt fått betala den vunna förbättringen. Sjöarne beforos derefter af åtskilliga farkoster, hvaribland ångbåten "General Boy" var enda passagerarebåt, Från denna gästgifvaregård är afståndet till *Gamleby* 4,5 mil, till *Wimmerby* 3,5 och till *Kisa* 2 mil.

-

Vår kanalfärd är således slut, men då många lustresande i stället for den långsamma återfärden å kanalen taga vägen öfver Kisa och sjön Sommen, följer här en kort vägledning för denna tur.

För att komma från Horn till Kisa kan man antingen med den återvändande ångbåten fara till Hofby och derifrån en half mil till Kisa (skjuts erhålles hos hamnfogden). Eller kan den nyomlagda, särdeles vackra landsvägen begagnas. Derunder synes en vackert belägen egendom, Orremåla, tillhörig Major T. Nordström. Nära Kisa passeras Starrsjön och man får det väldiga, kala Starberget på höger sida. Här regerar anden Wyst och en urhålkning i berget med några löfträd kallas Wystens trädgård.

Kisa kyrkby liknar en mindre köping och är särdeles vackert belägen, der en å och en bäck utfalla i Kisasjön. På platsen finnes ett prydligt hotell och för öfrigt gästgifvaregård, tingshus, kronohäkte, apotek, lasarett, läkareboställe, postexpedition, bankkontor samt åtskilliga handelsbodar och handtverkare.

Konung Karl XI antecknar Kisa som "den första krog i Småland". Här var nemligen på hans resor till Kalmar m. m. det första hästombytet inom Småland, hvartill Kinden då räknades. Ett gammalt "kungsstall" från den tiden qvarstod förfallet ännu 1830. I trädgården Enär nu ångbåten med blott sakta fart får genomgå den öfver 2 kilometer långa enformiga kanalen torde vara tillfälle att läsa

Några uppgifter om Kinda kanal.

Denna farled om 75 kilometers längd från sjön Roxen till sjön Åsundens sydligaste spets vid Horn är egentligen, sedan vi nu hunnit till sjön Stora Rängen, icke annat än öppna sjöar, mellan hvilka de korta bitarne af den sammanbindande Stångån blifvit upprensade. Endast vid Brokind förekommer en föga djup sluss och vid

Rimforsa en kort genomskärning så att strömmen ledits i annan fåra.

Redan 1801 bildades ett bolag för "kanal mellan Åbyviken och Labbenäs", enligt inbjudan af landshöfd. gr. Cronhielm, biskop Lindblom m. fl. men, ehuru tryckt kanaltaxa af 1806 finnes, synes detta företag ej kommit till stånd, troligen af bristande aktieteckning, ehuru hela kostnaden, med 2 slussar, vid Brokind och Qvilla, ej var beräknad till mera än 9540 riksdaler (banco ?) eller 14300 kr.

Först år 1855--60 började *Kinda farled* genom att sänka samtliga sjöarne, hvarigenom betydlig landvinning och torrläggning till beräknad areal af 2600 h:ar skedde. Kostnaden härför uppgick till ungefär en half million kr., hvaraf statslån till 390000 kr., och amorteringen häraf har ända till senaste åren tungt drabbat många hemman, som således temligen dyrt fått betala den vunna förbättringen. Sjöarne beforos derefter af åtskilliga farkoster, hvaribland ångbåten "General Boy" var enda passagerarebåt, mantal och tillhör f. n. fröken Agnes Löwenhjelm, som ärft densamma efter sin fader, generallöjtnanten grefve Karl Gust. L. Föregående egare hafva varit: på 1600-talet häradshöfdingen Erik Slatte, derefter hans dotterson kapten Knut Drake (afliden der 1699); 1700 frih. Germund Cederhjelm; 1726 assessor Johan Liljenadler, hans enka Anna Margareta Cederhjelm, omgift med kammarherren Karl Rutger von Braunjohan, 1750 deras son generalmajoren Germ. Karl v. B. (död 1805); 1807 köptes egendomen af öfverstelöjtn. Jak. Lagercrantz och 1825 af frih. Johan Karl Adelsvärd till Adelsnäs; 1850 af protokollsekreteraren, sedermera departementschefen Erik Ljungstedt, som 1856 sålde egendomen för 250,000 kronor till nuvarande egarinnans fader. Hr Arvid Rizell är f. n. arrendator. Arealen 253 h:ar, hvaraf åker 145.

Boningshus med flyglar äro bygda i början af detta århundrade och ej af stora proportioner.

Strax ofvan hafva vi åter en sluss, *Hjulsbro*, der väg leder öfver från Hanekinds härad till Linghems station. Och derefter på venstra stranden

Landeryd kyrka. I handlingar från 1312 kallas församlingen Lannærö.

Vid reformationstiden blef L. prebende åt rektor i katedralskolan; men 1597--1657 åter eget pastorat. Derefter prebende åt lektor i Linköping och räknas till 3:e klassen.

Kyrkan blef ombygd 1753 och betydligt repararad 1872. Altartaflan, en kristusbild, målad af professor Winge sistnämnde år, är skänkt af år 1876 aflidne öfversten C. H. Mörner på Harfvestad. "År 1817 omgjöts denna klocka af Lars Öhman i Norrköping på bekostnad af herr assistenten Joh. Pet. Sundsten, hvilken, född af fattiga föräldrar i denna socken, af erkänsla för den allsmäktiges skyddande nåd öfver sig under 12 års vistande i China, gjorde denna ädelmodiga uppoffring till väckelse af Herrans lof."

I trakten ha många grafkullar blifvit rubbade genom odling, dervid äfven obrända lik lära påträffats.

Den en knapp halfmil söder ut belägna Hägerstad kyrka, ehuru mera osynlig från farleden, förtjenar omnämnas, emedan i dess närhet qvarstår den gamla kyrkan temligen oförändrad och erbjuder en intressant bild af de snart försvinnande små landtkyrkornas utseende. Hon är utan torn, uppförd af bullersten, blott 72 fot lång och 26 å 32 fot bred. I taket äro 60 bibliska och allegoriska målningar med omskrifter. För öfrigt är att se 3 snidade bildertaflor och en gammal med heliga bilder sirad predikstol (fr. 1681), en dopfunt af sten samt ytterdörr med vackert ornamenterade jernbeslag o. s. v. Tyvärr finnas väl icke inom socken de som vilja bekosta bättring af det bristfälliga spåntaket, hvarföre det snart torde instörta.

Lerje sten. Strax ofvan hemmanet Kårtorp på vestra sjöstranden är landsvägen sedan omkring 30 år omlagd närmare gården. Den gamla vägen går ännu såsom en grön gata genom den grytiga skogsmarken. På höjden af backen ligga i vägkanten midt emot hvarandra två gigantiska stenblock, hvaraf det ena hotande hänger orubbadt sedan årtusenden på en berghäll, men såsom vore det färdigt att rasa ned. Detta pass har sedan gammalt haft namn af *Helvetes port.* Strax söder derom, ej långt från vägkanten, står **Gunstige läsare!**

Låtom oss tillsammans göra en färd på den natursköna vattenväg, som leder från Linköpingsslätten uppför Stångåns dalar genom skogomkransade, klara sjöar, nära på intill Smålandsgränsen.

Vi gå då ned till Linköpings hamn och ombord på den prydliga ångbåten Brokind kl. 7 en härlig sommarmorgon.

Kapten Cederkrona har gifvit den sista signalen i ångpipan. Timslaget ljuder från domkyrkans götiska torn. Loss! Sakta framåt!

Vi glida förbi tullhuset, under jernvägsbron, genom Stångebro, der landsvägen leder till Norrköping, och äro inom en kort stund i de första, djupa slussarne vid Tannefors.

Här lyftas vi under ungefär 25 minuter upp ofvan vattenfallen och skåda hela den vackra staden under oss.

Linköping förtjenar väl en vida omständligare beskrifning än hvad utrymmet här medgifver, men vi kunna ej lemna denna 700-åriga stad utan att något återupplifva minnet om dess märkliga forntid, dess vexlande öden och dess nutida framåtskridande.

Att platsen redan af urinnevånarne varit omtyckt är nog troligt. Vattenfallet med sitt Cronstedt (finska ätten) är sedan 1873 egare och har uppfört nya ladugårdsbyggnader, tidsenligt mejeri och mycket förbättrat egendomen. Godset utgör 12 mantal med en areal af 1675 h:ar, af hvilka 413 h:ar åker.

Vi passera nu en bro, der vägen mellan Wist och Wårdnäs socknar går öfver ån och svänga sedan åter mot söder genom sjön *Lilla Rängen*, hvarpå vi äro snart framme vid

Brokind, der sista slussen, föga djup, förekommer.

Denna plats torde i så fall vare den märkligaste under vår färd som, enligt häfdaforskaren Olof v. Dalins iitsago, här hafva bott "gamle östgöta-jarlar allt intill Toril och Tatil, östgötakonungar, som lefde i 10:de århundrat och voro stamfäder för konung Sverker och hans ätt".

Namnet Brokind (Broo i kinden) begagnades först på 1600-talet. Förut hette det blott Broo. Det öfvergick till Folkungaätten och såldes 1379 till den allt slukande Bo Jonsson för 200 lödiga mark silfver. Men detta skedde förmodligen med tvång. Han ville lägga det till sina invidliggande gårdar Säby och Vesterby. Egarinnan, Helga Anundadotter, var omgift med Ivar Konungxmark och hon klagar i ett bref af 1398: "det mig var afhändt Broo, och det gjorde Ivar Konungxmark, som min husbonde var, för den skull, det han ville det unna hvarken mig eller mina arfvingar, och det gjorde jag med stor nöd, och jag var slagen och trugad och illa handlat dertill, med nöd och ej med lust och honom trängde der hvarken fängelse eller fattigdom eller något det honom måtte skada i någrahanda måtto, och han tog mitt insegel och satte Vägen från Kisa till Sommen kan tagas antingen till *Norra Wi* brygga vid *Ribbingshofs* fideikomissegendom (innehafves af kammarherre C. Ridderborg), 2 1/4 mil, eller till *Håredals* brygga, en ny beqväm och vacker väg, knappa två mil. Ångbåten Carl Johan afgår från den förra måndagar och torsdagar samt från den senare onsdagar. Restauration ombord.

På denna väg passerar man 1/4 mil från Kisa de vid sjön Fölingen vackert belägna egendomarne *Fölingsö*, tillhörig kammarjunkare Pauli, arrenderas af löjtn. C F. Marin, och *Tomastorp*, eges af kyrkvärden C J. Nilsson, samt på Håredalsvägen *Örneström,* tillhörigt grosshandl. Enhörning i Norrköping.

På den i stora vikar inskurna sjön Sommens skogsbeklädda, ofta vilda stränder, ses här och der bebygda ställen, dock ej af någon betydenhet. Det enda att märka under färden är *Maljesanda kyrka*, der ångbåten tillägger nedom egendomen *Bålnäs*, tillhörig kapten O. Kugelberg.

Denna kyrka, som äfven fått det förvrängda namnet Malexander, bör rätteligen heta Maljesanda för dess sandiga strand och af den intilliggande mindre sjön Maljen (der äfven kronodomänen Maljeryd är belägen).

Kyrkan är på senaste tiden nybygd. Den gamla träkyrkan, uppförd i slutet af 1600-talet, var i många afseenden märklig. Vid dess nedrifvande förstördes åtskilliga ålderdomliga föremål och förnämliga grafvar blottades.

Längre fram på norra stranden passeras på afstånd *Blåviks kapell*, på senare åren uppbygdt, sedan en kapellsamling till Ekeby socken bildades

lan 3 socknar Tjärstad, Kettilstad och Vestra Eneby och har säkerligen också begagnats som helig offerkälla.

Framför oss se vi nu ett smalt pass inklämdt mellan höga skogsberg. Det är Ulfvesund der en folksägen berättar att en drottning Ylfva efter en seger tvungit sina fångar att simma öfver. Vägen från Kisa går här medelst färja öfver till s. k. Norra Kinda. Färja och färjkarlsstuga underhålles af häradet.

Ej långt derifrån ligger f. d. kronofogdebostället Drättinge, som arrenderas af kronofogden O. Åberg och der han på senare åren anlagt en vacker park.

Åsundens stränder antaga nu en allt mera storslagen natur. Isynnerhet äro skogsbergen på högra sidan väldiga. Under dem vid stranden ligger vackert beläget Mjölkvik, som äfven var bland Bo Jonssons otaliga hemman. Under detta århundrade har det varit i Westerlingska slägten, såldes 1872 till ett sågverksbolag för 64000 kr. och eges nu af Ingeniören J. O. Söderberg. Arealen är 265 h:ar deraf 21 h:ar åker.

Vi äro nu Straxt framme vid Hofby Brygga, uppkalladt efter den egendom som ligger dold af träet och uthus ofvan viken och tillhör afl. fältläkaren O. Egerströms sterbhusdelegare samt arrenderas af hr K. Andersen från Danmark. Den gamla oansenliga säteribyggnaden der kan ej bebos. Egendomen om 4 mantal har en areal af 407 h:ar, deraf 75 åker. Ladugård och mejeri äro på senare åren nybygda.

År 1279 såldes Hoby af Birjer Filipson till lagmannen i Östergötland Bengt Folkunge. Sedermera har gården haft många egare. 1825 var prosten G. Engdahl och hans fru C. M. Vik- dag är, då, mellan fredliga idoga gårdar, vi ånga hän öfver den vackra Åsunden.

Turen går nu vanligen rakt österut in åt den långa *Björkforsviken*. Vi se till venster *Utdala* med en medelstor byggning, uppförd för omkring 20 år sedan af häradshöfd. D. Pontin, som här afled 1879, hvarefter egendomen köptes af kammarjunkaren O. Pauli. Den utgör 3,5 mantal, men var på 1600-talet ett gods på 24 mantal och tillhörde assessorn Per Mattsson Stiernfelt. Derefter hans måg, landshöfd. Arendt Möller (d. här 1692) hans son Adam M. (d. här 1738), försåldes derpå till enkefru Armskiöld, f. Ulf. 1760 voro enkefru Duse, född Rääf, och hr Ad. Joh. Rääf egare. Derefter den senares son, lagman L. H. Rääf. Vidare genom köp hofqvartermästaren, med. d:r J. A. Hvitfelt, hvars måg, öfverstlöjtn. frih. K. A. Raab inlöste hela egendomen. Derefter hans enka, omgift med majoren A. Gr. Holst, hvilka 1825 försålde egendomen till prosten D. Pontin och hans hustru M. C. Hedelius.

Norr om gården ligger sjön *Nimmern* med en märkvärdig flottholme, som efter långa mellantider visar sig ofvan vattenytan och som för hvarje gång har försetts med en minnessten. 1709, 1749 och en gång under detta århundrade har holmen kunnat beträdas, men är eljest under 8 à 10 meters vatten.

Längre in i norra viken, sedan vi passerat det höga Torreberg, se vi

Oppeby kyrka utmed stranden. På 1400-talet kallad *Uppabo*, är socken nu annex till Hägerstad. Nuvarande kyrkan är bygd 1760 af sten med en tornspira af trä. Altartaflan är - 40 -

Denna senare folksaga, striden mellan kristendomen och hedendomen, förekommer i snarlik form uti många landskap.

En annan sägen är om jetteqvinnan Ena, som bodde inom stenborgen på Hoberg, och efter hvilken Eneby socken fått sitt namn. Hon förtörnades öfver att hon ej blef medbjuden på ett bröllop i Killinge (nu Killingevid). Då brudhofvet kom i Långe-lid (uppom Framnäs) tog hon ett klippblock i sin hårstrykel (hårband) och slungade efter de ridande, men strykem sprang, så att stenen istället föll ned vid Näs. Om man ser på denna vackert belägna, men nu illa bebygda gård, strax söder om Hofbyviken, synes der ett ofantligt ensamt liggande stenblock. En så ovanlig naturföreteelse på den i öfrigt släta kullen, skulle, det kan man lätt förstå, gifva anledning till en folksaga.

Bakom altaret i Eneby kyrka förvarades förr ett stort ben, som ansågs ha tillhört denna jettinna och hvaraf skafdes för sjukdomar o. dyl. Vid kyrkans ombyggnad skall dåvararande prosten Juringius låtit nedgräfva benet för att förekomma denna vantro.

Näs afsöndrades från Hofby 1764 och var i omkring 70 år i Enanderska slägten, har sedermera varit bondgård.

Då vi nu från Hofby brygga fortsätta färden,*) ha vi på höger sida flera af dessa vackra holmar som efter sjöarnes sänkning hafva å landvinningen fått det yppigaste uppslag af al- och björkskog. Efter passerandet af det smala sundet äro vi invid det prydliga hemmanet Runefall, som redan länge synts. Det är för om-

*) såvida ej turen tages till Kisa, hvarvid ledsagande lemnas se sid. 51.

dag är, då, mellan fredliga idoga gårdar, vi ånga hän öfver den vackra Åsunden.

Turen går nu vanligen rakt österut in åt den långa *Björkforsviken*. Vi se till venster *Utdala* med en medelstor byggning, uppförd för omkring 20 år sedan af häradshöfd. D. Pontin, som här afled 1879, hvarefter egendomen köptes af kammarjunkaren O. Pauli. Den utgör 3,5 mantal, men var på 1600-talet ett gods på 24 mantal och tillhörde assessorn Per Mattsson Stiernfelt. Derefter hans måg, landshöfd. Arendt Möller (d. här 1692) hans son Adam M. (d. här 1738), försåldes derpå till enkefru Armskiöld, f. Ulf. 1760 voro enkefru Duse, född Rääf, och hr Ad. Joh. Rääf egare. Derefter den senares son, lagman L. H. Rääf. Vidare genom köp hofqvartermästaren, med. d:r J. A. Hvitfelt, hvars måg, öfverstlöjtn. frih. K. A. Raab inlöste hela egendomen. Derefter hans enka, omgift med majoren A. Gr. Holst, hvilka 1825 försålde egendomen till prosten D. Pontin och hans hustru M. C. Hedelius.

Norr om gården ligger sjön *Nimmern* med en märkvärdig flottholme, som efter långa mellantider visar sig ofvan vattenytan och som för hvarje gång har försetts med en minnessten. 1709, 1749 och en gång under detta århundrade har holmen kunnat beträdas, men är eljest under 8 à 10 meters vatten.

Längre in i norra viken, sedan vi passerat det höga Torreberg, se vi

Oppeby kyrka utmed stranden. På 1400-talet kallad *Uppabo*, är socken nu annex till Hägerstad. Nuvarande kyrkan är bygd 1760 af sten med en tornspira af trä. Altartaflan är V. Hartman, hvarefter A. Dahlstedt och J. A. Lodén en kort tid innehade egendomen, men försålde den år 1853 till fältkamreraren S. J. Bergman. Har sedan egts af mågen, kapten D. W. Pontin och för närvarande af hans enka, fru Adéle P. Deras enda barn, herr Esbjörn Pontin, gift med Sigrid Wetterström, förvaltar godset, som består af 10 mantal.

Den stora, gedigna, slottslika byggnaden är uppförd 1769--81 af sten i tre våningar med utspringande flyglar och högt, brutet tak. Den omgifvande parken med åldriga träd och den härliga utsigten öfver sjöarne gör Skedevid till det vackrast belägna ställe under resan.

Förutom tegelbruk är här en stor nyuppförd ladugård.

Ett smalt sund går här till den på andra sidan parken liggande sjön Ämmern, vid hvilken ligga det betydliga godset *Söderö*, 11 3/8 mantal, tillhörigt löjtn. frih. Beck-Friis och hans fru Anna Adelsvärd, samt *Hamra* egendom, tillhörig aflidne majoren J. H. Segerstéens enka, f. frih:a Uggla och deras son. Vidare *Opphem*, tillhörigt afl. löjtn. G. A. Ehrenborgs sterbhus.

Tjärstad kyrka. Denna socken, på 1300-talet kallad Tyræstadha, är sedan gammalt annex till Kettilstad.

Kyrkan är bygd 1778, enligt en stentafla öfver ingången, såsom vanligt är å kyrkor, och murad af gråsten. Altartaflan är skänkt af excellensen gr. M. Falkenberg. Af gamla inventarier finnas hufvudbaner öfver öfverstelöjtn. Fr. Lejonburgh och v. Schneidingska vapnet. Å stora ringklockan är följande inskrift:

Vägen från Kisa till Sommen kan tagas antingen till *Norra Wi* brygga vid *Ribbingshofs* fideikomissegendom (innehafves af kammarherre C. Ridderborg), 2 1/4 mil, eller till *Håredals* brygga, en ny beqväm och vacker väg, knappa två mil. Ångbåten Carl Johan afgår från den förra måndagar och torsdagar samt från den senare onsdagar. Restauration ombord.

På denna väg passerar man 1/4 mil från Kisa de vid sjön Fölingen vackert belägna egendomarne *Fölingsö*, tillhörig kammarjunkare Pauli, arrenderas af löjtn. C F. Marin, och *Tomastorp*, eges af kyrkvärden C J. Nilsson,

samt på Håredalsvägen *Örneström,* tillhörigt grosshandl. Enhörning i Norrköping.

På den i stora vikar inskurna sjön Sommens skogsbeklädda, ofta vilda stränder, ses här och der bebygda ställen, dock ej af någon betydenhet. Det enda att märka under färden är *Maljesanda kyrka*, der ångbåten tillägger nedom egendomen *Bålnäs*, tillhörig kapten O. Kugelberg.

Denna kyrka, som äfven fått det förvrängda namnet Malexander, bör rätteligen heta Maljesanda för dess sandiga strand och af den intilliggande mindre sjön Maljen (der äfven kronodomänen Maljeryd är belägen).

Kyrkan är på senaste tiden nybygd. Den gamla träkyrkan, uppförd i slutet af 1600-talet, var i många afseenden märklig. Vid dess nedrifvande förstördes åtskilliga ålderdomliga föremål och förnämliga grafvar blottades.

Längre fram på norra stranden passeras på afstånd *Blåviks kapell*, på senare åren uppbygdt, sedan en kapellsamling till Ekeby socken bildades Rohr, hvilkens qvarlefvande barn, fanjunkaren Karl Gust. von Rohr, dog här 1863 och fröken Christina Magdalena v. R., den sista af denna gamla ätt, afled 1882, 83 år gammal.

Strax härofvan ligger hemmanet Grofede, i hvars vackra ekäng är en mängd resta stenar, af hvilka flera ännu äro upprättstående, och då vi hinna längre fram synes redan på långt håll å en hög åkerkulle nära hemmanet Hackel tre stora resta stenblock. Fem andra äro kullfallna eller lutande och bilda med dem en rund krets.

Vid den höga fasta bro, under hvilken vi passera, är en bit kanal gräfd, så att strömmen, som förr forsade ned mellan klipporna något mera i vester, nu är der uttorkad. Här låg, enligt Messenius, ett fäste kalladt Forsholmen, som af konung Albrecht pantsattes till Bo Jonsson. Vi äro framme vid *Rimforsa station*, med handelsbod, mejeri, stort sädesmagasin m. m. Gästgifvaregården, på senare åren reparerad och ombygd, har trefliga gästrum och synnerligen godt kosthåll. Härifrån är 1,8 mil till Kisa och lika långt till Målbäcks gästgifvaregård samt dubbelt så långt till Linköping. Vägen delar sig här dessutom såväl uppåt Nykils som till Tjärstads m. fl. socknar.

En "fjerdingsväg" vester från gästgifvaregården ligger ett litet hemman om blott 70h:ar i djupa skogsbygden vid en bäck. Det heter Eriksholm efter den förtjenstfulle geografen assessor Erik Tuneld. Han ärfde gården efter sin svärmoder, prostinnan A. M. Engelcrona, och då han ej vann någon befordran i riksarkivet, der han var extra ordinarie kanslist, utan blott hofauditöra, sedermera hofrättsassessors

Denna senare folksaga, striden mellan kristendomen och hedendomen, förekommer i snarlik form uti många landskap.

En annan sägen är om jetteqvinnan Ena, som bodde inom stenborgen på Hoberg, och efter hvilken Eneby socken fått sitt namn. Hon förtörnades öfver att hon ej blef medbjuden på ett bröllop i Killinge (nu Killingevid). Då brudhofvet kom i Långe-lid (uppom Framnäs) tog hon ett klippblock i sin hårstrykel (hårband) och slungade efter de ridande, men strykem sprang, så att stenen istället föll ned vid Näs. Om man ser på denna vackert belägna, men nu illa bebygda gård, strax söder om Hofbyviken, synes der ett ofantligt ensamt liggande stenblock. En så ovanlig naturföreteelse på den i öfrigt släta kullen, skulle, det kan man lätt förstå, gifva anledning till en folksaga.

Bakom altaret i Eneby kyrka förvarades förr ett stort ben, som ansågs ha tillhört denna jettinna och hvaraf skafdes för sjukdomar o. dyl. Vid kyrkans ombyggnad skall dåvararande prosten Juringius låtit nedgräfva benet för att förekomma denna vantro.

Näs afsöndrades från Hofby 1764 och var i omkring 70 år i Enanderska slägten, har sedermera varit bondgård.

Då vi nu från Hofby brygga fortsätta färden,*) ha vi på höger sida flera af dessa vackra holmar som efter sjöarnes sänkning hafva å landvinningen fått det yppigaste uppslag af al- och björkskog. Efter passerandet af det smala sundet äro vi invid det prydliga hemmanet Runefall, som redan länge synts. Det är för om-

*) såvida ej turen tages till Kisa, hvarvid ledsagande lemnas se sid. 51.

bakom tingshuset är ett s. k. lusthus, stocktimradt med toppformadt tak och källare under. Detta hus ombygdes för ungefar 40 år sedan af gamla timret och i alldeles lika form som det der förut stående, hvilket lärer begagnats

af Karl XI.

Ännu qvarstår en af de gamla timrade marknadsbodarne, hvaraf ännu för 20 år sedan funnos många utmed vägen vid torget och hvilka tillhörde handtverkare, som från de närmaste städerna hitkommo till de mycket besökta marknaderna, hvilka ännu äro ortens folkfester.

Vid uppehåll i Kisa förtjenar att beses:

Kyrkan, som nämnes redan 1255 med egen kyrkoherde. 1754 tillbygdes hon och tornet uppfördes 1773. I vapenhuset står en inflyttad grafsten öfver länsmannen i Kinden, Måns Nilsson i Kulla, död 1650, och hans hustru. I kyrkan finnas: altartafla af Hörberg, predikstol med träsnideri, på hvars tak Grubbes och v. Goltz' vapen äro uppsatta. På väggarna hänga stora, i trä väl snidade vapen (Grubbe, Ädelberg, Winter, Hägerhielm, v. Groltz). Af de 5 malmljuskronorna är en gifven af Petrus Ekstrand, född i Yxefalla, köpman i Stockholm, död 1736. En af messhakarne är ett dyrbart arbete med årtalet 1746 och bokstäfver som antyda, att den är skänkt af samma personer, som bekostat predikstolen.

I närheten af Kisa finnes det vackra lodräta Klefberget, strax bortom egendomen *Harg,* och på det vid en liten sjö täckt belägna jägmästareboställets *Råstorp* finnes en temligen stor samling af fornsaker och etnografiska föremål m. m., hvilken äfven af fremlingar kan få beses. som visade att högarne äro omkring tusen år gamla. Fynden äro i statens fornsamlingar. Vid kullarnes återställande i sin förutvarande form, uppsattes å den ena den toppsten, som der låg kullfallen. Man kan med kikare se den från ångbåten, den står nära vid den stuga, som ligger nordligast å åsen. Här vid forsen och de vidlyftiga sjöarne har varit en god plats för en hednaby och hvarje sådan by hade sin grafplats.

Då vi nu äro inne på den stora och sista *sjön Åsunden*, hafva vi till venster den högt och vackert belägna gamla sätesgården

Skedevid. Redan 1279 nämnes Skyedwy i Kind såsom förpantadt af Magn. Gerason till Strengnäs-biskopen Anund. År 1345 testamenterade östgöta-lagmannen Knut Jonsson gården till ett prebenda vid Linköpings domkyrka och 1390 afyttrades den af kantorn i Linköping Niklas Ulfson till riddaren Thyrkel Haraldsson. Omkring 1600 var marskalken Kristofer von Schneiding gårdens egare. Hans söner landshöfd. Karl, ståthållaren Holger och riksrådet Filip v. S. skrefvo sig till Skedevid. 1636 var Holger v. S. enka, Kerstin Natt och Dag, egarinna, då godset var 26 mantal. Sedermera genom köp Gripenwald och frih Lindehielm. 1686 assessorn Gideon Rålamb. Vidare af kongl. rådet gr. Jak. Spens (d. 1721), hans enka Beata Bonde (d. 1732). Derefter mågen, riksrådet gr. Ant. Wrangel (d. 1763). Sedan af riksrådet gr. M. Falkenberg, hvars son sålde den 1810 till ryttmästaren Klas Engelcrantz och af honom till prosten J. G. Wänman, men återköptes. 1820 köpte frih. Aug. v. Friesendorff, som sålde till

Till höger på en ekkulle ligger det lilla välbygda hemmanet Skog, under Bjerka-Säby.

Vi se framför oss en betydlig höjd och dermed de djupa Hamra och Hofvetorps slussar.

Det dröjer en full timma innan båten hinner pressas upp de öfver 50 foten genom den kanal som här går mera rakt till sjön Stora Rängen under det att Stångån i flera krokar kommer från venstra sidan.

Den som vill härunder göra en promenad å den af åldriga träd garnerade vägen som kommer från Linköping, kan vid Hofvetorp, en utgård under Bjerka-Säby, se en utmärkt ladugård med en hjord af äkta, mörkbruna Anglerkor, svällande af vällefnad, äfvensom ett nyuppfördt sädesmagasin, enligt nutidens metod, och mycket annat utvisande ett väl ordnadt landtbruk. Man hinner godt att likväl på bänkarne vid öfversta slussen hvila sig under det ångbåten tvingar sig dit upp.

Skulle resande här vara på nedgående till Linköping och tiden brådskar, kan i den närliggande gården Wessentorp erhållas skjuts, hvarigenom minst 2 timmar inbesparas. På samma sätt kan man naturligtvis, genom att först kl. 9 resa landsvägen från staden, godt hinna att här gå om bord på ångbåten.

I närheten ligger Cedersberg der 1782 anlades glasbruk som dock 1846 nedlades. I närheten deraf är en holme i ån kallad Bosholme, der sägnen förmäler att riksdrotset haft sin bostad och ett stycke derifrån en stor sten der han skulle ha hållit sina landstämmor. Predikstolen med bilder, skurna i trä år 1676, förärad af kapten K. Drake på Ekholmen, den har till fotstöd en gammal dopfunt af sten. En dopfunt af koppar finnes samt en tafla framställande huru Enkans i Nain son återuppväcktes. Många gamla märkliga inventarier, som äldre beskrifningar omtala, äro tyvärr borta. Dock finnes lyckligtvis en runsten förvarad, sittande i kyrktornets södra yttermur. Dess inskrift lyder:

Wikir reste stenen efter sin broder Dialfe, kämpen, då han var med Gauti.

Största ringklockan, omgjuten senast 1871, har malm från 1508 års klocka. Af gamla bibehållna grafstenar finnas äfven pastor Joen Benedicti, 1640, och kyrkoherden Joh. Wagners 1658.

Ej långt från kyrkan på samma strand ligger det vackra *Slattefors*, af hvilket härvarande sluss har sitt namn. Det är en egendom, som med underlydande utgör 7,5 mantal med qvarn och såg och sedan 1825 tillhör Sturefors fideikomiss, i utbyte mot egendomen Förråd. Forne egare hafva varit före 1570 Nils Slatte, såsom säteri, 1586 hans brorson Klas Slatte, som förverkade sina gods emedan han vistades hos konung Sigismund i Polen. 1619 fick häradshöfd. Erik Slatte stadfäste på dessa gods. Sedermera blef amiralen Joh. Bär, gift med hans sondotter, ensam egare af Slattefors och fick bibehålla det vid reduktionen mot lösen. Egdes sedermera af hans måg generaladjutanten Karl Magn. v. Gerdten, död 1718, sonen löjtn. Jean Maur. v. G. Derefter, genom köp, bergsfogden Henr. Stockenström. Johan Stockenström sålde till sin svåger majoren Gust. Söderholm, som var egare 1818. Vägen från Kisa till Sommen kan tagas antingen till *Norra Wi* brygga vid *Ribbingshofs* fideikomissegendom (innehafves af kammarherre C. Ridderborg), 2 1/4 mil, eller till *Håredals* brygga, en ny beqväm och vacker väg, knappa två mil. Ångbåten Carl Johan afgår från den förra måndagar och torsdagar samt från den senare onsdagar. Restauration ombord.

På denna väg passerar man 1/4 mil från Kisa de vid sjön Fölingen vackert belägna egendomarne *Fölingsö*, tillhörig kammarjunkare Pauli, arrenderas af löjtn. C F. Marin, och *Tomastorp*, eges af kyrkvärden C J. Nilsson, samt på Håredalsvägen *Örneström,* tillhörigt grosshandl. Enhörning i Norrköping.

På den i stora vikar inskurna sjön Sommens skogsbeklädda, ofta vilda stränder, ses här och der bebygda ställen, dock ej af någon betydenhet. Det enda att märka under färden är *Maljesanda kyrka*, der ångbåten tillägger nedom egendomen *Bålnäs*, tillhörig kapten O. Kugelberg.

Denna kyrka, som äfven fått det förvrängda namnet Malexander, bör rätteligen heta Maljesanda för dess sandiga strand och af den intilliggande mindre sjön Maljen (der äfven kronodomänen Maljeryd är belägen).

Kyrkan är på senaste tiden nybygd. Den gamla träkyrkan, uppförd i slutet af 1600-talet, var i många afseenden märklig. Vid dess nedrifvande förstördes åtskilliga ålderdomliga föremål och fornämliga grafvar blottades.

Längre fram på norra stranden passeras på afstånd *Blåviks kapell*, på senare åren uppbygdt, sedan en kapellsamling till Ekeby socken bildades af 11 mantal från nämnda och från Torpa socken.

Närmare Sommen jernvägsstation synas en och annan sommarvilla vara på senare åren uppbygda invid de vackra stränderna. Vid *Sommens station* finnas rum för resande och restauration.

-

Rättelser

Sid. 14 r. 4 nedifr. står *a'Otraute*, läs *d´Otrante*. " 19 " 6 " " *"ökar"* " *"ökor"* " 24 " 8 " " *1880* " *1883*.

- sedan till de oafbrutet arbetande ångsågarne. Skogsspekulationen var i sina glansdagar och ständigt hörde man talas om uppgjorda köp, alltid till föga båtnad för de oerfarna skogsegarne.

Denna oerhörda afverkning har gjort, att nu efter knappa 20 år nästan all timmerskog i Kinda härad är afverkad,

att sågverken måst upphöra och att kanalbolaget får mycket reduserade inkomster.

-

Ändtligen kommenderas "full fart!" vi äro ute på sjön Öfra Rängen och passera ett par vackra öar der häradsgränsen stryker öfver. Vi äro inne i Kinda härad, som fordom kallades *Kinden* och hörde till Småland.

Till höger se vi taket af *Stafsäters säteri*. Ingen skada att mera ej synes, ty det är en gammal, förfallen, rödfärgad träbyggnad med högt, brutet tak, sådana säteriernas karaktershus vanligen bygdes i förra århundradet. Egendomen utgör 4 mantal och är sistlidne år köpt till Bjerka-Säby godset.

År 1332 sålde Ingeborg Dansdottef Staffsætra till Guttorm Turesson. På 1600-talet tillhörde det Stuartar, riksskattmästaren Bonde och sedermera gr. Jak. Spens, på 1700-talet lagman Sparrskiöld, hans dotterdotter Hedv. Mar. Taube, som 1765 gifte sig med landshöfd. Frih. F. U. Hamilton. Vidare sonen kammarherren F. E. Hamilton (död här 1837) samt derefter hans måg Generallöjtn. J. F. Boij, Chef för 2:a Lifgrenadier-Reg:t. Hans son kammarherren J. F. Boij och derefter 1860 handl. Fr. Tornborg, som kom sedan till de oafbrutet arbetande ångsågarne. Skogsspekulationen var i sina glansdagar och ständigt hörde man talas om uppgjorda köp, alltid till föga båtnad för de oerfarna skogsegarne.

Denna oerhörda afverkning har gjort, att nu efter knappa 20 år nästan all timmerskog i Kinda härad är afverkad, att sågverken måst upphöra och att kanalbolaget får mycket reduserade inkomster.

-

Ändtligen kommenderas "full fart!" vi äro ute på sjön Öfra Rängen och passera ett par vackra öar der häradsgränsen stryker öfver. Vi äro inne i Kinda härad, som fordom kallades *Kinden* och hörde till Småland.

Till höger se vi taket af *Stafsäters säteri*. Ingen skada att mera ej synes, ty det är en gammal, förfallen, rödfärgad träbyggnad med högt, brutet tak, sådana säteriernas karaktershus vanligen bygdes i förra århundradet. Egendomen utgör 4 mantal och är sistlidne år köpt till Bjerka-Säby godset.

År 1332 sålde Ingeborg Dansdottef Staffsætra till Guttorm Turesson. På 1600-talet tillhörde det Stuartar, riksskattmästaren Bonde och sedermera gr. Jak. Spens, på 1700-talet lagman Sparrskiöld, hans dotterdotter Hedv. Mar. Taube, som 1765 gifte sig med landshöfd. Frih. F. U. Hamilton. Vidare sonen kammarherren F. E. Hamilton (död här 1837) samt derefter hans måg Generallöjtn. J. F. Boij, Chef för 2:a Lifgrenadier-Reg:t. Hans son kammarherren J. F. Boij och derefter 1860 handl. Fr. Tornborg, som kom blickar hafva kanske dödsföraktande vildar under krigstjut krossadt hvarandras raggiga skallar och segrarne vräkt liken utför bråddjupet ned i ån.

Ofvanpå berget ligger ett ovanligt välformadt stenblock, 1 m. bredt och högt, nära 2 m. långt. På öfre sidan äro 6 i rad, med en ränna förenade, skålformiga fördjupningar af 7 centimeters djup och nära samma tvärmått. Det är en s. k. "elfsten", d. v. s. en helig sten, hvarå i hedendomen blotades (offrades).

Sjön Erlången ligger nu för oss i vackert perspektiv med en skogsklädd ö i midten. Vi äro redan 190 fot öfver hafvet och ungefär 80 fot öfver Linköpings hamnvatten.

I fonden, sjöns sydöstra ända, se vi

Grebo kyrka,</> men komma ej inom dess sockengräns, utan äro sedan en stund i Wist församling.

På 1300-talet kallades kyrkan Grepabo och är sedan 300 år förenad med kapellförsamlingen Wärna. Nuvarande kyrkan är från 1773 och eger ej mycket af gammalt, utom predikstolen, som skänktes 1744 af enkegrefvinnan Kristina Piper f. Törnflycht, samt en gammal, tysk altartafla. Nya altartaflan är målad och skänkt af Joh. Stålbom, en församlingsbo, som varit boende å Orräng under titel af "contrefeymålare".

Men uppmärhsamheten drages snart från den aflägsna kyrkan till det på högra stranden liggande slottet.

Sturefors. År 1333 nämnes stället under namn af Kabbafors, med anledning af en tvist om strömmen härstädes

mellan en kanik och Askaby kloster. På 1400-talet kallas det Forsa. Bjelkefamiljen anses af gammalt ha innehaft gården. Riksrådet Ture Nilsson Bjelke, -- som skänkt af Carl XIII, predikstolen af kommendörkapten v. Breitholz på Stjernevik. Lilla klockan har ej varit omgjuten sedan 1669 och har en latinsk inskrift. Ätten Pauli har här grafkor utmed kyrkan.

Derinvid ligger det vackra *Stjernvik*, hvarom köpebref från 1370 förmäler att det, under namn af Uppeby, såldes af Bo Jonsson till Torkel Haraldson, köptes 1529 af assessor Stjernfelt. År 1683 var öfversten G. Koskull egare. Derefter sonen löjtn. And. K. 1760, hans måg kommendörkapten Breitholz (d. 1783), sonen kornetten B., som 1815 sålde den till kapten K. O. v. Gerten, hvilken 1819 försålde egendomen till ryttmästaren frih. Sv. Joh. Duvall. Ärfdes 1820 af hans måg kapten A. G. Pauli, 1862 dennes son kapten Gust. E. Pauli (d. 1868), och eges nu af hans broder kammarjunkaren OÖ. Pauli. Godset är 6 1/4 mantal med en areal af 1680 h:ar och arrenderas jemte Utdala af hr C. Nelzén, som i det rymliga karaktershusets stora rum, hvilka synas vara tapetserade vid början af århundradet, har samlat åtskilliga gammaldags möbler m. m.

Längre fram ha vi *Frösvik*, 2 m. frälse säteri, som tillhört förnämliga familjer, men nu eges af 8 bönder. Arealen är 1300 h:ar.

Slutligen, i ändan af viken se vi såsom en liten köping. Det är *Björkfors*.

Ännu 1866 var här blott en vattenqvarn på Knäppsviks egor vid det vattenfall, som afleder den högt liggande sjön Björkarn; men då bildades ett af jernhandlanden M. Hydén i Linköping och förvaltaren N. Lund (båda nu aflidna) ett sågverksbolag, i hvilka flera betydande personer togo aktier. Inom kort anlades här, V. Hartman, hvarefter A. Dahlstedt och J. A. Lodén en kort tid innehade egendomen, men försålde den år 1853 till fältkamreraren S. J. Bergman. Har sedan egts af mågen, kapten D. W. Pontin och för närvarande af hans enka, fru Adéle P. Deras enda barn, herr Esbjörn Pontin, gift med Sigrid Wetterström, förvaltar godset, som består af 10 mantal.

Den stora, gedigna, slottslika byggnaden är uppförd 1769--81 af sten i tre våningar med utspringande flyglar och högt, brutet tak. Den omgifvande parken med åldriga träd och den härliga utsigten öfver sjöarne gör Skedevid till det vackrast belägna ställe under resan.

Förutom tegelbruk är här en stor nyuppförd ladugård.

Ett smalt sund går här till den på andra sidan parken liggande sjön Ämmern, vid hvilken ligga det betydliga godset *Söderö*, 11 3/8 mantal, tillhörigt löjtn. frih. Beck-Friis och hans fru Anna Adelsvärd, samt *Hamra* egendom, tillhörig aflidne majoren J. H. Segerstéens enka, f. frih:a Uggla och deras son. Vidare *Opphem*, tillhörigt afl. löjtn. G. A. Ehrenborgs sterbhus.

Tjärstad kyrka. Denna socken, på 1300-talet kallad Tyræstadha, är sedan gammalt annex till Kettilstad.

Kyrkan är bygd 1778, enligt en stentafla öfver ingången, såsom vanligt är å kyrkor, och murad af gråsten. Altartaflan är skänkt af excellensen gr. M. Falkenberg. Af gamla inventarier finnas hufvudbaner öfver öfverstelöjtn. Fr. Lejonburgh och v. Schneidingska vapnet. Å stora ringklockan är följande inskrift:

utveckling kommit till den vackra gestalt det för närvarande redan har.

Alla beqvämligheter, de sista årtiondens uppfinningar, eger det. Jernväg, gaslysning, vattenledning, telegraf, telefon, angenäma förlustelseställen (Trädgårdsföreningen och Vernerska trädgården).

Den härliga domkyrkan har fått sig ett värdigt torn. Det dyrbara biblioteket är ordnadt och dess intressanta porträttsamling restaurerad. Östergötlands museum har redan en betydlig samling af etnografiska och andra föremål. Residenset (Linköpings slott) har omsider fått ett värdigare yttre. Nya gator med tidsenliga smakfulla byggnader uppstå år efter år. Allt går raskt och lifskraftigt framåt.

Hur underligt att tänka på stadens utseende för tre århundraden sedan. Gamla domkyrkan bränd och skadad, men med en mängd åldriga dyrbarheter hopade inom sina dunkla glasmålade fönster. Slottet och de två klostren samt

Helgeandshuset (herberge för kringfärdande munkar) voro måhända för öfrigt de enda stenhusen, ty de fem kapellen och alla enskilda hus voro troligen stocktimrade, merendels med torftak på näfver eller med grofva spåntak och liggande utmed krokiga, blott här och der stenlagda gator omkring domkyrkogårdens ringmur. Östra sidan ned vid ån var då ett kärr.

Tannefors. Här, der Stångån sedan urtiden brusat utför klippan, men sedan säkerligen mer än 1000 år fått tjenstgöra som qvarndragare, här har senare tiders jettekrafter urhålkat graniten till beqväma slussar, hvars hvitskummande vattenfall, då de påsläppas, gifva en ståtlig V. Hartman, hvarefter A. Dahlstedt och J. A. Lodén en kort tid innehade egendomen, men försålde den år 1853 till fältkamreraren S. J. Bergman. Har sedan egts af mågen, kapten D. W. Pontin och för närvarande af hans enka, fru Adéle P. Deras enda barn, herr Esbjörn Pontin, gift med Sigrid Wetterström, förvaltar godset, som består af 10 mantal.

Den stora, gedigna, slottslika byggnaden är uppförd 1769--81 af sten i tre våningar med utspringande flyglar och högt, brutet tak. Den omgifvande parken med åldriga träd och den härliga utsigten öfver sjöarne gör Skedevid till det vackrast belägna ställe under resan.

Förutom tegelbruk är här en stor nyuppförd ladugård.

Ett smalt sund går här till den på andra sidan parken liggande sjön Ämmern, vid hvilken ligga det betydliga godset *Söderö*, 11 3/8 mantal, tillhörigt löjtn. frih. Beck-Friis och hans fru Anna Adelsvärd, samt *Hamra* egendom, tillhörig aflidne majoren J. H. Segerstéens enka, f. frih:a Uggla och deras son. Vidare *Opphem*, tillhörigt afl. löjtn. G. A. Ehrenborgs sterbhus.

Tjärstad kyrka. Denna socken, på 1300-talet kallad Tyræstadha, är sedan gammalt annex till Kettilstad.

Kyrkan är bygd 1778, enligt en stentafla öfver ingången, såsom vanligt är å kyrkor, och murad af gråsten. Altartaflan är skänkt af excellensen gr. M. Falkenberg. Af gamla inventarier finnas hufvudbaner öfver öfverstelöjtn. Fr. Lejonburgh och v. Schneidingska vapnet. Å stora ringklockan är följande inskrift:

Vägen från Kisa till Sommen kan tagas antingen till *Norra Wi* brygga vid *Ribbingshofs* fideikomissegendom (innehafves af kammarherre C. Ridderborg), 2 1/4 mil, eller till *Håredals* brygga, en ny beqväm och vacker väg, knappa två mil. Ångbåten Carl Johan afgår från den förra måndagar och torsdagar samt från den senare onsdagar. Restauration ombord.

På denna väg passerar man 1/4 mil från Kisa de vid sjön Fölingen vackert belägna egendomarne *Fölingsö*, tillhörig kammarjunkare Pauli, arrenderas af löjtn. C F. Marin, och *Tomastorp*, eges af kyrkvärden C J. Nilsson, samt på Håredalsvägen *Örneström,* tillhörigt grosshandl. Enhörning i Norrköping.

På den i stora vikar inskurna sjön Sommens skogsbeklädda, ofta vilda stränder, ses här och der bebygda ställen, dock ej af någon betydenhet. Det enda att märka under färden är *Maljesanda kyrka*, der ångbåten tillägger nedom egendomen *Bålnäs*, tillhörig kapten O. Kugelberg.

Denna kyrka, som äfven fått det förvrängda namnet Malexander, bör rätteligen heta Maljesanda för dess sandiga strand och af den intilliggande mindre sjön Maljen (der äfven kronodomänen Maljeryd är belägen).

Kyrkan är på senaste tiden nybygd. Den gamla träkyrkan, uppförd i slutet af 1600-talet, var i många afseenden märklig. Vid dess nedrifvande förstördes åtskilliga ålderdomliga föremål och förnämliga grafvar blottades.

Längre fram på norra stranden passeras på afstånd *Blåviks kapell*, på senare åren uppbygdt, sedan en kapellsamling till Ekeby socken bildades uppehållit sig. En liten ångslup förmedlar persontrafiken med Björkfors.

Från Drabo är ej långt till *Tyllinge*, ett betydligt gods, tillhörigt friherrinnan M. Rosenmüller f. Duvall, och fortsätter man häradsvägen, är till Öfverums bruk och jernvägsstation förbi Dalhems gästgifveri tillsammans något öfver 2 mil.

Vi återfärdas ur Björkforsviken och vändande mot sydost ha vi intet bemärkansvärdt, mer än de vackra, här och der bebygda öarne och stränderna, förr än vi komma till *Gumhems Jetteudde*, hvarest finnes en bland de vackraste stensättningar i Östergötland. På en åker invid den höga sandstranden stå de s. k. "Slottsstenarne", 9 större och mindre resta stenar i en cirkel och nära invid, på sjelfva udden, är en s. k. skeppssättning, 21 resta stenar i form af ett skepp, hvaribland de i den mot vester vända skarpa fören äro särdeles vackra. Yttersta stenen i spetsen är framspringande ned till, hvaraf man kan förmoda att vikingadrakarne hade en sådan form, s. k. "bagge", för att kraftigare kunna ränna på en fiendtlig drake och likväl skydda sin galjonsbild, drakhufvudet.

Flera af skeppssättningens stenar synas dock vara bortförda och en grop i midten visar att grafven är på senaste tiden undersökt. En större ek står nu inom sättningen.

Invid äro flera grafhögar, deraf en ännu har qvar 5 kantstenar. Högarne äro dock urgräfda eller skadade genom odling. Att här varit en vigtig plats i forntiden är således en gifven sak. Åtskilliga fornsaker, såsom perlor af glas och På Slattefors egor utmed åstranden ligger den vackra villan Åhagen, på de senare åren uppbygd af enkefru C. Odencrantz, f. Stenhammar, och som nu eges af f. kaptenen A. L. Sehman. Åhagen är en utjord af 42 h:ar.

På höger hand, alldeles intill åkanten uppstiger det lodräta Ufberget. Det är väl ej så storartadt hvarken i höjd eller utsträckning, men synnerligen måleriskt och derjemte intressant, emedan det är ett s. k. "borgberg", d. v. s. det är försedt med lemningar af forntida bullerstensvallar, 3 à 4 meter breda. Sådana lösa stenvallar utan murning finnas på många ställen i landet och äro alltid anlagda på mera otillgängliga berg, der genom sammanhopande af stenhögar vid de få uppgångspassen kunde bildas en temligen lätt försvarad plats. Här i orten tros de merendels vara från Dackefejdens tid; men detta är oriktigt. På den tiden funnos goda yxor och det var vida lättare att hugga s. k. "bråtar", d. v. s. fälla träd till barrikader, som voro svåra att storma och som alldeles afstängde ryttare.

Bergborgarne äro otvifvelaktigt från gråaste forntid, då kastvapen voro bullerstenar och äfven qvinnorna och barnen kunde nedslunga stenar på de stormande, hvilka äfven hindrades af stenvallarne och af det trånga utrymmet att uppstiga. Att den kringliggande skogen hölls afbränd var naturligt, dels för att ha fri utsigt, dels för att ej bli utrökta genom anlagd skogsbrand.

På nyssnämda klippa, der numera ej ufven törs lägga sitt rede, sedan ångbåtarne pusta förbi, dit glada passagerare skicka obekymrade - 37 -

lan 3 socknar Tjärstad, Kettilstad och Vestra Eneby och har säkerligen också begagnats som helig offerkälla.

Framför oss se vi nu ett smalt pass inklämdt mellan höga skogsberg. Det är Ulfvesund der en folksägen berättar att en drottning Ylfva efter en seger tvungit sina fångar att simma öfver. Vägen från Kisa går här medelst färja öfver till s. k. Norra Kinda. Färja och färjkarlsstuga underhålles af häradet.

Ej långt derifrån ligger f. d. kronofogdebostället Drättinge, som arrenderas af kronofogden O. Åberg och der han på senare åren anlagt en vacker park.

Åsundens stränder antaga nu en allt mera storslagen natur. Isynnerhet äro skogsbergen på högra sidan väldiga. Under dem vid stranden ligger vackert beläget Mjölkvik, som äfven var bland Bo Jonssons otaliga hemman. Under detta århundrade har det varit i Westerlingska slägten, såldes 1872 till ett sågverksbolag för 64000 kr. och eges nu af Ingeniören J. O. Söderberg. Arealen är 265 h:ar deraf 21 h:ar åker.

Vi äro nu Straxt framme vid Hofby Brygga, uppkalladt efter den egendom som ligger dold af träet och uthus ofvan viken och tillhör afl. fältläkaren O. Egerströms sterbhusdelegare samt arrenderas af hr K. Andersen från Danmark. Den gamla oansenliga säteribyggnaden der kan ej bebos. Egendomen om 4 mantal har en areal af 407 h:ar, deraf 75 åker. Ladugård och mejeri äro på senare åren nybygda.

År 1279 såldes Hoby af Birjer Filipson till lagmannen i Östergötland Bengt Folkunge. Sedermera har gården haft många egare. 1825 var prosten G. Engdahl och hans fru C. M. Vik- der fördes ett om ej skrytsamt dock nobelt lif. Både konungen Karl Johan och kronprins Oskar voro der flera gånger och på senare tid äfven Drottning Desideria. Han var konstvän och hade åtskilliga konstföremål hemförda från sina resor, han var kunskapsrik och

samlade ett bibliotek på 13000 volymer, som först på senare åren skingrats i Stockholm. Sin manuskriptsamling räddade han dock genom testamente till Upsala bibliotek. År 1841 slutade den gamle vördade exellensen sitt minnesrika lif, 86 år gammal. Kanske ännu på senaste dagar lade han blommor vid minnesvården i parken och sände tankar till sina många fröjder och sin stora hjertesorg.

Tiderna vexla. Dit förr riksdrotset Bo Jonsson red åtföljd af väpnare och svenner, dit 1600-talets adeliga fruar och jungfrur färdades i tunga karosser, dit Carl Johan gungade fram i "berlinare", dit fara vi nu med ångbåt kanske för att aflemna vid bryggan en hög fosfat-säckar.

Slottet står numera obebodt, om ej tillfälliga sommargäster der logera. Förvaltaren Direktör Ivar Insulander bor i en af gamla flyglarna. Jordbruk, kreatursskötsel, mejeri, allt drifves efter nutidens bästa metoder. Ladugården af tegel torde vara den ståtligaste dylika byggnad i Östergötland. Länets landtbruksskola är sedan 1880 här förlagd. Till slottet finnes äfven en djurgård med omkring 40 dofhjortar. Hela godset, sedan förutnämnda Stafsäter nu äfven är tillagdt, utgör 25 mantal med en areal af 4776 kar hvaraf 965 h:ar åker.

Vi passera nu den temligen stora Unön och hafva på venster hand Vårdnäs vid stranden vackert belägna prestgård. Strax derofvan ligger dag är, då, mellan fredliga idoga gårdar, vi ånga hän öfver den vackra Åsunden.

Turen går nu vanligen rakt österut in åt den långa *Björkforsviken*. Vi se till venster *Utdala* med en medelstor byggning, uppförd för omkring 20 år sedan af häradshöfd. D. Pontin, som här afled 1879, hvarefter egendomen köptes af kammarjunkaren O. Pauli. Den utgör 3,5 mantal, men var på 1600-talet ett gods på 24 mantal och tillhörde assessorn Per Mattsson Stiernfelt. Derefter hans måg, landshöfd. Arendt Möller (d. här 1692) hans son Adam M. (d. här 1738), försåldes derpå till enkefru Armskiöld, f. Ulf. 1760 voro enkefru Duse, född Rääf, och hr Ad. Joh. Rääf egare. Derefter den senares son, lagman L. H. Rääf. Vidare genom köp hofqvartermästaren, med. d:r J. A. Hvitfelt, hvars måg, öfverstlöjtn. frih. K. A. Raab inlöste hela egendomen. Derefter hans enka, omgift med majoren A. Gr. Holst, hvilka 1825 försålde egendomen till prosten D. Pontin och hans hustru M. C. Hedelius.

Norr om gården ligger sjön *Nimmern* med en märkvärdig flottholme, som efter långa mellantider visar sig ofvan vattenytan och som för hvarje gång har försetts med en minnessten. 1709, 1749 och en gång under detta århundrade har holmen kunnat beträdas, men är eljest under 8 à 10 meters vatten.

Längre in i norra viken, sedan vi passerat det höga Torreberg, se vi

Oppeby kyrka utmed stranden. På 1400-talet kallad *Uppabo*, är socken nu annex till Hägerstad. Nuvarande kyrkan är bygd 1760 af sten med en tornspira af trä. Altartaflan är Till höger på en ekkulle ligger det lilla välbygda hemmanet Skog, under Bjerka-Säby.

Vi se framför oss en betydlig höjd och dermed de djupa Hamra och Hofvetorps slussar.

Det dröjer en full timma innan båten hinner pressas upp de öfver 50 foten genom den kanal som här går mera rakt till sjön Stora Rängen under det att Stångån i flera krokar kommer från venstra sidan.

Den som vill härunder göra en promenad å den af åldriga träd garnerade vägen som kommer från Linköping, kan vid Hofvetorp, en utgård under Bjerka-Säby, se en utmärkt ladugård med en hjord af äkta, mörkbruna Anglerkor, svällande af vällefnad, äfvensom ett nyuppfördt sädesmagasin, enligt nutidens metod, och mycket annat utvisande ett väl ordnadt landtbruk. Man hinner godt att likväl på bänkarne vid öfversta slussen hvila sig under det ångbåten tvingar sig dit upp.

Skulle resande här vara på nedgående till Linköping och tiden brådskar, kan i den närliggande gården Wessentorp erhållas skjuts, hvarigenom minst 2 timmar inbesparas. På samma sätt kan man naturligtvis, genom att först kl. 9 resa landsvägen från staden, godt hinna att här gå om bord på ångbåten.

I närheten ligger Cedersberg der 1782 anlades glasbruk som dock 1846 nedlades. I närheten deraf är en holme i ån kallad Bosholme, der sägnen förmäler att riksdrotset haft sin bostad och ett stycke derifrån en stor sten der han

skulle ha hållit sina landstämmor. *Vårdnäs kyrka,* som nämnes redan 1320 under namn af Vardhanes. Kyrkan är uppförd af gråsten 1796 och har, bland annat, altartafla, målad 1803 af Per Hörberg, framställande "Kristi förklaring".

Å stora gången ligger en stenhäll med en vapensköld, hvarå är ett svin. Kring kanten står följande vers:

Corporis hic meta för snart pst q etam hic animam letam certa maria petam.

(Det är: Här är kroppens ände, för snart härefter önskar jag ett gladt själslif och begifver mig på det trygga haf.)

I vapenhusets vägg är en inmurad minnessten med en rimmad personalia på 38 rader öfver fru Margareta Banér, född Grip, död på Brokind 1586. Grefliga ätten Falkenberg af Bålby har ett vackert och väl underhållet grafkapell å kyrkogården.

Nu svänger farleden rakt i vester för att kringgå det stora näs, å hvilket vi se till venster på en temligen kal backe

Westerby säteri. Gården är känd sedan 1383, då Nils Skata sålde den till Bo Jonsson (Grip). 1683 egdes den af riksrådet frih. Gust. Kurck, 1700 af öfverstelöjtn. v. Beijer, gift med grefvinnan A. Maria Dahlberg. 1726, deras måg lagman Joh. Franc, som sålde egendomen till frih. V. H. Stackelberg, sedermera generalmajor, hvilken bortbytte densamma till gen.-major gr. Adam Horn, hvarefter den genom köp förenades med Säby bortåt ett sekel, men af dess egare gr. Saltza försåldes 1861 till kammarherren gr. H. G. Falkenberg på Brokind, hvilken lät uppföra nuvarande karaktershuset, med ovanligt stora och beqväma rum. Hans son f. löjtnanten gr. Henrik Falkenberg gift med Elisabeth - 40 -

Denna senare folksaga, striden mellan kristendomen och hedendomen, förekommer i snarlik form uti många landskap.

En annan sägen är om jetteqvinnan Ena, som bodde inom stenborgen på Hoberg, och efter hvilken Eneby socken fått sitt namn. Hon förtörnades öfver att hon ej blef medbjuden på ett bröllop i Killinge (nu Killingevid). Då brudhofvet kom i Långe-lid (uppom Framnäs) tog hon ett klippblock i sin hårstrykel (hårband) och slungade efter de ridande, men strykem sprang, så att stenen istället föll ned vid Näs. Om man ser på denna vackert belägna, men nu illa bebygda gård, strax söder om Hofbyviken, synes der ett ofantligt ensamt liggande stenblock. En så ovanlig naturföreteelse på den i öfrigt släta kullen, skulle, det kan man lätt förstå, gifva anledning till en folksaga.

Bakom altaret i Eneby kyrka förvarades förr ett stort ben, som ansågs ha tillhört denna jettinna och hvaraf skafdes för sjukdomar o. dyl. Vid kyrkans ombyggnad skall dåvararande prosten Juringius låtit nedgräfva benet för att förekomma denna vantro.

Näs afsöndrades från Hofby 1764 och var i omkring 70 år i Enanderska slägten, har sedermera varit bondgård.

Då vi nu från Hofby brygga fortsätta färden,*) ha vi på höger sida flera af dessa vackra holmar som efter sjöarnes sänkning hafva å landvinningen fått det yppigaste uppslag af al- och björkskog. Efter passerandet af det smala sundet äro vi invid det prydliga hemmanet Runefall, som redan länge synts. Det är för om-

*) såvida ej turen tages till Kisa, hvarvid ledsagande lemnas se sid. 51.

Från denna gästgifvaregård är afståndet till *Gamleby* 4,5 mil, till *Wimmerby* 3,5 och till *Kisa* 2 mil.

-

Vår kanalfärd är således slut, men då många lustresande i stället for den långsamma återfärden å kanalen taga vägen öfver Kisa och sjön Sommen, följer här en kort vägledning för denna tur.

För att komma från Horn till Kisa kan man antingen med den återvändande ångbåten fara till Hofby och derifrån en half mil till Kisa (skjuts erhålles hos hamnfogden). Eller kan den nyomlagda, särdeles vackra landsvägen begagnas. Derunder synes en vackert belägen egendom, Orremåla, tillhörig Major T. Nordström. Nära Kisa passeras Starrsjön och man får det väldiga, kala Starberget på höger sida. Här regerar anden Wyst och en

urhålkning i berget med några löfträd kallas Wystens trädgård.

Kisa kyrkby liknar en mindre köping och är särdeles vackert belägen, der en å och en bäck utfalla i Kisasjön. På platsen finnes ett prydligt hotell och för öfrigt gästgifvaregård, tingshus, kronohäkte, apotek, lasarett, läkareboställe, postexpedition, bankkontor samt åtskilliga handelsbodar och handtverkare.

Konung Karl XI antecknar Kisa som "den första krog i Småland". Här var nemligen på hans resor till Kalmar m. m. det första hästombytet inom Småland, hvartill Kinden då räknades. Ett gammalt "kungsstall" från den tiden qvarstod förfallet ännu 1830. I trädgården ritning af grefve N. Tessin, är, med sina flyglar, sin nakna borggård, sina många hvitmenade grofva staketpelare, alldeles i den tidens smak, som för nutiden ej är särdeles tilltalande. En dyrbar stenmur, på senare åren uppförd till skoning mot sjöstranden, passar väl ihop med den öfriga gedigna enkelheten. Der finnes omkring 50 boningsrum, hvaribland flera af märkvärdighet, isynnerhet en praktsal, och en högst kostbar samling af familjeklenoder, såsom oljefärgsporträtt, vapen, kuriosa, antiqviteter, bibliotek, m. m., hvilka samlingar på senaste åren blifvit betydligt tillökade. Bland annat förvaras der en rar pokal, gjord af ett strutsägg, med rik infattning, som tillhört drottning Gunilla (Bjelke), Johan III:s andra gemål, försedd med hennes namn och vapen, samt en ännu präktigare vinkanna af perlemosnäcka, med synnerligen smakfull ornering i förgyldt silfver, besatt med ädla stenar.

Omgifvande trädgårdar och park upptaga 25 h:ar. Det på parkkullen stående templet är 1776 uppfördt till minne af fideikomisstiftarinnan, hvars porträttmedaljong och en marmortafla med latinsk inskrift der äro uppsatta.

Såsom af kartan synes vända vi nu -- efter att ha genomgått Sturefors föga djupa sluss -- mot vester, nästan i motsatt riktning mot vår föregående led, tills vi snart passera Vist prestgård invid åstranden och strax derofvan belägna *Vist kyrka.*

Här anses att ett gudshus stått redan för sju sekler sedan, men den nuvarande kyrkan är uppbygd 1745. På 1300-talet var namnet Husaby-Vist, äfven Vistbo, men redan 1391 återfinnes *Vårdnäs kyrka,* som nämnes redan 1320 under namn af Vardhanes. Kyrkan är uppförd af gråsten 1796 och har, bland annat, altartafla, målad 1803 af Per Hörberg, framställande "Kristi förklaring".

Å stora gången ligger en stenhäll med en vapensköld, hvarå är ett svin. Kring kanten står följande vers:

Corporis hic meta för snart pst q etam hic animam letam certa maria petam.

(Det är: Här är kroppens ände, för snart härefter önskar jag ett gladt själslif och begifver mig på det trygga haf.)

I vapenhusets vägg är en inmurad minnessten med en rimmad personalia på 38 rader öfver fru Margareta Banér, född Grip, död på Brokind 1586. Grefliga ätten Falkenberg af Bålby har ett vackert och väl underhållet grafkapell å kyrkogården.

Nu svänger farleden rakt i vester för att kringgå det stora näs, å hvilket vi se till venster på en temligen kal backe

Westerby säteri. Gården är känd sedan 1383, då Nils Skata sålde den till Bo Jonsson (Grip). 1683 egdes den af riksrådet frih. Gust. Kurck, 1700 af öfverstelöjtn. v. Beijer, gift med grefvinnan A. Maria Dahlberg. 1726, deras måg lagman Joh. Franc, som sålde egendomen till frih. V. H. Stackelberg, sedermera generalmajor, hvilken bortbytte densamma till gen.-major gr. Adam Horn, hvarefter den genom köp förenades med Säby bortåt ett sekel, men af dess egare gr. Saltza försåldes 1861 till kammarherren gr. H. G. Falkenberg på Brokind, hvilken lät uppföra nuvarande karaktershuset, med ovanligt stora och beqväma rum. Hans son f. löjtnanten gr. Henrik Falkenberg gift med Elisabeth v. Gardemein, sålde 1760 till Karl Stråle, som sålde till ryttmästaren frih. Sven Joh. Duvall. Vid hans död tillföll egendomen hans måg, kapten Ax. Georg Pauli, och sedan 1862 dennes son nuvarande egaren.

Enär kammarjunkare Pauli sedermera ärfde äfven sina två ogifta bröder, samt derefter inköpt egendomarne Utdala, Flytthem m. m., är han för närvarande bland länets största och derjemte solidaste jordegare, utgörande hans gods 22 mantal med en areal af 7200 hektar.

Den gamla adliga ätten Pauli (N:o 96) synes komma att å mansidan utslockna, ty ofvannämde Otto P., f. 1830, är ogift och hans syssling, amanuensen i Stockholm, Gustaf P. är utan manliga afkomlingar.

Den sista smala viken liknar mera en ström. Till höger på stranden ligger den gamla sätesgården Åby, som af Lasse Olofsson till Ramstad såldes den 5 okt. 1698 till hofmästaren Kristoffer v. Scheiding. Hans son guvernören och ståthållaren Otto v. S. (d. 1651), var derefter egare af Åby jemte 38 underlydande hemman. Derefter voro följande egare: sonen öfverstelöjtn. Otto v. S., dennes måg kapten H. L. Drake af Hagelsrum, dennes son och sonsöner, de senares svåger, adjutanten Ax. Kr. v. Gardemein, som 1760 sålde egandomen till brukspatron Per Helvegh, hans enka innehade Åby i 30 år till 1814. Vid hennes död blef magen, majoren And. Bleckert Flodman och 1831 dennes måg kaptenen J. P. Westerling egare. Efter hans död såldes egendomen till Edsvalla bruksbolag, som här i flera år hade en betydlig sågverksrörelse, men slutligen kom på obestånd, hvarefter På Slattefors egor utmed åstranden ligger den vackra villan Åhagen, på de senare åren uppbygd af enkefru C. Odencrantz, f. Stenhammar, och som nu eges af f. kaptenen A. L. Sehman. Åhagen är en utjord af 42 h:ar.

På höger hand, alldeles intill åkanten uppstiger det lodräta Ufberget. Det är väl ej så storartadt hvarken i höjd eller utsträckning, men synnerligen måleriskt och derjemte intressant, emedan det är ett s. k. "borgberg", d. v. s. det är försedt med lemningar af forntida bullerstensvallar, 3 à 4 meter breda. Sådana lösa stenvallar utan murning finnas på många ställen i landet och äro alltid anlagda på mera otillgängliga berg, der genom sammanhopande af stenhögar vid de få uppgångspassen kunde bildas en temligen lätt försvarad plats. Här i orten tros de merendels vara från Dackefejdens tid; men detta är oriktigt. På den tiden funnos goda yxor och det var vida lättare att hugga s. k. "bråtar", d. v. s. fälla träd till barrikader, som voro svåra att storma och som alldeles afstängde ryttare.

Bergborgarne äro otvifvelaktigt från gråaste forntid, då kastvapen voro bullerstenar och äfven qvinnorna och barnen kunde nedslunga stenar på de stormande, hvilka äfven hindrades af stenvallarne och af det trånga utrymmet att uppstiga. Att den kringliggande skogen hölls afbränd var naturligt, dels för att ha fri utsigt, dels för att ej bli utrökta genom anlagd skogsbrand.

På nyssnämda klippa, der numera ej ufven törs lägga sitt rede, sedan ångbåtarne pusta förbi, dit glada passagerare skicka obekymrade som visade att högarne äro omkring tusen år gamla. Fynden äro i statens fornsamlingar. Vid kullarnes återställande i sin förutvarande form, uppsattes å den ena den toppsten, som der låg kullfallen. Man kan med kikare se den från ångbåten, den står nära vid den stuga, som ligger nordligast å åsen. Här vid forsen och de vidlyftiga sjöarne har varit en god plats för en hednaby och hvarje sådan by hade sin grafplats.

Då vi nu äro inne på den stora och sista *sjön Åsunden*, hafva vi till venster den högt och vackert belägna gamla sätesgården

Skedevid. Redan 1279 nämnes Skyedwy i Kind såsom förpantadt af Magn. Gerason till Strengnäs-biskopen Anund. År 1345 testamenterade östgöta-lagmannen Knut Jonsson gården till ett prebenda vid Linköpings domkyrka och 1390 afyttrades den af kantorn i Linköping Niklas Ulfson till riddaren Thyrkel Haraldsson. Omkring 1600 var marskalken Kristofer von Schneiding gårdens egare. Hans söner landshöfd. Karl, ståthållaren Holger och riksrådet Filip v. S. skrefvo sig till Skedevid. 1636 var Holger v. S. enka, Kerstin Natt och Dag, egarinna, då godset var 26 mantal. Sedermera genom köp Gripenwald och frih Lindehielm. 1686 assessorn Gideon Rålamb. Vidare af kongl. rådet gr. Jak. Spens (d. 1721), hans enka Beata Bonde (d. 1732). Derefter mågen, riksrådet gr. Ant. Wrangel (d. 1763). Sedan af riksrådet gr. M. Falkenberg, hvars son sålde den 1810 till ryttmästaren Klas Engelcrantz och af honom till prosten J. G. Wänman, men återköptes. 1820 köpte frih. Aug. v. Friesendorff, som sålde till

Vägen från Kisa till Sommen kan tagas antingen till *Norra Wi* brygga vid *Ribbingshofs* fideikomissegendom (innehafves af kammarherre C. Ridderborg), 2 1/4 mil, eller till *Håredals* brygga, en ny beqväm och vacker väg, knappa två mil. Ångbåten Carl Johan afgår från den förra måndagar och torsdagar samt från den senare onsdagar. Restauration ombord.

På denna väg passerar man 1/4 mil från Kisa de vid sjön Fölingen vackert belägna egendomarne *Fölingsö*,

tillhörig kammarjunkare Pauli, arrenderas af löjtn. C F. Marin, och *Tomastorp*, eges af kyrkvärden C J. Nilsson, samt på Håredalsvägen *Örneström,* tillhörigt grosshandl. Enhörning i Norrköping.

På den i stora vikar inskurna sjön Sommens skogsbeklädda, ofta vilda stränder, ses här och der bebygda ställen, dock ej af någon betydenhet. Det enda att märka under färden är *Maljesanda kyrka*, der ångbåten tillägger nedom egendomen *Bålnäs*, tillhörig kapten O. Kugelberg.

Denna kyrka, som äfven fått det förvrängda namnet Malexander, bör rätteligen heta Maljesanda för dess sandiga strand och af den intilliggande mindre sjön Maljen (der äfven kronodomänen Maljeryd är belägen).

Kyrkan är på senaste tiden nybygd. Den gamla träkyrkan, uppförd i slutet af 1600-talet, var i många afseenden märklig. Vid dess nedrifvande förstördes åtskilliga ålderdomliga föremål och förnämliga grafvar blottades.

Längre fram på norra stranden passeras på afstånd *Blåviks kapell*, på senare åren uppbygdt, sedan en kapellsamling till Ekeby socken bildades